

2008-2009

Masterthesis

Een onderzoek naar het publiek
van erfgoed uit de Tweede
Wereldoorlog

Marion van Dragt

marionvandragt@student.eur.nl

291149

Eerste lezer

Marlite Halbertsma

Tweede Lezer

Koen van Eijck

Erasmus Universiteit Rotterdam

Faculteit der Historische en

Kunstwetenschappen

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	1
1. Inleiding.....	2
2. Cultuurparticipatie in Nederland	4
2.1. Resultaten SCP.....	4
2.2. Resultaten MuseumMonitor 2007	5
2.3. Verschillen tussen het publiek van kleine en grote musea	7
3. Het Nederlandse cultuurbeleid.....	8
3.1. Museumbeleid	8
3.2. Monumentenbeleid	8
3.3. Huidig beleid oorlogserfgoed	9
4. Negatief erfgoed	11
4.1. Negatief erfgoed	11
4.2. Les Lieux de Mémoire en belangstelling in het verleden	11
4.3. Dark Tourism	12
4.4. Herdenken en herinneren Tweede Wereldoorlog in Nederland	13
4.5. Conclusie theoretisch kader	15
5. Inventarisatie erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog in Nederland.....	17
5.1. Niet professionele verzamelingen.....	17
5.2. Professioneel erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog	17
5.3. Instellingen in verder onderzoek	17
5.4. Beleid kleine oorlogs- en verzetsmusea.....	18
5.4.1. Oorlogs- en verzetsmuseum Rotterdam	18
5.4.2. Johannes Postschool	19
5.4.3. Maas en Waal Museum 1939- 1945	19
5.5. Beleid grote oorlogs- en verzetmusea	19
5.5.1. Het Legermuseum.....	19
5.5.2. Het Verzetsmuseum Amsterdam	19
5.5.3. Het Joods Historisch Museum	20
5.6. Erfgoed gebonden aan een plek	20
5.6.1. Nationaal Monument Kamp Westerbork.....	20
5.6.2. De Hollandsche Schouwburg	21
5.6.3. Het Anne Frank Huis	21
6. Kamp Amersfoort.....	22
6.1. Oprichting gedenkplaats	22
6.2. Beleid SNMKA.....	23
6.3. Toekomstvisie.....	25
7. Opzet publieksonderzoek SNMKA	26

7.1. Doelstelling onderzoek	26
7.2. Publieksgroepen NMKA.....	26
7.3. Dataverzameling: kwalitatief onderzoek	27
7.4. Kwantitatief onderzoek.....	27
7.4.1. Opbouw enquête	28
7.5. Bevindingen, observaties en praktische problemen tijdens de dataverzameling ..	29
7.6. Data- analyse.....	29
8. Resultaten publieksonderzoek bij SNMKA.....	30
8.1. Resultaten allen	30
8.2. Resultaten uniformdragers.....	33
8.3. Resultaten scholieren, studenten, docenten.....	35
10.4. Resultaten oud-gevangenen, nabestaanden, direct betrokkenen.....	36
8.5. Resultaten overig	38
8.6. Conclusie publieksonderzoek bij SNMKA	43
9. Resultaten publieksonderzoeken Tweede Wereldoorlogergegoed.....	45
9.1. Een vergelijking tussen kleine oorlogs- en verzetsmusea.....	45
9.2. Grote oorlogs- en verzetsmusea	45
9.3. Erfgoed gebonden aan een plek	45
9.4. Publiek Tweede Wereldoorlogergegoed versus totale museumpubliek	46
9.5. Publiek NMKA en het totale museumpubliek	46
10. Conclusie.....	48
10.1. Aanbevelingen beleid en vervolgonderzoek.....	49
Nawoord	51
Bibliografie	52
Bijlage 1: Overzichtskaart Tweede Wereldoorlogergegoed	54
Bijlage 2: Geschiedenis Kamp Amersfoort.....	55
Bijlage 3: Interviewvragen.....	59
Bijlage 4: Enquête standaard.....	61
Bijlage 5: Enquête uniformdragers.....	67
Bijlage 6: Enquête scholieren, studenten en docenten	70
Bijlage 7: Overzichtstabel publieksonderzoek SNMKA.....	73
Bijlage 8: Overzichtstabel resultaten publieksonderzoeken.....	76

VOORWOORD

Voor u ligt een masterthesis ter afsluiting van de Master Sociologie van Kunst en Cultuur aan de Erasmus Universiteit. Dit is een verslaglegging van mijn onderzoek naar het publiek van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. Naast een literatuurstudie en een analyse van publieksgegevens van verschillende instellingen, heb ik een publieksonderzoek gedaan bij Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

Ik ben altijd geïnteresseerd geweest in de Tweede Wereldoorlog. Ik ken niet alle politieke spellen en gevechtshandelingen uit mijn hoofd, maar als kind vond ik een bezoek aan Nationaal Monument Kamp Westerbork, het oorlogs- en verzetsmuseum in Overloon, de films ‘Schindler’s List’ en ‘La vita è bella’ zeer aangrijpend. In één van de hoorcolleges van ‘Theorie, geschiedenis en praktijk van cultureel erfgoed’ werd een gedeelte van de documentaire ‘The Holocaust Experience’ uit 2002 vertoond. Deze documentaire over de keuzes in behoud en presentatie van onder andere voormalig concentratiekamp Auschwitz-Birkenau en The Holocaust Memorial Museum in Washington vond ik enorm interessant. Ik wilde mij verder verdiepen in deze sector en ik kwam met mijn begeleidster Marlite Halbertsma tot de conclusie dat de publiekszijde van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog een interessant onderwerp voor mijn masterthesis zou zijn.

Er zijn veel mensen die mij het afgelopen jaar hebben geholpen. Allereerst wil ik de medewerkers, vrijwilligers en bezoekers van Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort bedanken. In het bijzonder Hennie, Kees, Betty, Madelon, Eddy, Jan Pieter, Wilma en Karel. Jullie hebben mij allemaal op eigen wijze geholpen bij mijn onderzoek en mede door jullie was het een zeer gezellige en leerzame tijd. Daarnaast wil ik alle gidsen en de gidsencoördinatoren Willem (I) Hilberts en Willem (II) van Kempen bedanken voor de mooie rondleidingen waaraan ik deel heb mogen nemen en de gesprekken over de geschiedenis van het kamp. Ook wil ik een speciaal dankwoord richten aan de oud-gevangenen en nabestaanden. Ik vond het bijzonder dat ik met u zo openhartig heb mogen praten. De gesprekken hebben diepe indruk op mij gemaakt en mij doen beseffen wat voor invloed vijf oorlogsjaren op mensen kan hebben. Hier had ik voordat ik aan mijn onderzoek begon, nooit lang bij stilgestaan. Verder wil ik de directeur van Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort Maurits Nibbering hartelijk bedanken voor alle kansen die hij mij gegeven heeft.

Naast het publieksonderzoek bij Nationaal Monument Kamp Amersfoort heb ik gebruik kunnen maken van publieksgegevens van negen andere instellingen. Hierbij wil ik het Oorlogs- en Verzetsmuseum Rotterdam, het Maas en Waal museum 1939-1945, de Johannes Postschool, het Legermuseum in Delft, het Verzetsmuseum Amsterdam, het Joods Historisch Museum, de Hollandse Schouwburg, het Anne Frank Huis en Kamp Westerbork, bedanken voor hun medewerking.

Verder wil ik mijn ouders bedanken voor jullie steun en geduld het afgelopen jaar. Wanneer ik even niet wist wat ik moest doen, kon ik altijd bij jullie terecht voor advies. Ook wil ik Wouter bedanken. Je hebt mij dag in dag uit gesteund in al mijn ‘ups and downs’ en enorm geholpen als de computer niet begreep wat ik van hem vroeg.

Tot slot wil ik mijn begeleiders Koen van Eijck en Marlite Halbertsma bedanken voor het begeleiden van mijn masterthesis. Meneer Van Eijck, bedankt voor uw kritische blik bij de statistische analyse van mijn onderzoeksresultaten. Mevrouw Halbertsma, bedankt voor de bemoedigende woorden ‘maar dat kan jij wel’, wanneer ik voor moeilijke keuzes stond en twijfelde aan mijn eigen kunnen. Het is allemaal anders gelopen dan we vorig jaar hadden gepland en deze thesis heeft even op zich laten wachten, maar uiteindelijk kan ik met een voldaan gevoel naar het afgelopen jaar terugkijken.

1. INLEIDING

In 2010 gaat de Tweede Wereldoorlog met pensioen. De bevrijding heeft immers 65 jaar geleden plaatsgevonden. Wat gaat er gebeuren met alle overblijfselen als de mensen die de oorlog hebben meegemaakt zijn overleden? Wat gaat er gebeuren met alle opgerichte gedenktekens, musea en bezoekerscentra? Hoe ziet de toekomst van dit erfgoed er uit?

Gaat de Tweede Wereldoorlog al met pensioen en op welke wijze? De films 'Oorlogswinter', 'Valkyrie' en 'Defiance', die zich afspelen in de Tweede Wereldoorlog, trekken momenteel volle zalen in de Nederlandse bioscopen. Is dit alleen omdat er steracteurs meespelen of is er nog steeds grote interesse in de Tweede Wereldoorlog? Andere voorbeelden van de populariteit van de Tweede Wereldoorlog zijn de vele Nederlandse verzamelaars van materialen uit de oorlog die op Internet zijn te vinden. Bovendien komen er steeds meer bezoekers naar oorlogs- en verzetsmusea en bezoekerscentra van de voormalige kampen in Nederland. Zo ontving het Anne Frank Huis in 2007 voor het eerst meer dan één miljoen bezoekers.

Het doel van deze masterthesis is het in kaart brengen van het publiek van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. Naast een inventarisatie van resultaten van publieksonderzoeken van verschillende instellingen heb ik een publieksonderzoek opgezet en uitgevoerd bij Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort (afgekort SNMKA).

De onderzoeksvraag luidt als volgt:

Hoe groot is de belangstelling voor cultureel erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog in Nederland en hoe is dit publiek samengesteld?

Hierbij zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- *Hoe groot is de receptieve deelname aan kleine en grote oorlogs- en verzetsmusea en erfgoedlocaties uit de Tweede Wereldoorlog? Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen het publiek?*
- *Zijn er verschillen tussen het publiek van instellingen met erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog en het totale museumpubliek?*

Voordat ik aan mijn dataverzameling begon, heb ik bij de Nederlandse Museumvereniging geïnformeerd of een soortgelijk onderzoek al eens was uitgevoerd. Voor zover dit bij de vereniging bekend was, was dit niet het geval. Als reactie op een email naar de verschillende instellingen met erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog met de vraag naar publieksgegevens, kreeg ik veelal de vraag of mijn onderzoek naderhand opgestuurd zou kunnen worden, omdat men erg benieuwd was naar de resultaten. Kortom, ook vanuit het veld zelf is er interesse in dit onderzoek.

Om goede conclusies te kunnen trekken, is het noodzakelijk om de bevindingen over het publiek van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog, in de juiste context te plaatsen. Het theoretisch kader begint met een uiteenzetting van de cultuurparticipatie in Nederland aan de hand van onderzoeken door het Sociaal Cultureel Planbureau en de MuseumMonitor van de Nederlandse Museumvereniging. Door de gegevens van het totale museumpubliek in Nederland later in deze thesis te vergelijken met de resultaten van het publieksonderzoek van SNMKA en overige publieksonderzoeken van instellingen met Tweede Wereldoorlog erfgoed, zijn de specifieke kenmerken van het publiek van dit erfgoed onderzocht.

Omdat ik met eigen ogen heb gezien wat voor invloed de beleidsvoering van de overheid kan hebben op een stichting, zal ik vervolgens het Nederlandse overheidsbeleid met betrekking tot musea en monumenten van de laatste vijftig jaar bespreken en ingaan op het actuele beleid van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog.

Bij de beschrijving van de totstandkoming van de verschillende instellingen met Tweede Wereldoorlog erfgoed in hoofdstuk 5 zullen we zien of de oprichting en beleidsvoering van deze instellingen in lijn lopen met andere musea en monumenten in Nederland.

Tot slot wordt in het theoretisch kader de aanhoudende en veranderende belangstelling voor onder andere de Tweede Wereldoorlog beschreven en verklaard door in te gaan op een door wetenschappers geconstateerde toegenomen belangstelling in het verleden in de tweede

helpt van de 20ste eeuw; het begrip 'Dark Tourism' en de wijze van herdenken en herinneren van de Tweede Wereldoorlog na de bevrijding tot heden.

Het tweede gedeelte van deze masterthesis bestaat uit het uitgevoerde publieksonderzoek. Dit gedeelte begint met de inventarisatie van oorlogserfgoed in Nederland en de motivatie van mijn keuze voor de verschillende onderzochte kleine en grote oorlogs- en verzetsmusea, en erfgoed gebonden aan een plek. Daarna wordt kort de geschiedenis van Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort beschreven, wordt het huidige beleid en het beleid van de nabije toekomst uiteengezet, gevolgd door de opzet en de resultaten van het uitgebreide publieksonderzoek bij SNMKA. Met behulp van deze resultaten, de aangeleverde resultaten van de publieksonderzoeken van de andere instellingen met Tweede Wereldoorlogserfgoed en de resultaten van het totale museumpubliek van het SCP en de MuseumMonitor, wordt een vergelijking gemaakt tussen het publiek van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog en het totale museumpubliek in Nederland. Ten slotte eindig ik in de conclusie met de antwoorden op mijn onderzoeksvraag en deelvragen, en beleidsadviezen voor SNMKA.

Voor de lezers die bekend zijn met het veld van Tweede Wereldoorlogserfgoed raad ik aan paragraaf 4.5 te lezen, waarin mijn theoretisch kader samengevat en toegepast wordt op mijn bevindingen tijdens mijn onderzoeksperiode bij SNMKA, en vervolgens verder te lezen vanaf hoofdstuk 7.

2. CULTUURPARTICIPATIE IN NEDERLAND

Om iets te kunnen zeggen over het publiek van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog is het noodzakelijk eerst een goed beeld te krijgen van het publiek van alle musea in Nederland. Dit doe ik met behulp van onderzoeken van het Sociaal Cultureel Planbureau, het Centraal Bureau voor Statistiek en de MuseumMonitor van de Nederlandse Museumvereniging.

2.1. RESULTATEN SCP

In 2007 is er door het SCP een onderzoek gepubliceerd naar de belangstelling voor cultureel erfgoed, *Het bereik van het verleden*. (Haan & Huysmans, 2007) Dit onderzoek vormt een belangrijke databron voor deze paragraaf.

Sinds het jaar 1997 wordt er één definitie gebruikt bij de inventarisatie van het aantal musea, waardoor de teruggang van het aantal musea goed in kaart gebracht kan worden. Een museum wordt door het International Council Of Museums (ICOM) omschreven als:

'A non-profit making, permanent institution in the service of society and of its development, and open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits, for purposes of study, education and enjoyment, material evidence of people and their environment.' (ICOM Definition of Museum)

Tabel 1: Aantal musea, bezoeken en gemiddelde bezoekersaantallen, Bron CBS

	aantal musea			%	aantal bezoeken (x mln.)			%	bezoekers per museum (x 1000)
	1997	2001	2005	2005	1997	2001	2005	2005	2005
alle	942	873	775	100	20,3	20,5	19,6	100	25,4
beeldende kunst	102	105	107	14	3,4	6,3	6,4	32	59,6
geschiedenis	491	448	391	50	6,8	6,3	6,0	31	15,4
natuurlijke historie	50	49	51	7	2,1	2,5	2,0	10	38,5
bedrijf en techniek	260	245	196	25	3,9	4,0	3,2	16	16,2
volkenkunde	20	17	18	2	0,5	0,4	0,9	5	52,2
gemengde collectie	19	9	12	2	3,6	1,0	1,2	6	99,6

Bron: CBS (StatLine) geraadpleegd 1 augustus 2007; SCP-bewerking

In 2005 zijn er 775 erkende musea geteld. In negen jaar zijn er meer dan 150 musea gesloten, hun erkenning kwijt geraakt of gefuseerd. Ook is in tabel 1 een verdeling te zien van de verschillende soorten musea. We zien dat de helft van alle musea een collectie heeft die aan geschiedenis gerelateerd is. De krimp is voornamelijk te danken aan de teruggang van historische, bedrijfs- en technische musea. In tabel 1 is verder te zien dat juist bij het type musea waarvan er relatief weinig zijn, het aantal bezoekers per museum het grootst is.

Uit het onderzoek van het SCP blijkt dat vrouwen vaker dan mannen musea bezoeken, kinderen het vaakst naar musea gaan, volwassenen in de leeftijdscategorie 20-34 jaar opvallend minder vaak naar musea gaan dan zij eerder deden en later zullen doen, en dat ouderen vanaf 80 jaar aanzienlijk minder naar musea gaan. Stellen tot 40 jaar en gezinnen met kinderen onder de 6 jaar gaan minder vaak naar musea dan oudere stellen, alleenstaanden en gezinnen met oudere kinderen. Verder concludeert het SCP dat allochtonen in het algemeen en Turken en Marokkanen in het bijzonder, minder vaak naar musea gaan dan autochtonen. Wel gaat de tweede generatie allochtonen die hier is geboren vaker naar musea dan de eerste generatie. Tot slot concludeert het SCP dat stedelingen vaker naar musea gaan dan niet-stedelingen.

Over de verschillen tussen de verschillende typen musea doet het SCP de volgende uitspraken. Het aantal bezoeken aan historische musea is kleiner dan aan kunstmusea, maar het verschil in het aantal bezoeken tussen mannen en vrouwen is kleiner. Ook zijn de historische musea populairder bij de jeugd en lager opgeleiden. Naarmate men ouder wordt en/of een hoger opleidingsniveau heeft, gaat men steeds vaker naar kunstmusea. Bovendien is de levenssituatie qua huishoudentype veel minder van invloed bij het aantal bezoeken aan historische musea dan aan kunstmusea. Mensen die alleen wonen, gaan relatief vaak alleen en vaak met één ander naar het museum. Gemiddeld gaat men met drie personen naar een museum.

2.2. RESULTATEN MUSEUMMONITOR 2007

Via de Nederlandse Museumvereniging is het voor musea sinds 2002 mogelijk een abonnement te nemen op de MuseumMonitor. Dit is een standaard publieksonderzoek waarbij het museum zelf de vragenlijsten moet uitdelen en TNS NIPO de verworven data analyseert. Het museum krijgt dan ieder half jaar een individueel grafiekenrapport en een nieuwsbrief, jaarlijks een uitgebreid rapport over alle deelnemende musea, een workshop over hoe de resultaten gelezen kunnen worden en wat de informatie kan betekenen voor het publieksbeleid. Wanneer de samenstelling van de deelnemers representatief is voor alle Nederlandse musea, kunnen uitspraken gedaan worden over alle Nederlandse musea. (Website van de Nederlandse Museumvereniging, 2009) Het onderzoek is opgesteld door Letty Ranshuysen. Voor de opzet van mijn publieksonderzoek bij SNMKA heb ik het boek *Handleiding publieksonderzoek voor podia en musea* van Letty Ranshuysen uit 1999 als leidraad gebruikt. Hierdoor zijn de resultaten van de MuseumMonitor uitermate geschikt ter vergelijking met mijn bevindingen bij SNMKA. Ik maak gebruik van de resultaten van de MuseumMonitor uit 2007, waaraan 42 musea en 9.193 mensen ouder dan twaalf jaar hebben meegewerkt door een enquête in te vullen.

Basissenmerken

Het totale museumpubliek bestaat uit meer vrouwen dan mannen. Slechts een tiende van het publiek is jonger dan 27 jaar en de helft is ouder dan 50.

Een vijfde van het publiek komt uit het buitenland, twee vijfde komt uit de provincie waar het museum staat en de helft komt uit een andere provincie. Dit verschilt echter per provincie en is afhankelijk van de verstedelijking. Het publiek van de musea in de provincies Zuid- en Noord-Holland en Noord-Brabant komt bijvoorbeeld voor de helft uit de eigen provincie, terwijl in Drenthe 80% van de bezoekers van buiten de provincie komt. Een verklaring kan zijn dat in Drenthe veel campings en vakantieparken zijn gevestigd. Het aandeel buitenlandse bezoekers verschilt sterk per museum, van 1% tot 55%. Deze 55% buitenlandse bezoekers wordt behaald door het Thermenmuseum in Heerlen, dat veel bezoekers uit België en Duitsland trekt. In Noord-Holland en Limburg staan de musea die de meeste buitenlandse bezoekers trekken, waarvan de helft uit verblijfstoeristen bestaat. Van de Nederlandse bezoekers komt twintig procent van een vakantieadres.

Sociale achtergrond

Twee derde van het museumpubliek heeft een hbo of universitaire opleiding afgerond. Hoewel hoger opgeleiden oververtegenwoordigd zijn bij musea, valt op te merken dat cultuurhistorische musea een relatief lager opgeleid publiek trekken dan kunstmusea. Hoger opgeleiden komen vaker op een specifieke tentoonstelling af dan lager opgeleiden.

Culturele achtergrond

Tien procent van het museumpubliek in Nederland werkt of studeert in de culturele sector. Van de respondenten behoort slechts 2% tot de grotere groepen etnische minderheden.

Van het binnenlandse publiek komt 85% meer dan één keer per jaar in een Nederlands museum, een derde meer dan vijf keer per jaar. Er komen steeds meer frequente bezoekers. Hoe ouder en hoger opgeleid men is, des te vaker bezoekt men Nederlandse musea. Het publiek van kunstmusea blijkt cultureel actiever dan het overige publiek. Voor de helft van de

ondervraagden is het desbetreffende bezoek, het eerste bezoek aan dit specifieke museum. Vooral cultuurhistorische musea trekken veel nieuwe bezoekers. Een vijfde van het museumpubliek komt binnen een jaar nog een keer naar het museum.

Bijna drie kwart van de ondervraagden volgt kunstprogramma's op televisie en radio en bijna de helft gaat wel eens naar het theater. Ook bezit bijna de helft van het museumpubliek een Museumjaarkaart. Dit percentage is de laatste jaren toegenomen.

Waardering

Er worden maar weinig musea door hun publiek als sfeerloos of saai omschreven. Bijna iedereen geeft aan naar het museum te komen om er iets van op te steken en twee derde vindt het desbetreffende museum informatief. Kunstmusea worden als het minst informatief beoordeeld en worden ook minder vaak als boeiend of sfeervol aangegeven. Het gemiddelde rapportcijfer, waarmee de musea worden beoordeeld, is een 7,9. Slechts 2% van de geënquêteerden geeft een onvoldoende. Klantvriendelijkheid krijgt met een 8,2 de hoogste waardering. De sfeer, de informatie bij de kassa, de bereikbaarheid (met auto en openbaar vervoer) en de tentoongestelde collectie krijgen gemiddeld een 8. Parkeermogelijkheden, de bewegwijzering naar het gebouw en de kindvriendelijkheid krijgen van meer dan 10% een onvoldoende. Kastelen, legermusea en het Spoorwegmuseum scoren erg goed bij kinderen.

Algemene kenmerken bezoek

Twee derde van de bezoekers komt met de auto naar het museum, 20% met de trein, 10% met de fiets en nog minder mensen komen lopend. Afhankelijk van de grootte van het museum is de duur van het bezoek gemiddeld één tot twee uur. Eerder bezoek, via vrienden, familie en kennissen en artikelen in kranten en tijdschriften zijn de beste informatiekanalen en overtuigen tot bezoek. Ervaren museumbezoekers komen vaak naar aanleiding van een krantenartikel en informatie toegestuurd door het museum. Onervaren museumbezoekers komen vooral door mond-tot-mondreclame, een excursie of via het VVV.

Ongeveer de helft van het museumpubliek komt met één ander, waarvan drie kwart de levenspartner is. Naar kunstmusea gaan twee keer zo veel mensen alleen dan naar andere musea. Bij kunstmusea komt slechts één op de vijf gezelschappen met meer dan twee personen, terwijl dit bij cultuurhistorische en technische musea de helft is. Kunstmusea worden minder vaak met kinderen bezocht. Technische musea trekken relatief gezien de meeste gezelschappen met kinderen.

Het aantal groepsexcursies neemt relatief af. De meerderheid van de excursies bestaat uit georganiseerde bezoeken vanuit het onderwijs. Basisschoolgroepen beslaan slechts 17% van deze totale publieksgroep, en dan met name bovenbouwklassen. Vmbo-klassen nemen 10% van de onderwijsgroepen voor hun rekening en havo-vwo klassen de helft. Gemiddeld bestaan de groepen uit veertig leerlingen. Alleen groepen van het hbo en de universiteit zijn vaak kleiner.

Men verblijft in kleine musea gemiddeld 80 minuten en 135 minuten in grote musea. Bezoekers met kinderen blijven gemiddeld een uur langer in grote musea dan bezoekers zonder kinderen. Bij kleine musea blijven bezoekers met kinderen ongeveer 10 en 30 minuten langer dan het overige publiek. Ervaren bezoekers verblijven gemiddeld korter in musea dan onervaren bezoekers.

Extra activiteiten

Bezoekers zonder kinderen, ervaren bezoekers en hoger opgeleiden geven aan graag deel te nemen aan lezingen en stadswandelingen. Buitenlands publiek is meer geïnteresseerd in rondleidingen en fietstochten. Tot slot blijkt dat hoe ervarener de bezoeker is met betrekking tot museumbezoek, hoe minder men geïnteresseerd is in rondleidingen. (Ranshuysen, MuseumMonitor 2007, 2008)

2.3. VERSCHILLEN TUSSEN HET PUBLIEK VAN KLEINE EN GROTE MUSEA

In mijn overkoepelend publieksonderzoek maak ik een vergelijking tussen het publiek van grote en kleine oorlogs- en verzetsmusea en erfgoed gebonden aan de plek in Nederland. Bovendien vergelijk ik het publiek van kleine oorlogs- en verzetsmusea met het publiek van andere kleine musea in Nederland. Als er veel overeenkomsten zijn, kunnen er concrete beleidsadviezen gegeven worden aan kleine instellingen met Tweede Wereldoorlog erfgoed. Ik maak hierbij gebruik van gegevens over verschillen in publiek tussen grote en kleine musea die door Letty Ranshuysen zijn geconstateerd in 2001. De gegevens waar ze conclusies uit trekt, komen uit 1996 en 1999. Desondanks lijkt het mij interessant om deze gegevens te vergelijken met de resultaten van de publieksonderzoeken in hoofdstuk 9.

Onder het publiek van grote musea bevinden zich meer hoog opgeleiden dan bij kleine musea (respectievelijk 60 en 45%). Daarnaast komt het publiek van kleine musea vaker uit de regio, waardoor er gemiddeld meer mensen te voet en te fiets komen. Uit onderzoek in Zeeland in 1997 blijkt dat naarmate het geografische bereik van een museum kleiner is, er gemiddeld meer senioren een bezoek brengen. Ook worden kleine musea hoger beoordeeld dan grote musea. Met name de laagdrempeligheid, de ongedwongen sfeer en het makkelijke contact met het personeel worden zeer gewaardeerd. Daarnaast is de route in kleine musea duidelijker aangegeven dan bij grote musea. Wel wordt de bewegwijzering naar het museum als problematisch ervaren. (Ranshuysen, Verschillen publiek tussen kleine en grote musea, 2001)

Letty Ranshuysen denkt dat het voor kleine musea lucratief zou zijn om zich op enkele doelgroepen te richten. Ranshuysen denkt op deze wijze grotere bezoekersaantallen te genereren. Voorbeelden hiervan zijn ckv-classes en classes in het basisonderwijs, 65+ers, jonge gezinnen, cultureel actieve en oudere cultuurtoeristen, en onervaren museumbezoekers uit de regio. Bovendien maakt zij een onderscheid tussen kleine musea met een collectie gebonden aan de regio, kleine musea die zijn gelegen in een aantrekkelijke omgeving voor toeristen en kleine musea die voor kinderen geschikt zijn. (Ranshuysen, Samenvatting: Het publiek van kleine musea, 2001)

3. HET NEDERLANDSE CULTUURBELEID

Om de gang van zaken betreffende het beleid en praktijk van instellingen met erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog goed te kunnen inventariseren, wordt eerst kort de geschiedenis van het beleid van Nederlandse monumenten en musea na de Tweede Wereldoorlog beschreven. De komende jaren volgt een spannende periode voor erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. Nu de oorlog meer dan zestig jaar geleden is, kunnen de overblijfselen gerekend gaan worden tot monumenten. Omdat dit nog niet het geval is, zal er slechts kort stilgestaan worden bij het beleid met betrekking tot monumenten. Tot slot wordt het beleid van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog aan de hand van de website van het Ministerie van VWS besproken en wordt duidelijk welke keuzes er door de overheid en de betrokken instellingen de komende jaren gemaakt moeten worden.

3.1. MUSEUMBELEID

Vanaf 1976 is er een discussie gaande over de primaire taken van musea. Moeten zij zich richten op de wetenschappelijke wijze van collectioneren van goederen en kennis of ligt hun taak bij het aantrekken van een breed publiek en het opzetten van educatieve projecten? Er werd gestreefd naar privatisering, professionalisering en ontbureaucratisering. Privatisering leidde echter tot achterstallig werk als registratie en conservering. Uiteindelijk zag men in dat het merendeel van de Nederlandse musea niet financieel onafhankelijk kon opereren. (Pots, 2002, p. 384)

In 1990 werd de nota *Kiezen voor kwaliteit* gepresenteerd door D'Ancona, met daarin aandacht voor verzelfstandiging, publieksparticipatie en een aanpak voor behoud en beheer van musea. Rijksmusea en ondersteunende instellingen werden werkelijk verzelfstandigd en ondergebracht in stichtingen, met als gevolg dat de directie verantwoording moest afdragen aan het bestuur van de stichting. De collecties en de huisvesting bleven eigendom van het rijk. De laatste jaren wordt er gestreefd naar een grotere cultuurparticipatie onder een bredere laag van de bevolking en werkt men onder andere aan een grotere toegankelijkheid van de collecties. (Pots, 2002, pp. 387-388) In de huidige kabinetsperiode wordt er vooral aandacht besteed aan aantrekkelijke presentatie en cultuureducatie. In hoofdstuk 5 zullen we zien dat instellingen met Tweede Wereldoorlog erfgoed veelal dezelfde ontwikkelingen hebben doorgemaakt als andere musea in Nederland.

3.2. MONUMENTENBELEID

Ook in de monumentenzorg werd in de jaren tachtig besloten dat het beleid moest worden vereenvoudigd en gedecentraliseerd. De laatste Monumentenwet stamt uit 1988 en hierin is vastgelegd dat de selectie van monumenten plaatsvindt op nationaal niveau en het instemmen voor restauratie is gedecentraliseerd naar provinciale overheden. 'De Monumentenwet 1988 heeft niet alleen betrekking op gebouwen en objecten, maar ook op stads- en dorpsgezichten en archeologische monumenten boven en onder water. In de Monumentenwet 1988 is geregeld hoe gebouwde of archeologische monumenten aangewezen kunnen worden als wettelijk beschermd monument. Daarnaast geeft de Monumentenwet voorschriften voor het "wijzigen, verstoren, afbreken of verplaatsen" van een beschermd monument'. (Website Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, 2009) Het aantal rijksmonumenten stond in 2001 op 57.000. Ondanks de Monumentenwet waren er in de jaren tachtig grote achterstanden wat betreft restauraties. Sinds de jaren negentig wordt er vrijwel elke kabinetsperiode opnieuw extra miljoenen in de monumentenzorg gepompt. (Pots, 2002, pp. 378-380)

Over gedenktekens in de openbare ruimte bestaat vaak onduidelijkheid over de eigenaar. Deze gedenktekens vallen namelijk niet expliciet onder de Monumentenwet van 1988, omdat zij veelal nog geen vijftig jaar oud zijn en verwijzen naar iets buiten het monument zelf, de herinnering aan de oorlog. Het gaat niet om de uiterlijke schoonheid, wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde. Oorlogsgedenktekens hebben slechts een maatschappelijke waarde.

Doordat niemand zorg draagt voor deze gedenktekens, raken veel gedenktekens in verval. In 2001 heeft het Nationaal Comité 4 en 5 mei een inventarisatie gemaakt van de oorlogsgedenktekens in Nederland. Uiteindelijk zijn er 3100 gedenktekens in kaart gebracht, maar het Nationaal Comité stelt dat na de millenniumwisseling er nog driehonderd nieuwe gedenktekens zijn geplaatst. In samenwerking met het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport heeft het Nationaal Comité een publicatie samengesteld met praktische tips voor gemeentes hoe om te gaan met oorlogsgedenktekens. Op 18 februari jongstleden is het eerste exemplaar overhandigd aan staatssecretaris Bussemaker. (Website van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2009) Uit dit voorbeeld blijkt dat de overheid de noodzaak inziet van een goed beleid voor oorlogserfgoed. In de volgende paragraaf wordt uiteengezet wat voor andere stappen er door het Ministerie van VWS zijn genomen op dit gebied.

3.3. HUIDIG BELEID OORLOGSERFGOED

In 2010 is de bevrijding 65 jaar geleden. Volgens sommige mensen is het dan tijd om op een andere wijze met de oorlog en het erfgoed ervan om te gaan. Riemer Knoop maakt in zijn publicatie *Tussen ooggetuigen en erflaters. Denken over het erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog* uit 2006 in opdracht van het Ministerie van VWS, een onderscheid tussen meerdere vormen van nazorg na de Tweede Wereldoorlog, waaronder de institutionele nazorg, zoals de Pensioen- en Uitkeringsraad (PUR) voor oorlogsgetroffenen en nabestaanden. Doordat er steeds minder mensen zijn die de oorlog hebben meegemaakt is deze zorg bijna ten einde. Daarnaast bespreekt Knoop het teruggavebeleid voor kunst, banktegoeden, verzekeringen en aandelentransacties. Hij stelt dat dit beleid ook aan het begin van de 21^e eeuw is afgerond. Volgens Riemer Knoop resteert slechts als aandachtspunt de betrokkenheid van Tweede Wereldoorlogorganisaties. Deze organisaties hebben onder andere de taak om materiaal uit de Tweede Wereldoorlog te behoeden voor erosie en de vuilnisbelt, zoals documenten, voorwerpen, audiovisueel materiaal en gedenktekens. (Knoop, 2006)

Tussen 2006-2009 heeft het Ministerie van VWS 21 miljoen euro beschikbaar gesteld om allerlei projecten rondom behoud en gebruik van materialen uit de Tweede Wereldoorlog te kunnen bewerkstelligen. 'Erfgoed van de Oorlog' is een beleidskader voor subsidiëring, waar de voorwaarden voor subsidietoekenning worden beschreven. De projecten dienen gericht te zijn op het behouden en toegankelijk maken van materieel erfgoed, zoals voorwerpen, foto's, beeld- en geluidsmateriaal, archieven, verzamelingen en monumenten, maar ook immaterieel erfgoed zoals persoonlijke getuigenissen. Doordat er nu extra geld is vrijgekomen, kan er ook extra onderzoek gedaan worden naar de verhalen van mensen die de oorlog hebben meegemaakt, zoals verzetsmensen, oud-gevangenen en andere overlevenden. Door middel van interviews worden de persoonlijke verhalen en herinneringen vastgelegd. Dit wordt 'oral history' genoemd. Het gaat zowel om internationale als regionale projecten. De gesubsidieerde projecten dienen voor verschillende doelgroepen te zijn, waaronder oorlogsgetroffenen, nabestaanden, scholieren, wetenschappers en journalisten.

Redenen voor de extra aandacht en uitgaven voor oorlogserfgoed zijn onder andere dat de overheid van mening is dat het publiek toegang moet hebben tot alle bronnenmateriaal, zodat het zelf een oordeel kan vormen over deze tijdsperiode. Wat als interessant wordt gezien voor de herinnering aan de oorlog kan verschuiven in de loop der jaren, dus is het noodzakelijk om een grote hoeveelheid bronnen en objecten te behouden. Bovendien wil de overheid alle kanten van de Tweede Wereldoorlog en de voor- en nageschiedenis belichten met nuances en uitleg van de context. Er zullen steeds minder mensen zijn die de oorlog hebben meegemaakt, waardoor de overheid de betrokken instellingen in de toekomst minder financieel zal steunen, terwijl er steeds meer uitleg nodig zal zijn. Ook worden er steeds meer objecten ontdekt, al dan niet als onderdeel van de nalatenschap van iemand die de oorlog heeft meegemaakt. Deze objecten worden vaak door professionele instellingen behandeld, geconserveerd of tentoongesteld. Door extra geld kan dit sneller en efficiënter gebeuren en kunnen er tevens relatief nieuwe technieken worden toegepast, zoals digitalisering van persoonlijke documenten of archieven. Omdat er veel verschillende instellingen zijn die met oorlogserfgoed te maken hebben, wil de overheid

samenwerking stimuleren. (Erfgoed van de oorlog. Beleidskadervoor subsidiëring) Een recent voorbeeld is de lancering van de website <http://www.wo2online.nl>, waarvoor het Nationaal Comité met achttien andere instellingen heeft samengewerkt. Een voorbeeld van een onderzoek dat in opdracht van het Ministerie van VWS wordt uitgevoerd, is het onderzoek naar de functie, vormgeving en betekenis van bezoekerscentra voor oorlog en vervolging in Nederland en daarbuiten. In dit onderzoek wordt niet alleen gekeken naar veranderingen in vormgeving en functie, maar ook naar traumaverwerking en de betekenis van deze centra voor verschillende publieksgroepen. Daarnaast wordt een inventarisatie gemaakt van literatuur en websites over herinneren, gedenken en monumenten. (Website van Kennisinstituut sociale en psychische gevolgen van oorlog, vervolging en geweld, 2009)

4. NEGATIEF ERFGOED

Na het cultuurbeleid en de cultuurparticipatie in Nederland is het noodzakelijk om uitleg te geven aan een aantal begrippen, namelijk negatief en dissonant erfgoed. Daarnaast wordt met behulp van twee publicaties inzicht gegeven in enkele ontwikkelingen in de theorie en de praktijk van cultureel erfgoed. Terwijl Pierre Nora's *Les Lieux de Mémoire* ingaat op de geschiedenis van de plek als herdenkingsplaats, schrijven John Lennon en Malcolm Foley over ontwikkelingen bij bepaalde plekken, waaronder het voormalig concentratiekamp Auschwitz en The US Holocaust Memorial Museum. Tot slot wordt de wijze van herinnering en herdenking na de Tweede Wereldoorlog beschreven.

4.1. NEGATIEF ERFGOED

Onder cultureel erfgoed verstaat men 'artefacten uit het recente en minder recente verleden die belangwekkende en karakteristieke aspecten belichamen uit de geschiedenis van de mensheid, met name op artistiek, wetenschappelijk en maatschappelijk terrein. Deze artefacten zijn de dragers van de opvattingen, overtuigingen, kennis en vaardigheden zoals die in vroegere samenlevingen bestonden'. (Halbertsma, 2005/2006, p. 42) Cultureel erfgoed moet daarom bewaard worden voor het nageslacht als bron van schoonheid en historische kennis.

Negatief erfgoed is een benaming voor cultureel erfgoed dat belast is met een onaangenaam verleden. Voorbeelden zijn overblijfselen van de kolonisatie en oorlogen over de hele wereld. Cultureel erfgoed is vaak een bron voor vernietiging of roof. Het probleem van negatief erfgoed is in veel gevallen het bepalen van wie het erfgoed is en wie beslist wat er met de overblijfselen moet gebeuren. Vaak is er bij negatief erfgoed een discrepantie tussen de waardering en de doelen van verschillende partijen. Dit soort erfgoed wordt daarom ook wel dissonant erfgoed genoemd. Vernietiging is meestal niet mogelijk of wenselijk, maar gebeurt soms toch. Een voorbeeld hiervan is Kamp Amersfoort, waar de oude barakken moesten wijken om plaats te maken voor nieuwbouw waarin een politieacademie en kantoren gevestigd werden.

Als er gekozen wordt voor reconstructie is de vraag hoe het eruit moet zien, zoals ten tijde van de memorabele gebeurtenis of zoals het nadien is aan getroffen? Als het gereconstrueerd of gerestaureerd wordt, wie moet dit betalen? De regering van het land waar het gebouwd is of de regering van het land die de bouwwerken heeft neergezet of vernietigd? In veel gevallen wordt het initiatief genomen door inwoners, slachtoffers of nabestaanden. Ook dit element zullen we terugzien in de geschiedenis van Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

Omdat er veel verschillende partijen betrokken zijn bij negatief erfgoed, lijkt het onmogelijk om iedereen tevreden te stellen. Sommige partijen willen slechts de herinnering aan een bepaald verleden levend houden, anderen zijn op zoek naar een beleving. Deze spanning probeer ik uiteen te zetten met behulp van twee begrippen 'Les Lieux de Mémoire' en 'Dark Tourism'. Dit zijn begrippen die ik tijdens mijn onderzoeksperiode bij SNMKA dikwijls voorbij heb zien komen bij beleidsstukken of heb horen komen tijdens gesprekken met medewerkers of bezoekers. Omdat *Les Lieux de Mémoire* niet uit een theorie bestaat, ga ik vooral in op de verklaringen van het succes van deze publicatie en de trend die Pierre Nora met deze publicatie in gang gezet heeft.

4.2 LES LIEUX DE MÉMOIRE EN BELANGSTELLING IN HET VERLEDEN

Les Lieux de Mémoire wordt in het Nederlands vertaald als plaatsen van herinnering of pleisterplaatsen van het geheugen. Dit zijn volgens de Franse hoogleraar, redacteur en uitgever Pierre Nora plaatsen die onmiddellijk associaties met bepaalde, meestal dramatische, gebeurtenissen oproepen. Deze gebeurtenissen kunnen eeuwen geleden, maar ook vrij recent hebben plaatsgevonden. Deze plaatsen hoeven niet letterlijk plekken op aarde te zijn, het kunnen ook begrippen zijn met een symbolische betekenis, gebeurtenissen of concrete instellingen zijn. Met andere woorden, volgens Nora kan eigenlijk alles een Lieu de Mémoire zijn. Van 1984 tot 1992 heeft Nora samen met andere historici een lijst van Franse materiële en

ideële herinneringsplaatsen opgesteld en ruim 150 artikelen geschreven over deze plaatsen. De term heeft hij ontleend aan de antieke geheugenkunst, de 'loci memoriae' die door onder andere Cicero en Quintilianus werden toegepast door beelden te koppelen aan vaste punten op een wandelroute waardoor zij lange toespraken konden onthouden. (Tollebeek, 2006/2007, pp. 18-19) Op deze manier probeerde Nora een nieuwe Franse geschiedenis te schrijven. Hij was niet bezig met de gevolgen voor deze plekken, zoals massatoerisme of economische exploitatie. (Wesseling, 2005)

In veel landen is in navolging van Nora een soortgelijke lijst gekomen met Lieux de Mémoire. In Nederland is men aan het begin van de 21e eeuw begonnen met het opstellen van een lijst met 160 plaatsen van herinnering. Het succes van deze projecten kan volgens de Nederlandse makers gezocht worden in de economische crisis van 1974, de opkomende immigratie, opkomst van de islam, en de groter wordende invloed van Europa. Volgens hen zou dit een hernieuwde belangstelling wekken voor het nationale verleden en een versterking van de nationale identiteit betekenen. Door deze ontwikkelingen is het verleden werkelijk geschiedenis geworden en is er sprake van een geheugencrisis. In de traditionele samenleving had de herinnering nog een spontaan karakter, maar nu, in de moderne samenleving, wordt herinneren kunstmatig en reflectief. We zijn in de huidige samenleving afhankelijk geworden van wat anderen hebben behouden en geconserveerd, zonder dit erfgoed kunnen we het verleden niet reconstrueren. Nora's lijst van pleisterplaatsen van het geheugen kan gezien worden als een kunstmatige manier om de herinnering levend te houden.

Ondanks veel zoekwerk kom ik er niet achter of Pierre Nora een aantal plekken met een oorlogsverleden, en dan in het bijzonder met een Tweede Wereldoorlogverleden, in zijn publicaties heeft opgenomen. Mij is bekend dat in de Nederlandse publicatie 'Plaatsen van herinnering' de geschiedenis van Kamp Westerbork is beschreven.

In de volgende paragraaf wordt ingegaan op een theorie die de oorzaak van de aanblijvende interesse in de Tweede Wereldoorlog omschrijft als het wantrouwen in het postmodernisme.

4.3. DARK TOURISM

Dark Tourism wordt gedefinieerd als reizen naar plaatsen die worden geassocieerd met dood en lijden. Philip Stone is van mening dat de motieven van deze toeristen erg uiteen lopen, van fascinatie voor de dood en eerbetoon tot nieuwsgierigheid. Hij is van mening dat er al eeuwenlang een verband is tussen attracties die verbonden zijn met de dood en toerisme. Als voorbeeld geeft hij een bezoek aan gladiatorenvechten in de Romeinse tijd en publieke executies in de middeleeuwen. (Stone, 2006, p. 151)

John Lennon en Malcolm Foley zien Dark Tourism als een fenomeen behorende bij de postmoderne samenleving. In *Dark Tourism. The attraction of death and disaster* uit 2007 geven zij hier enkele redenen voor. Ten eerste menen zij dat ontwikkelingen in de communicatietechnologie in de postmoderne tijd hebben geleid tot grote betrokkenheid onder de mensen. Door bijvoorbeeld de media (niet alleen nieuwsuitzendingen, maar ook films en documentaires) zijn ontzettend veel mensen op de hoogte wat er gebeurt in de wereld en wat er in het verleden gebeurd is. Mensen krijgen alle ellende uit de hele wereld in een fractie van een seconde in hun eigen huiskamer voorgeschoteld. Ten tweede stellen Lennon en Foley dat locaties van Dark Tourism vaak in het teken staan van angst voor en twijfel over de moderne tijd. Als voorbeeld geven zij de wijze waarop de Nazi's in de Tweede Wereldoorlog op grote schaal mensen hebben vermoord. Een ander voorbeeld is het zinken van de Titanic. Dit schip zou onzinkbaar zijn en toch zonk het. Zulke gebeurtenissen veroorzaakten wantrouwen in de moderne wetenschap, techniek en samenleving. Nu, jaren later, wordt er in musea, herinneringscentra en battlefieldtours vaak stilgestaan bij de actualiteitsslag: wat hebben we ervan geleerd en gebeurt dit nog steeds?

Lennon en Foley maken een onderscheid tussen musea die objecten tentoonstellen en plekken met een geschiedenis. Zij stellen dat vooral de wijze waarop de geschiedenis verteld wordt belangrijk is, met name met het oog op overlevenden en nabestaanden. In *Dark Tourism. The attraction of death and disaster* laten zij in verscheidene cases de verschillende

benaderingen van instellingen zien in de omgang met het verleden. Zo wordt onder andere de wijze van conservatie en tentoonstellen van Auschwitz en The US Holocaust Memorial Museum in Washington onder de loep genomen en stellen zij dat de beleving steeds belangrijker wordt, met als gevolg dat het soms ten koste gaat van het feitelijke verhaal. Hierbij is authenticiteit van objecten geen voorwaarde. In Auschwitz zijn de gaskamers op een gunstiger plek voor toeristen nagebouwd en wordt een klein gedeelte gepresenteerd als het gehele kamp. Het merendeel van de bezoekers is onwetend, maar waarschijnlijk vindt men het ook niet erg. Lennon en Foley merken op dat na het filmen van de speelfilm 'Schindler's List' veel mensen de filmset bezochten. Een gedeelte van de set was redelijk dicht bij Auschwitz zelf, maar veel mensen kozen voor de filmset, omdat een bezoek aan de filmset minder tijd kostte dan een bezoek aan Auschwitz. (Foley & Lennon, 2007, p. 64) Sommige musea gaan nog een stap verder. In The US Holocaust Memorial Museum in Washington krijgen bezoekers een Joodse identiteit aangemeten, waarna ze gedeporteerd en mogelijk vergast worden. De Tweede Wereldoorlog wordt als een andere wereld gepresenteerd. Hoewel in het Holocaust Memorial Museum veel replica's staan en de plek van het museum niet gerelateerd is aan de Tweede Wereldoorlog, is het museum, dat sinds 1993 bestaat, een groot succes. Techniek en multimedia worden ingezet om een persoonlijke beleving te bewerkstelligen. Hoewel er door de Nederlandse directeurs van de voormalig kampen Westerbork, Vught en Amersfoort veel vraagtekens worden gezet bij het doel en de wijze waarop The US Holocaust Memorial Museum te werk gaat, zijn de reacties van de bezoekers zeer positief. (Conferentie: Oorlog, erfgoed en herinnering, 19 december 2007)

Het is voor Auschwitz en alle andere voormalig (concentratie-) kampen, waaronder ook de drie Nederlandse kampen, problematisch om te bepalen wat behouden en gepresenteerd moet worden aan het publiek. Als er gekeken wordt naar de keuzes die zijn gemaakt bij deze drie kampen, zijn er grote verschillen met enorme gevolgen. Van Kamp Vught en Kamp Amersfoort is slechts een klein gedeelte van het oorspronkelijke terrein dagelijks geopend voor het publiek. Het gedeelte van de SS van Kamp Vught is in gebruik door defensie, een ander deel is in gebruik als Penitentiare Inrichting Vught en er wonen Molukkers in oude barakken. Enkele keren per jaar zijn de SS-gebouwen te bezoeken met een speciale rondleiding. Deze gebouwen zijn nog grotendeels authentiek. De gedenkplaats omvat enkele oorspronkelijke gebouwen, zoals de bunkercellen en het crematorium. Zowel bij Kamp Amersfoort als Kamp Vught krijg je als bezoeker zonder rondleiding en verder informatie geen goed beeld hoe groot het oorspronkelijke kamp was. Bij Kamp Westerbork staan nog weinig authentieke gebouwen overeind, maar hier heeft het publiek wel een goed beeld hoe groot het kamp tijdens de oorlogsjaren moet zijn geweest. Beide opties hebben hun voor- en nadelen. Door het compacte terrein van Kamp Amersfoort en Kamp Vught hoeven de bezoekers geen lange afstanden af te leggen en krijgen zij door middel van filmmateriaal, symbolen en overblijfselen een idee hoe het kamp moet zijn geweest. Een nadeel is dat er op één moment maar een beperkt aantal mensen rondgeleid kan worden. Bij Kamp Westerbork is het terrein zo groot dat er heel veel mensen tegelijkertijd ontvangen kunnen worden. Wel is de afstand van herinneringscentrum en het voormalig kampterrein vrij groot, waardoor of een flink stuk gewandeld of extra vervoer ingezet moet worden.

4.4. HERDENKEN EN HERINNEREN TWEDE WERELDOORLOG IN NEDERLAND

Hoewel het aantal overlevenden van de Tweede Wereldoorlog afneemt, is er nog steeds veel belangstelling voor herdenkingen aan deze periode. Volgens het Nationaal Comité 4 en 5 mei blijkt uit het Nationaal Vrijheidsonderzoek dat 80% van de Nederlanders een voorstander is van de viering van 4 en 5 mei. De culturele en sociale achtergrond blijken geen invloed te hebben op de mening omtrent deze herdenkingen. Ouderen geven aan vooral met eigen oorlogservaringen bezig te zijn en jongeren halen juist betekenis uit de verhalen van deze ouderen, maken een verbinding met de actualiteit en staan stil bij de realiteit in de rest van de wereld. De dodenherdenking en Bevrijdingsdag hebben volgens veel Nederlanders een bindende werking. (Website van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2009) Zo slaan de woorden 'Nooit meer Auschwitz' niet alleen op de Tweede Wereldoorlog, maar is er met dit statement ook een stap gezet voor discussie over humaniteit en tolerantie, waaronder euthanasie, genetische

manipulatie, fundamentalisme en vluchtelingen. (Vree, 1995, p. 112) In deze paragraaf wordt de geschiedenis van het herdenken van de Tweede Wereldoorlog uiteengezet. We zullen zien dat de media een grote rol heeft gespeeld in de wijze waarop de Tweede Wereldoorlog herdacht wordt.

Direct na de oorlog waren er vele plannen om gedenktekens in de vormen van kruisen en simpele beelden op te richten om de slachtoffers te eren op hun begraafplaats of de plek waar het onheil had plaatsgevonden. Er werden vooral gedenktekens geplaatst voor de helden van de oorlog, zoals verzetslieden, Nederlandse en geallieerde soldaten, en onschuldige burgers. Deze gedenktekens hadden een functie als eerbetoon aan de individuele slachtoffers en waren tevens een bevestiging voor overlevenden dat het lijden niet voor niets was geweest. In Rotterdam werd bijvoorbeeld op 14 en 15 mei 1945 gecollecteerd voor een monument voor de twintig mannen die twee maanden eerder waren geliquideerd en in deze stad werd tevens in mei 1945 een Comité Oprichting Gedenktekens gevormd, dat als doelstelling had een monument op te richten voor alle Rotterdammers die over de hele wereld gesneuveld waren. (Vree, 1995, p. 28) De eerste grote Nederlandse film over de Tweede Wereldoorlog was 'Niet tevergeefs' uit 1948. Hierin werd de strijd vertoond van vier onderduikers, een boer en zijn dochter. Dit onderwerp sluit goed aan bij de andere herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in Nederland in de jaren veertig. (Vree, 1995, p. 52)

Aan het einde van de jaren veertig was er minder belangstelling voor het oprichten van gedenktekens. Tussen 1950 en 1965 werden niet zozeer de individuele slachtoffers herdacht, als wel Nederland als slachtoffer. Er werd weinig gepraat over de passieve houding van de meerderheid van de Nederlanders en de hulp aan de NSB. Bovendien werd er weinig aandacht besteed aan de Joodse slachtoffers of andere vervolgte bevolkingsgroepen. Tot 1960 was er maar één monument voor Joodse slachtoffers en dat was gewijd aan de Amsterdamse bevolking en kreeg de naam 'Herdenking Burgerzin Amsterdamse bevolking tegenover de Joodse bevolking'. (Vree, 1995, p. 93) Nederland als slachtoffer kwam ook naar voren in de 21delige tv-serie 'De Bezetting' van Loe de Jong, die tussen 1960 en 1965 werd uitgezonden. In deze vijf jaar steeg het aantal televisietoestellen van 25% tot 68% van de Nederlandse huishoudens, waardoor de tv-serie grote indruk maakte op de Nederlandse bevolking. De serie wordt door Frank van Vree als volgt omschreven: "De Bezetting' is het verhaal van de aanranding van een onschuldig en ontwetend volk, dat echter door geestelijke kracht en onverzettelijkheid, onder bezielende leiding van zijn vorstin, het kwaad overwint en in wezen ongebroken en gezuiverd uit deze worsteling tevoorschijn komt. De prijs is hoog, maar de gerechtigheid zegeviert.' (Vree, 1995, p. 64) Daarnaast staat 'De Bezetting' in vier delen stil bij de Jodenvervolging. Individuele Joodse slachtoffers worden echter niet uitgelicht. Of dit komt doordat er weinig mensen een getuigenverklaring hebben willen geven of dat dit een (onbewuste) keuze is geweest van de regisseur, is niet bekend. De Joodse gemeenschap in Nederland had jaren na de oorlog een verlangen om te vergeten en door te leven. Het was voor velen echter onmogelijk om de herinneringen een plaats te geven. Eind jaren zestig werden steeds meer monumenten voor Joodse slachtoffers opricht. Zelden lag het initiatief bij de Joodse bevolking.

De periode 1965-1975 werd ervaren als een opstandige maar optimistische tijd waarin oorlog een gevoelig onderwerp was. Vooral de passiviteit en de meeloperij van autoriteiten, ambtenaren, politie en burgers met de Nazi's tijdens de Tweede Wereldoorlog lag erg gevoelig. Ook kwam in 1965 *Ondergang* van de historicus Jacques Presser uit, een kritisch onderzoek naar de Jodenvervolging in Nederland, waarvan honderdduizend exemplaren in een half jaar werden verkocht. Daarnaast werd in 1973 de Wet Uitkeringen Vervolgingsslachtoffers 1940-1945 van kracht en werd het Centrum '45 geopend waar oorlogsslachtoffers werden begeleid. (Vree, 1995, p. 103)

Sinds 1975 staan de individuele ervaringen van slachtoffers en overlevenden centraal. Door egodocumenten, mondelinge verhalen en opgedoken beeldmateriaal werd het beeld van de oorlog steeds breder, genuanceerder en universeler. Vanaf 1970 werden er door heel Europa monumenten opgericht voor en door allerlei groeperingen en kwam er betere zorg voor plekken met een oorlogsverleden. Door de film 'Holocaust' in 1979 werd de Holocaust een veel gebruikt begrip en stonden de herdenkingen niet meer alleen in het teken van onze Nederlandse helden, maar van alle verschrikkelijke dingen die tijdens de oorlog hebben plaatsgevonden. In de loop

der jaren zijn de herdenkingen verbreed. Naast de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog worden ook Nederlanders in andere oorlogen en vredesmissies herdacht. Sinds 5 mei 1995 vieren we niet alleen de bevrijding (verleden) maar ook de vrijheid in het algemeen (heden en toekomst), grondrecht en democratie.

Ook in het onderwijs zijn er veranderingen in de manier waarop geschiedenislessen worden gegeven over de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog lag het accent op de abstracte geschiedenis, nu wordt er vooral nadruk gelegd op de beleving, door middel van gesprekken met oud-gevangenen uit voormalig concentratiekampen, voormalige verzetsmensen, films en documentaires. Op sommige scholen moeten kinderen zich met behulp van lesbrieven inleven in het leven van een kind in de oorlog. Daarnaast wordt er vaak stilgestaan bij de actuele dimensie van de geschiedenis. (Vree, 1995, p. 110) Een oud-gevangene van Kamp Amersfoort vertelde bij één van zijn bezoeken aan NMKA, dat hij vroeger veel schoolbezoeken had afgelegd om te vertellen over zijn kampervaringen, 'dan kon je een speld horen vallen'. Ook heb ik voor mijn publieksonderzoek bij SNMKA naar de mening gevraagd van een geschiedenisleraar op een middelbare school over instellingen met Tweede Wereldoorlogterfgoed die naast het verhaal van de Tweede Wereldoorlog ook de actuele ontwikkelingen met betrekking tot mensenrechten, oorlog en tolerantie meenemen in hun verhaal. Hierop antwoordde hij: *'Ik vind het wel goed als er een actualiteitsslag gemaakt wordt (ik gaf als voorbeeld het aanhalen van Sebrenica), maar dan moet je het wel als historicus blijven doen. Onder die voorwaarden. Als ik sociale vraagstukken behandel, praat ik ook over de Derde Wereld. Historisch is het niet hetzelfde, maar de houding van mensen die zij aanvankelijk innemen is wel hetzelfde.'*

4.5. CONCLUSIE THEORETISCH KADER

De motivatie achter een bezoek aan erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog is lastig te onderzoeken. Bezoekers vinden het moeilijk te verwoorden met welke reden en doel zij een bezoek brengen. In het volgende gedeelte van deze thesis zullen we zien dat door hiernaar te vragen in een enquête, we een indicatie krijgen van de verschillende redenen en doelen van het bezoek. Een andere wijze om een verklaring te vinden voor de aanhoudende belangstelling voor erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog is door middel van een literatuuronderzoek. In publicaties over Les Lieux de Mémoire wordt de globalisering als mogelijke verklaring gezien van de aanhoudende belangstelling voor het verleden. Door de globalisering zouden mensen terugvallen op hun nationale identiteit, collectieve herinneringen en de vaderlandse geschiedenis. Een andere mogelijke verklaring heb ik gevonden in een publicatie over Dark Tourism. Hierin wordt gesteld dat belangstelling in plekken waar mensen hebben geleden, waaronder Tweede Wereldoorlogterfgoed gerekend kan worden, een gevolg is van wantrouwen in de postmoderne samenleving, waaronder de politiek, wetenschap en techniek. Misschien zien mensen elementen uit de Tweede Wereldoorlog terug in de hedendaagse samenleving, al dan niet in Nederland, en vallen zij terug op de oorlogsjaren om duidelijk te maken dat er nooit meer iets dergelijks mag plaatsvinden en wordt er geprobeerd om verklaringen te vinden hoe het destijds zo ver heeft kunnen komen.

Hoe dan ook, de Tweede Wereldoorlog is populair. In de geschiedenisles wordt er uitgebreid aandacht aan besteed, er worden nog steeds boeken en films gemaakt met als onderwerp de Tweede Wereldoorlog en bezoekersaantallen van vele instellingen met Tweede Wereldoorlogterfgoed nemen toe. Wel zijn er verschuivingen te zien in de omgang met de oorlogsjaren. Zowel uit het boek *Dark Tourism. An attraction of death and disaster* als uit mijn publieksonderzoek blijkt dat er steeds meer nadruk lijkt te liggen op en behoefte lijkt te zijn aan het belevingsaspect. Zo blijkt uit het succes van The US Holocaust Memorial Museum dat de plaats van een museum over de Tweede Wereldoorlog geen relatie hoeft te hebben met de Tweede Wereldoorlog. Waarschijnlijk is dit het gevolg van het feit dat er steeds minder mensen de oorlog hebben meegemaakt. Mensen over de hele wereld kunnen zich moeilijk voorstellen hoe het leven tijdens de Tweede Wereldoorlog was en zijn nieuwsgierig naar het leven in de oorlogsjaren in Europa. Hoewel we straks in het publieksonderzoek van SNMKA zullen zien dat herdenken niet de voornaamste reden is voor een bezoek, hebben we kunnen zien dat volgens het Nationaal Comité 4 en 5 mei 80% van de Nederlanders een voorstander is van de

dodenherdenking en Bevrijdingsdag. Wel wordt sinds het einde van de vorige eeuw, naast de herdenking van de slachtoffers en de bevrijding van de Tweede Wereldoorlog, ook stilgestaan bij de actuele situatie in de wereld. Op deze dagen worden nu de algemene vrijheid, grondrecht en democratie gevierd en worden alle Nederlandse slachtoffers in alle oorlogen herdacht. Kortom, naast herdenking en beleving van de Tweede Wereldoorlog lijkt er een behoefte te zijn ontstaan naar een actualiteitsslag en zijn er nauwelijks aanwijzingen voor een afnemende belangstelling voor deze donkere periode uit geschiedenis.

In de volgende hoofdstukken worden de opzet en de resultaten van het publieksonderzoek bij Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort beschreven en de resultaten van de publieksonderzoeken van andere instellingen met Tweede Wereldoorlogogerfgoed gepresenteerd. Hieruit moet blijken wat de verschillen zijn in de oprichting, het beleid en het publiek van musea in Nederland en instellingen met erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. In deze thesis ligt de nadruk op de verschillen en overeenkomsten tussen het publiek.

5. INVENTARISATIE ERFGOED UIT DE TWEEDE WERELDOORLOG IN NEDERLAND

Het doel van deze thesis is het publiek van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog te inventariseren. Voordat we het publiek kunnen onderzoeken, moeten we eerst deze erfgoedsector in Nederland bestuderen. In dit hoofdstuk worden de problemen bij het in kaart brengen van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog toegelicht. Daarnaast worden de keuzes voor de verschillende onderzochte instellingen beargumenteerd, hun geschiedenis en beleid, waar bekend, kort behandeld.

5.1. NIET PROFESSIONELE VERZAMELINGEN

De Tweede Wereldoorlog leeft nog bij veel mensen. Bij de voorbereiding voor deze thesis viel mij al snel op dat materieel erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog erg geliefd is bij verzamelaars. Velen stellen hun collectie open voor publiek en noemen hun verzameling daarom een museum. Ook zijn er veel websites van hobbyisten met overzichten van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. Een voorbeeld hiervan is de website <http://www.oorlogsmusea.nl>, waar in de zoekmachine onder oorlogsmusea meer dan zeventig musea worden getoond (zie voor een overzichtskaart bijlage 1). Problematisch is dat naast de erkende oorlogs- en verzetsmusea, bezoekerscentra van voormalige kampen, legermusea, bunkers en verzamelingen van hobbyisten hierin zijn opgenomen. Ook zijn er veel erkende en niet erkende musea met slechts een gedeeltelijke collectie over de Tweede Wereldoorlog in deze zoekmachine opgenomen. Ik moest een keuze maken of ik deze instellingen mee wilde nemen in mijn inventarisatie.

5.2. PROFESSIONEEL ERFGOED UIT DE TWEEDE WERELDOORLOG

Vervolgens ben ik gaan kijken welke instellingen door het veld erkend zijn als instellingen met interessante bronnen over de Tweede Wereldoorlog, door te kijken naar welke instellingen een samenwerkingsverband hebben met de Beeldbank WO2 van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie. Dit zijn de volgende instellingen: Airborne Museum Hartenstein, Anne Frank Stichting, Kamp Westerbork, Het Indisch Huis, Joods Historisch Museum, Museum Bronbeek, Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945 in Groesbeek, Kamp Vught, Oorlogs- en verzetsmateriaal Groningen, Kamp Amersfoort, Nederlands Nationaal Oorlogs- en verzetsmuseum Overloon, Verzetsmuseum Amsterdam, Verzetsmuseum Friesland en het Verzetsmuseum Zuid-Holland in Gouda.

Op de lijst met geregistreerde musea van de Nederlandse Museumvereniging staan slechts zeventien musea van de ruim zeventig oorlogs- en verzetmusea van [oorlogsmusea.nl](http://www.oorlogsmusea.nl). Van de instellingen die samenwerken met het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie staan het Indisch Huis, Kamp Vught en Kamp Amersfoort en het Verzetsmuseum in Gouda niet op de lijst met erkende musea. Een verklaring kan zijn dat het Indisch Huis, Kamp Vught en Kamp Amersfoort herinneringscentra zijn en geen musea. Kamp Westerbork is desalniettemin wel erkend als museum.

Uiteindelijk is de keuze voor de te onderzoeken instellingen niet bepaald door de erkenning door de Nederlandse Museumvereniging. Dit aspect wordt echter wel meegenomen in de analyse van de resultaten. De instellingen waarvan de meeste gegevens van het publiek bekend waren, zijn opgenomen in mijn onderzoek.

5.3. INSTELLINGEN IN VERDER ONDERZOEK

Verderop in deze thesis worden de resultaten besproken van verschillende publieksonderzoeken van instellingen met Tweede Wereldoorlog erfgoed. Er wordt hierbij een onderscheid gemaakt tussen kleine (minder dan 10.000 bezoekers per jaar) en grote musea en erfgoed gebonden aan een plek. Deze scheiding bij 10.000 bezoekers is op dit punt aangebracht, omdat er grote verschillen zijn tussen musea met 8.000 bezoekers en musea met 30.000 bezoekers, op het gebied van beleid, professionaliteit, huisvesting en invulling museale

activiteiten. In mijn onderzoek zijn geen instellingen opgenomen met bezoekersaantallen die hiertussen zitten. Wanneer er een vervolgonderzoek gedaan wordt met instellingen met bezoekersaantallen tussen deze aantallen in, moet er naast deze bezoekersaantallen ook naar de andere aspecten gekeken worden voordat de instelling bij grote of kleine instelling ingedeeld wordt.

De volgende instellingen worden meegenomen in het overkoepelende publieksonderzoek:

Kleine musea: Oorlogs- en verzetsmuseum Rotterdam, Johannes Postschool in Rijsoord en het Maas en Waal Museum 1939-1945 in Winssen

Grote musea: het Legermuseum Delft, het Verzetsmuseum en het Joods Historisch Museum in Amsterdam

Erfgoed gebonden aan een plek: Kamp Westerbork in Hooghalen, de Hollandsche Schouwburg en het Anne Frank Huis in Amsterdam

Eerder in dit hoofdstuk is reeds beschreven dat de sector oorlogserfgoed in Nederland zeer divers is. De gekozen instellingen lijken een goede afspiegeling van het veld van Tweede Wereldoorlogserfgoed in Nederland. Geen van de kleine oorlogs- en verzetsmusea zijn erkend als museum door de Nederlandse Museumvereniging. Dit is geen bezwaar voor mijn onderzoek, want naar mijn idee is dit juist een normale gang van zaken in het veld. De grote musea en de instellingen met erfgoed gebonden aan een plek, zijn wel geregistreerd als musea bij de Nederlandse Museumvereniging. Hoewel het Legermuseum en het Joods Historisch Museum niet geheel uit erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog bestaan, lijken ze mij desalniettemin interessant om mee te nemen in mijn onderzoek. Het Joods Historisch Museum heeft veel oorlogserfgoed, aangezien het samenwerkt met het NIOD. Het Legermuseum organiseert speciale activiteiten in mei voor extra aandacht voor de Tweede Wereldoorlog. Hieruit blijkt dat deze musea een grote collectie en kennis hebben van deze oorlog. Verder zijn vier van de negen onderzochte instellingen in Amsterdam gevestigd. Omdat in hoofdstuk 2 naar voren komt dat de ligging van een museum bepalend kan zijn voor het soort publiek, onder andere op het gebied van nationaliteit, vaste en incidentele bezoeker, is het goed om dit aspect in het achterhoofd te houden.

5.4. BELEID KLEINE OORLOGS- EN VERZETSMUSEA

Een aantal instellingen heeft naast de informatie over hun bezoekers, jaarverslagen en/of beleidsplannen naar mij opgestuurd. Van andere instellingen heb ik gegevens gevonden op het Internet. Er zijn grote verschillen in de professionaliteit van de verschillende instellingen. Sommige kleine instellingen stellen geen jaarverslagen en beleidsplannen op en andere maken ze niet openbaar. Vaak is de website van een museum een goede informatiebron. Voor deze paragraaf is er gekeken naar de doelstellingen, georganiseerde activiteiten en de openingstijden van alle onderzochte instellingen. Met deze informatie kunnen we een vergelijking maken met de totstandkoming en het beleid van musea in Nederland (hoofdstuk 3) en SNMKA.

5.4.1. OORLOGS- EN VERZETSMUSEUM ROTTERDAM

Dit museum is opgezet door Arie Mast, die voor de therapeutische werking allerlei materiaal over de Tweede Wereldoorlog is gaan verzamelen. In 1988 is het een stichting geworden, met een pand in Katendrecht. In 2007 verhuisde het museum naar de Coolhaven, waarna het bezoekersaantal enorm is toegenomen. Sinds 2001 werkt het museum nauw samen met het Historisch Museum Rotterdam en krijgt het structureel subsidie. Inmiddels is er geprofessionaliseerd en zijn er educatieve pakketten samengesteld met thema's als discriminatie, zondebokverschijnsel en geweld in relatie tot de Tweede Wereldoorlog. 'In alle educatieve programma's, in de rondleidingen en zo mogelijk in de tijdelijke tentoonstellingen wordt dan ook het verband gelegd tussen de gebeurtenissen in de Tweede Wereldoorlog en die in recente oorlogen en conflicten en worden de oorzaken van verschijnselen zoals zinloos geweld en racisme vergeleken met WO 2.' Daarnaast is er afgelopen zomer met behulp van subsidies van het Ministerie van VWS begonnen aan het opstellen en registreren van een open

depot. Op deze manier heeft het publiek goed zicht op de collectie van het museum. Het museum is van dinsdag tot en met vrijdag en op zondag geopend. Een kaartje voor volwassenen kost € 3,-. (Website van het Oorlogs- en verzetsmuseum Rotterdam, 2009)

5.4.2. JOHANNES POSTSCHOOL

In deze school in Rijsoord (Ridderkerk) is op 15 mei 1940 de capitulatie van Nederland ondertekend. Naast een lokaal met daarin een weergave van de overgave met poppen, heeft de eigenaar in 2005 een planetarium gebouwd met verschillende filmvertoningen. Het is elke eerste zaterdag van de maand geopend. Een bezoek kost 5 euro per persoon. Beleidsplannen zijn niet bekend. (Website van de Johannes Postschool, 2009)

5.4.3. MAAS EN WAAL MUSEUM 1939- 1945

De eigenaar van het Maas en Waal Museum 1939-1945 in Winssen had belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog in het algemeen, maar was tevens gericht op de lokale geschiedenis door de vele schenkingen van de lokale bevolking. Naast een tentoonstellingsruimte is er een archief en bibliotheek aanwezig. In 1993 is de particuliere verzameling ondergebracht in een vaste expositieruimte. Op de website van het museum staat de doelstelling van het museum als volgt omschreven: 'Bij veel mensen heeft de Tweede Wereldoorlog diepe sporen nagelaten en is de oorlog een herinnering aan angst voor verraad en razzia's, concentratiekampen, honger, schaarste, geweld dood en onderdrukking. Helaas zijn deze zaken nog steeds aan de orde van de dag. Aan de hand van de Tweede Wereldoorlog en zijn voorgeschiedenis kunnen we de naoorlogse generaties duidelijk maken waartoe een dergelijk geweld kan leiden, zodat we die tijd niet zullen vergeten en er een duidelijke roep zal komen om internationale problemen op een vredelievende wijze op te lossen.' Het museum is alleen op afspraak te bezichtigen en is gratis toegankelijk. Verder heeft de eigenaar leskoffers ontwikkeld en verzorgt hij rondleidingen en gastlessen. (Website Maas en Waal museum 1939-1945, 2009)

5.5. BELEID GROTE OORLOGS- EN VERZETMUSEA

5.5.1. HET LEGERMUSEUM

Op de website van het Legermuseum staat beschreven hoe het Delftse museum tot stand is gekomen: 'In dit voormalig Armamentarium was door het ministerie van Defensie allerlei oorlogsmateriaal bijeengebracht, voornamelijk munitie en geschut, in 1945 door de Duitsers in Nederland achtergelaten. Dit diende in de eerste jaren als studieverzameling voor beroepsmilitairen om kennis op te doen over allerlei militaire technieken, maar bleek al snel verouderd. Daarom besloot de staatssecretaris van Defensie deze verzameling aan de stichting over te dragen. In 1973, toen het museum zestig jaar bestond, verleende Hare Majesteit het predikaat Koninklijk aan de stichting'. In de jaren tachtig volgde een uitgebreide renovatie en in 1989 werd het museum in Delft door koningin Beatrix heropend. (Website van het Legermuseum in Delft, 2009) Het Legermuseum omschrijft zijn missie als volgt: 'Het Legermuseum wil, vanuit zijn unieke rijkscollectie, bij een breed publiek belangstelling en betrokkenheid wekken voor de betekenis van de krijgsmacht voor ons land, door de eeuwen heen. Dit bepaalt de verdere vorming en de wijze van presenteren van de collectie.' Het museum streeft hiernaar door: 'Moeilijke onderwerpen worden niet uit de weg gegaan, er worden schaduwzijden van keuzen belicht, er is aandacht voor heldendaden, maar kritische kanttekeningen worden er niet geschuwd. Het museum bekent kleur: we behandelen een onderwerp dat een negatieve associatie heeft, maar uiteindelijk een wezenlijk bestanddeel is van de ontwikkeling van ons land.' (Jaarverslag 2007. Kleur Bekennen, 2008) Het museum is van dinsdag tot en met zondag open en een kaartje voor een volwassene kost € 7,50.

5.5.2. HET VERZETSMUSEUM AMSTERDAM

Het Verzetsmuseum is opgericht in 1984, in 1999 verhuisd en zal in 2010 worden uitgebreid met een kindermuseum. In het jaarverslag van 2006 omschrijft het Verzetsmuseum

als volgt de doelstellingen: 'Het Verzetsmuseum Amsterdam wil een nationaal toonaangevend museum zijn waar zoveel mogelijk bezoekers over de drempel stappen om kennis te nemen van het dagelijks leven en het verzet van Nederlanders tijdens de nazibezetting. Het museum wil bij hen bewustzijn creëren over de keuzes die men destijds maakte en hen aanzetten tot nadenken over actuele situaties en het eigen handelen.' In het jaarverslag van 2006 wordt de volgende ontwikkeling beschreven: 'Het is verheugend dat er meer waardering lijkt te ontstaan voor het verzet nadat er in de publieke opinie jarenlang vooral aandacht was voor de passiviteit van de Nederlandse bevolking in de oorlogsjaren.' Deze constatering ligt in lijn met de beschreven veranderingen in de wijze van herinneren en herdenken van de oorlogsjaren in paragraaf 4.4.. Het museum is van dinsdag tot en met zondag open en een kaartje voor volwassenen kost €6,-. (Website Verzetsmuseum Amsterdam, 2009)

5.5.3. HET JOODS HISTORISCH MUSEUM

De Stichting Joods Historisch Museum werd in 1930 opgericht met als doel "het verzamelen en tentoonstellen van datgene, hetwelk een beeld geeft van het Joodsche leven in het algemeen en het Nederlandsche Joodsche leven in het bijzonder, alles in den meest ruimen zin des woords, het bespreken in bijeenkomsten van al wat daarop betrekking heeft en het te baat nemen van alle zoodanige middelen die Joodsche kunst en wetenschap kunnen bevorderen". (Website van het Joods Historisch Museum, 2009) In het jaarverslag van 2007 van het Joods Historisch Museum staat beschreven dat het erg goed gaat met het museum. Na de opening van het nieuwe gebouw heeft men in 2007 de gehele foto- en documentencollectie kunnen digitaliseren. De tijdelijke tentoonstellingen en het kindermuseum waren zeer populair. Op de korte termijn wil het museum een ontmoetingsplek worden waar mensen met verschillende culturele achtergronden met elkaar in contact kunnen komen en nieuwe culturen elkaar kunnen leren kennen. Het educatieve programma dient als middel om dit contact tot begeleiden. Verder organiseert het JHM verschillende activiteiten, zoals rondleidingen, wandelingen, kinderevenementen, lezingen, filmvertoningen, live muziek in het Muziekcafé, cursussen en boekpresentaties. Daarnaast doet de afdeling Wetenschap onderzoek naar Joods erfgoed in Nederland. Niet alleen wordt het erfgoed in kaart gebracht, ook wordt de restitutie van de museumcollectie na de Tweede Wereldoorlog onderzocht. Het Joods Historisch Museum is elke dag geopend en een kaartje voor volwassenen kost € 7,50.

5.6. ERFGOED GEBONDEN AAN EEN PLEK

5.6.1. NATIONAAL MONUMENT KAMP WESTERBORK

Het herinneringscentrum Kamp Westerbork is in 1983 officieel geopend, nadat in 1957 het initiatief voor het plaatsen van een monument werd afgewezen, omdat men bang was om oude wonden open te rijten. In 1970 kwam er wel een monument. In de jaren zeventig zette de nabestaande Manja Pach met haar werkgroep zich in voor meer informatieborden op de plek waar het kamp had gestaan. Dit resulteerde in een maquette, informatieborden en bewegwijzering. Pas aan het begin van de jaren tachtig wilde de Nederlandse regering zorg dragen voor een replica van de Nederlandse expositie in het museum van Auschwitz en werden ook plannen gemaakt voor een herinneringscentrum dat op 12 april 1983 door koningin Beatrix werd geopend. Sindsdien groeit de belangstelling en zijn de vele (educatieve) activiteiten toegenomen. Daarnaast werden er wisselende tentoonstellingen gehouden en werd het kampterrein toegankelijker gemaakt. Om het grote aantal schoolbezoeken te kunnen ontvangen, werd in 1999 het herinneringscentrum uitgebreid. Sindsdien is een nieuwe groepsbegeleiding ontwikkeld, een educatieve website opgezet en is er een database opgezet met namen van overlevenden en slachtoffers. Het bezoekerscentrum het voormalig kampterrein is de gehele week geopend en een kaartje voor volwassenen kost 5 euro. (Website van Nationaal Monument Kamp Westerbork, 2009)

5.6.2. DE HOLLANDSCHE SCHOUWBURG

Op de website van de Hollandsche Schouwburg is te lezen dat in 1958 door de gemeente Amsterdam werd besloten een monument op te richten voor de Joodse slachtoffers van het naziregime. In 1993 kwam het beheer in handen van het Joods Historisch Museum en werd de Stichting Hollandsche Schouwburg opgericht met als voorzitter de Amsterdamse burgemeester. De gedenkplaats bestaat uit een gedenkruimte met een namenwand en een tentoonstellingsruimte met het doel om de lessen van de Jodenvervolging door te geven aan een jongere generatie. Op de website staat het tweeledig doel als volgt omschreven: 'Voor overlevenden en nabestaanden vervult de Hollandsche Schouwburg een belangrijke rol in het nog altijd voortdurende verwerkingsproces van de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog. De educatieve tentoonstelling en de educatieve programma's maken de geschiedenis toegankelijk en tot leerervaring voor de jongere generaties.' In het educatieve programma wordt aandacht geschonken aan het plaatsen van de gebeurtenissen in de Hollandsche Schouwburg in een historisch kader en daarnaast probeert het de relatie weer te geven tussen de gebeurtenissen in het verleden en actuele maatschappelijke ontwikkelingen. Bovendien heeft het programma voor het voortgezet onderwijs nog een aantal extra doelstellingen, namelijk bewustwording van handelend optreden op basis van eigen waarneming en het belang inzien van een democratische samenleving gebaseerd op een grondwet. De Hollandsche Schouwburg is elke dag geopend en gratis toegankelijk. (Website van de Hollandsche Schouwburg, 2009)

5.6.3. HET ANNE FRANK HUIS

Op 3 mei 1960 werd het Anne Frank Huis geopend. In het eerste jaar trok het museum 9000 bezoekers en tien jaar later 180.000 bezoekers. In 1970 werd het huis verbouwd en werd besloten dat de bezoekers entree moesten betalen om het onderhoud te kunnen bekostigen. In de jaren zeventig werden de educatieve activiteiten uitgebreid. Twintig jaar later kwam het bezoekersaantal boven de 600.000 en werd er besloten het voorhuis in de originele staat te herstellen en extra bezoekersfaciliteiten te bouwen. Op 28 september 1999 heropende koningin Beatrix het vernieuwde Anne Frank Huis. In 2008 is de vaste tentoonstelling aangepast. Zo hebben de maquettes van Otto Frank uit 1961 een vaste plaats gekregen en wordt er een interview vertoond met het verhaal van Otto Frank. Daarnaast is er een dagboekzaal gekomen, waar de originele en de herschreven versie van Anne's dagboek te zien is. De Anne Frank Stichting brengt het levensverhaal van Anne Frank over de hele wereld onder de aandacht om mensen te attenderen op het gevaar van antisemitisme, racisme en discriminatie en het belang van vrijheid, gelijkgerechtigdheid en democratie. Het museum is elke dag geopend, in de zomermaanden tot 22.00 uur 's avonds, en een kaartje voor volwassenen kost €9.-. (Website van het Anne Frank Huis, 2009)

6. KAMP AMERSFOORT

In dit hoofdstuk wordt de totstandkoming van de gedenkplaats en het huidige beleid van Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort beschreven. De geschiedenis van het kamp van 1939 tot 1945 is opgenomen in de bijlage van deze thesis. In de conclusie wordt de manier waarop de gedenkplaats tot stand is gekomen, vergeleken met de totstandkoming van musea en andere instellingen met Tweede Wereldoorloggerfoed.

6.1. OPRICHTING GEDENKPLAATS

De totstandkoming van de huidige gedenkplaats wordt geïllustreerd met behulp van enkele foto's, die de verschillende fasen in de geschiedenis van de opbouw van de stichting weergeven. Deze foto's komen van de website van NMKA. Omdat veel oud-gevangenen slechte herinneringen hadden aan de politie ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, waren velen tegen de komst van de politieschool op het voormalig kampterrein. Desalniettemin zorgde de directeur van de politieschool er uiteindelijk voor dat er een plek gecreëerd werd voor oud-gevangenen en nabestaanden om te gedenken. Net als bij Kamp Westerbork, hebben oud-gevangenen en nabestaanden zich jarenlang ingezet om aandacht te krijgen voor de geschiedenis van deze plek.

1. De Stenen Man, de onthulling 1953

Twee jaar na de oorlog werd in 1947 de plaats van Kamp Amersfoort erkend als Nationaal Monument door de Nationaal Monumenten Commissie. Op 4 mei 1950 werd een voorlopig gedenkkruis geplaatst aan het einde van de schietbaan, een plek waar vele slachtoffers in de oorlog begraven waren. Drie jaar later werd dit kruis vervangen voor het beeld 'Gevangene voor het vuurpeloton', ook wel de Stenen Man genoemd. Dit beeld is een Nationaal Monument geworden en staat voor alle slachtoffers van Kamp Amersfoort. Het geld voor dit beeld is bij elkaar gebracht door oud-gevangenen in het 'Gevangenencomité Kamp Amersfoort' dat door middel van onder andere lezingen geld heeft ingezameld. Op 14 mei 1953 werd door minister-president Drees, die zelf in gevangenschap in Haaren en Buchenwald had gezeten, 'Gevangene voor het vuurpeloton' onthuld.

In de zomer van 1968 wordt de kazerne opgeheven en trekt de politie in de barakken van 'de Boskamp' om een politieopleiding op te zetten. Drie jaar later gaan zij over op nieuwbouw en wordt het kamp gesloopt. Bij de sloop van het huisje van de kampcommandant wordt een muurschildering uit 1944 ontdekt en wordt er door de opleidingsdirecteur de heer Scholten besloten om de muur, fundering en vloer te bewaren. Bij de opening van de politieschool

wordt de muur getoond aan prins Bernhard, die de

2. Muurschildering

monumentale en emotionele waarde ervan inziet en adviseert de Rijksdienst Monumentenzorg in te schakelen. In 1972 wordt met toestemming van de gemeente Leusden een museum paviljoen om de muur heen gebouwd om de herinnering aan Kamp Amersfoort in leven te houden. Er is echter geen geld voor isolatie met lekkages en een slecht klimaat voor de muurschildering als gevolg.

Pas in 1985 wordt het museum paviljoen verbouwd, de appèlklok gerestaureerd en op een mooie plek neergezet.

Bovendien wordt er vanaf dat jaar door oud-gevangenen jaarlijks

3. Appèlklok

een stille tocht georganiseerd vanaf het voormalig kampterrein. Om de gedenkplaats in stand te houden wordt er samengewerkt met verschillende partijen. Het museumgebouwtje is van de politieschool, de klokkenstoel met appèlklok en de wachttoren van de gemeente Leusden en de tentoongestelde voorwerpen en de vitrines van zowel de politieschool als van het stadsmuseum Flehite uit Amersfoort. Beheer en bewaking worden uitgevoerd door de politieschool en tijdens reünies en herdenkingen assisteren groepen oud-gevangenen. Daarnaast komen regelmatig oud-gevangenen op bezoek.

In 1988 wordt hoofd Inwendige Dienst Cees Biezeveld aangesteld om een kleine gedenkplaats op te zetten, bijgestaan door vrijwilligers van onder andere de Rotary Amersfoort-Stad. Bij het museumpaviljoen worden symbolische patronen gecreëerd om de appelplaats en de

4. Museumpaviljoen 1972

na 49 jaar gerestaureerd in Duitsland. Een jaar later keert het terug en wordt in hergebruik genomen tijdens de herdenking. Op 19 april 2004 wordt voorafgaand aan de herdenking het huidige bezoekerscentrum geopend. (Website van Nationaal Monument Kamp Amersfoort, 2009)

rozentuin te herdenken. Op 19 april 1995 worden deze plaatsen in gebruik genomen tijdens een reünie en een herdenking. Vijf jaar later, op 28 maart 2000 wordt Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort opgericht en een maand later is de muurschildering gerestaureerd en het museumgebouwtje vervangen.

Op 30 november 2000 wordt er een motie ingediend bij de Tweede Kamer. Kamp Amersfoort is van nationale betekenis en wordt erkend als Nationaal Monument, waardoor het in aanmerking komt voor subsidies van het Ministerie van VWS. In 2002 wordt de 'Gevangene voor het vuurpeloton'

5. Bezoekerscentrum sinds 2004

6. Ontwerp huidige gedenkplaats

6.2. BELEID SNMKA

Deze paragraaf is een uiteenzetting van het beleid van de stichting. Hiervoor is gebruik gemaakt van de website van de stichting, het jaarverslag van 2007, het beleidsplan 2007- 2010, het activiteitenplan 2008, mijn gesprekken met directeur Maurits Nibbering en de bijgewoonde bestuursvergaderingen.

De doelstellingen van de stichting worden omschreven als 'de restanten van het kamp behouden en beschermen en het grondgebied van het voormalig Kamp Amersfoort tot een plaats van herinnering, herdenking en bezinning maken en informatie verstrekken over de geschiedenis en de actuele betekenis van dit kamp.'

In het beleidsplan 2007-2010 worden deze doelstellingen opgedeeld in:

Herinneren; de geschiedenis in beeld brengen en houden

Bezinnen; nadenken over wat er is gebeurd

Leren; voorwaarden creëren voor toekomstperspectief

Deze drie uitgangspunten zullen één voor één worden besproken.

Herinneren

De stichting wil aan dit aspect werken door zich te richten op het gedenken, communiceren en archiveren. Het gedenken zal onder andere plaatsvinden op de dagen die direct met Kamp Amersfoort gerelateerd zijn (19 april overdracht aan het Rode Kruis, 4 mei Nationale Herdenking, 5 mei Bevrijdingsdag, 9 mei Russische herdenkings- en Bevrijdingsdag) en de dagen waarop belangrijke gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog worden herdacht (27 januari Holocaust Memorial Day, 15 augustus einde Tweede Wereldoorlog, 9 november Kristalnacht, 10 december Dag van de mensenrechten).

De stichting wil met het communicatieplan de geschiedkundige en actuele betekenis van Kamp Amersfoort uitdragen, contacten onderhouden met oud-gevangenen, nabestaanden, verzets- en slachtofferorganisaties, instellingen met relaties met Tweede Wereldoorlog, maatschappelijke instellingen en verschillende overheden. Tot slot wil zij de website up to date houden en elke drie maanden een informatiebulletin verzorgen voor oud-gevangenen, nabestaanden, donateurs, geregistreerde belangstellenden en de media.

Door het bijhouden van het archief wil de stichting meer onderzoek doen. Hierbij hebben gegevens van oud-gevangenen voorrang. Dagelijks komen nabestaanden navraag doen of er gegevens bekend zijn van familieleden die in het kamp gezeten hebben. Tot voor kort had de stichting slechts gegevens van oud-gevangenen en nabestaanden die zichzelf hadden gemeld bij de stichting. Er waren gegevens bekend van enkele duizenden gevangenen. Sinds enkele maanden is er bekend dat er in Duitsland een archief is met gegevens van meer dan 27.000 mensen die in Kamp Amersfoort gevangen hebben gezeten. Op het gebied van onder andere documentatie, drukwerken en audiovisuele producten wordt er samengewerkt met archief Eemland. Daarnaast wordt er samengewerkt met Museum Flehite, door het op bruikleenbasis beheren en exposeren van voorwerpen over Kamp Amersfoort. Ook wordt er samengewerkt met Het Gilde bij het opleiden en werven van gidsen. Tot slot wordt er deelgenomen aan samenwerkingsverbanden met andere instellingen die met erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog te maken hebben, waar bijvoorbeeld Kamparchieven.nl uit voortgevloeid is.

Bezinnen

Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort ziet het als een belangrijke taak om een plek te creëren waar mensen zich kunnen bezinnen. Dit wordt onder andere nagestreefd door het organiseren van lezingen, discussies en themabijeenkomsten. Deze bijeenkomsten worden aangekondigd en naderhand gepubliceerd in het informatiebulletin en op de website, zodat ook mensen die niet aanwezig konden zijn kunnen nadenken over de besproken thema's. Tenslotte ziet de stichting het als haar taak om onderzoek te doen naar de geschiedenis van Kamp Amersfoort in relatie tot de actualiteit.

Leren

Om van het verleden te leren wordt op verschillende wijzen educatie aangeboden. Zo worden er elke maand publieksrondleidingen georganiseerd en kunnen mensen een rondleiding aanvragen. Ook zijn speciale lespakketten gemaakt voor scholen, variërend van een kofferproject voor basisscholen tot een educatieve website voor vmbo-leerlingen. Bovendien organiseert de stichting rondleidingen voor de Nederlandse krijgsmacht en het Koninklijke Landelijke Politie Korps. Deze rondleidingen worden gegeven door ex-officieren en veteranen en moeten gezien worden als een vormingsactiviteit over morele kwesties als (on)macht en machtsmisbruik met hier en daar een actualiteitsslag. De rondleidingen worden vrijwel altijd gestart of beëindigd met een documentaire uit 2003 waar twee oud-gevangenen vertellen over hun kampervaringen.

6.3. TOEKOMSTVISIE

Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort is de pioniersfase voorbij. Om een goede visie te ontwikkelen voor de toekomst is begin 2007 de werkgroep 'De Bezinning' gestart. Deze werkgroep neemt de kracht en positie van Kamp Amersfoort onder de loep en adviseert welke richting de stichting op zou kunnen gaan. Als tijdelijke oplossing voor het ruimte tekort worden binnenkort portakabines geplaatst. Hier zal de kantoorruimte naartoe verhuisd worden. De huidige kantoorruimte zal de functie krijgen van bibliotheek, werkplek voor vrijwilligers en bezinningsruimte voor bezoekers. Eén van de uitgangspunten van het nieuwe beleid is om meer gebruik te maken van vrijwilligers voor bijvoorbeeld archivering en digitalisering. Ook komt in deze ruimte een camera te staan, zodat de verhalen van bezoekers, waaronder oud-gevangenen en nabestaanden, direct kunnen worden vastgelegd. Daarnaast wil SNMKA een plek creëren waar families en kennissen samen kunnen komen om over het oorlogsverleden te praten. Hier is op dit moment geen plek voor. Wanneer deze extra ruimte als noodzaak wordt ervaren, wordt er een ontwerp gemaakt voor een vaste uitbreiding van het bezoekerscentrum op de gedenkplaats.

In de nabije toekomst streeft SNMKA ernaar in elk opleidingsprogramma voor uniformdragers in Nederland opgenomen te worden. Nu is dit nog niet het geval. Dit wil de stichting bereiken door in te spelen op de eisen die aan het programmaonderdeel gesteld worden, waaronder dat het een plek moet zijn waar militaire handelingen hebben plaats gevonden. Door samen te werken met andere militaire- en oorlogsinstellingen in de omgeving, zoals het Cavaleriemuseum en de geschiedenis van de Grebbeberg bij het programma te betrekken, hoopt SNMKA opgenomen te worden in het opleidingsprogramma. Dit streven heeft ook een rol gespeeld bij het besluit om op korte termijn de voormalige loopgraven naast de schietbaan uit te graven. Ook denkt de stichting na over welke wijze ze de voormalige Russische begraafplaats achter de schietbaan en het gebied naast de schietbaan kunnen betrekken bij het huidige terrein. Door het terrein van de gedenkplaats uit te breiden, kunnen meer mensen tegelijk ontvangen worden.

7. OPZET PUBLIEKSONDERZOEK SNMKA

Tijdens een gesprek met de directeur Maurits Nibbering en communicatieadviseur Margret van der Mast bleek, dat het SNMKA nooit eerder een publieksonderzoek had uitgevoerd. Slechts het bezoekersaantal en de geplande groepsbezoeken werden bijgehouden. Zo was er bekend dat in 2007 ongeveer 60.000 mensen de gedenkplaats hebben bezocht en 37.500 mensen een bezoek hebben gebracht aan het bezoekerscentrum. Daarnaast is er een overzicht van bezoekersaantallen per week en maand. Er is geen kassaregistratie, omdat een (individueel) bezoek aan NMKA gratis is. In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens de doelstellingen van het onderzoek, het kwalitatieve gedeelte en het kwantitatieve gedeelte uiteengezet.

7.1. DOELSTELLING ONDERZOEK

Het doel van mijn onderzoek voor mijn masterthesis is het in kaart brengen van het publiek van Tweede Wereldoorlog erfgoed. Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen het publiek van kleine en grote instellingen en erfgoedlocaties? Lijkt het publiek van Tweede Wereldoorlog erfgoed op het totale museumpubliek? Mijn publieksonderzoek bij SNMKA kan als een case gezien worden.

Het doel van het onderzoek is het verkrijgen van kennis over het publiek van Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Wie zijn de doelgroepen, met welk doel (herdenken, bezinnen en/of leren) komen zij en voldoet het bezoek aan hun verwachtingen? Dit onderzoek moet gezien worden als een mogelijke graadmeter voor het verder te voeren beleid.

Voor de opzet van de interview- en enquêtevragen is er gebruik gemaakt van het boek *Handleiding publieksonderzoek voor podia en musea* van Letty Ranshuysen uit 1999. Hierin is een standaard vragenlijst opgenomen voor publieksonderzoek voor podia en musea die grotendeels ook gebruikt wordt voor de MuseumMonitor. Doordat dit boek als richtlijn is gebruikt, is de vergelijkbaarheid met resultaten van andere instellingen groot. Dit is niet alleen gunstig voor mijn onderzoek, maar ook voor SNMKA. Van de standaard vragenlijst is een aantal vragen aangepast, weggelaten en andere vragen zijn toegevoegd. Hierover meer in 7.5.

7.2. PUBLIEKSGROEPEN NMKA

Hoewel er nooit per publieksgroep is bijgehouden hoeveel bezoekers er komen en met welke doelen zij komen, heeft SNMKA wel een idee over wie er zoal het bezoekerscentrum bezoekt. Het publiek bestaat onder andere uit:

- Oud-gevangenen
- Verwanten en nabestaanden (meerdere generaties)
- Andere mensen die actief zijn geweest in de Tweede Wereldoorlog
- Uniformdragers: krijgsmacht, politie en beveiligers
- Jongeren(10- 14 jaar); basisschoolkinderen groep 7/8, vmbo onderbouw, havo/vwo onderbouw
- Studenten van hoge scholen en universiteiten
- Mensen uit de omgeving
- Mensen met specifieke interesse voor de Tweede Wereldoorlog
- Toeristen: binnenland en buitenland
- Zakelijke relaties, zoals de burens

In mijn publieksonderzoek heb ik deze publieksgroepen als volgt onderverdeeld:

- Uniformdragers
- Scholieren, studenten, docenten
- Oud-gevangenen, nabestaanden en direct betrokkenen (schoonfamilie, goede vrienden van oud-gevangenen)
- Overig

Bij de bespreking van de resultaten zullen er zowel uitspraken worden gedaan per publieksgroep als over de bezoekers als geheel. Om gedegen uitspraken te mogen doen per publieksgroep zijn er ongeveer veertig ingevulde enquêtes per publieksgroep nodig. Dit is slechts op vier enquêtes na, bij de publieksgroep oud-gevangenen en nabestaanden, voor alle publieksgroepen ruimschoots gelukt.

7.3. DATAVERZAMELING: KWALITATIEF ONDERZOEK

Het kwalitatieve gedeelte van het publieksonderzoek bestaat uit gestructureerde interviews met een vaste vragenlijst. Wanneer een aantal vragen bij voorbaat niet van toepassing was op de geïnterviewde, zijn deze vragen niet gesteld. Wanneer mensen iets interessants zeiden, is hierop doorgevraagd. Ook zijn er na verloop van tijd extra vragen toegevoegd om bepaalde meningen (bijvoorbeeld over de reconstructie van een barak of de actualiteitsslag) te toetsen.

Mijn doel was om uit elke publieksgroep twee mensen te interviewen. Ook was de opzet bij georganiseerde groepen zoals de krijgsmacht en scholen, zowel een leerling/ pupil als docent te interviewen. Dit is grotendeels gelukt. In het begin werden willekeurig mensen gevraagd of er een paar vragen gesteld mocht worden. Hierbij is gelet op verschillende leeftijden en de man-vrouwverhouding. Soms bleken deze mensen een relatie met Kamp Amersfoort te hebben. Daarnaast zijn er specifiek mensen benaderd van wie de achtergrond bekend was bij het SNMKA of bij mij, naar aanleiding van een gesprek met deze mensen. Voorbeelden hiervan zijn oud-gevangenen, nabestaanden, een aalmoezenier, een predikant, Pabo-studenten, een geschiedenisleraar en een politieagent in vooropleiding. De gebruikte vragenlijst voor de interviews is opgenomen in de bijlage.

In de maanden juli, augustus en september zijn er 24 interviews afgenomen. 23 interviews zijn bruikbaar gebleken voor mijn onderzoek.

7.4. KWANTITATIEF ONDERZOEK

Nadat er in juli een stuk of tien interviews waren afgenomen, ben ik in augustus 2008 begonnen met het opstellen van een enquête. Enquêtes zijn een goed hulpmiddel om opinies en motieven te meten. Hierbij zijn de antwoorden op de vragen uit de interviews verwerkt als antwoordopties op de meerkeuzevragen in de enquête. Omdat het met meerkeuzevragen moeilijk is om elk antwoord te ondervangen, zijn vrijwel alle meerkeuzevragen voorzien van het antwoord 'Anders, namelijk'. Door middel van het uitdelen van schriftelijke enquêtes is er geprobeerd om mijn bevindingen naar aanleiding van de interviews te toetsen onder een grote hoeveelheid bezoekers. Ik heb gekozen voor een schriftelijke papieren enquête, omdat een grote groep bezoekers van SNMKA wat ouder is en niet gewend is om met computers om te gaan. Daarnaast wilde ik graag de bezoekers zo snel mogelijk na hun bezoek enquêteren, waardoor een internetenquête of een vragenlijst op mijn laptop geen optie was. Bovendien moest er de mogelijkheid zijn om meerdere mensen tegelijk een vragenlijst in te laten vullen. Van elk gezelschap is er iemand (ouder dan twaalf jaar) benaderd of hij of zij een enquête in wilde vullen. Van georganiseerde groepen heeft in overleg met een begeleider of een contactpersoon, soms een derde, soms de helft en in een paar gevallen de hele groep een vragenlijst ingevuld. Op deze manier kon er in een korte tijd veel enquêtes worden verzameld, echter met als gevolg dat het onderzoek niet geheel representatief is voor het totale bezoek. Het enquêteren heeft alleen in de maanden augustus, september en oktober plaatsgevonden en daarnaast is niet systematisch elke (bijvoorbeeld) derde bezoeker benaderd met een vragenlijst. Tot slot was het niet altijd mogelijk om de bezoekers die slechts enkele minuten in het herinneringscentrum waren, te benaderen, in verband met werkzaamheden of omdat ik in gesprek was met andere bezoekers. Desalniettemin denk ik dat er met deze steekproef voldoende informatie is verzameld om per publieksgroep interessante uitspraken te kunnen doen.

7.4.1. OPBOUW ENQUÊTE

De enquête begint met een inleiding over de reden van onderzoek en de waarborg voor anonimiteit. De enquête is opgebouwd in zes delen: algemene kenmerken (zoals leeftijd, geslacht en herkomst), sociale achtergrond (opleiding en beroep), culturele achtergrond (cultuurparticipatie betreffende musea en gedenkplaatsen), algemene vragen rond bezoek, ervaringen en verwachtingen. Per gedeelte wordt nu uitgelegd waarom de vragen op deze manier gesteld zijn.

Algemene kenmerken

In deze masterthesis wordt het publiek van erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog in kaart gebracht. In de interviews en enquête wordt gevraagd naar de leeftijd, herkomst, nationaliteit en religie van de bezoeker. Als antwoordopties is er bij de vraag naar de herkomst van de bezoeker gekozen voor de twaalf provincies, regio Amersfoort/ Leusden en het buitenland. Bij de vraag over nationaliteit zijn slechts de antwoordopties Nederlands en ‘anders, namelijk’ gegeven. Omdat ik na enkele weken het vermoeden kreeg, dat mensen met een dubbele nationaliteit alleen de Nederlandse opschreven, zijn in de enquêtes voor scholieren en uniformdragers de antwoordopties veranderd in ‘mijn vader en moeder zijn in Nederland geboren’ en ‘anders, namelijk’. Tot slot is er gevraagd naar de geloofsovertuiging van de bezoeker, omdat in Kamp Amersfoort gevangenen van alle rangen, standen en religies zaten. Ik wilde onderzoeken of dit ook geldt voor het publiek dat op deze gedenkplaats afkomt. Niemand weigerde deze vraag te beantwoorden.

Sociale achtergrond

Om meer te weten te komen over de sociale achtergrond van de bezoekers van Kamp Amersfoort is er gevraagd naar hun opleiding en beroep. De antwoordopties zijn overgenomen uit *Handleiding publieksonderzoek voor podia en musea* van Letty Ranshuysen.

Culturele achtergrond

Om te weten te komen hoe cultureel actief de bezoeker van Kamp Amersfoort is, is er gevraagd naar de hoeveelheid bezoeken aan musea en gedenkplaatsen per jaar en specifiek voor verschillende soorten musea, gedenkplaatsen, kerken en kastelen. Tot slot is er geïnventariseerd welk ander erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog de bezoekers van Kamp Amersfoort hebben bezocht voordat zij hun bezoek aflegden. Is er een vast publiek dat deze erfgoederen af gaat? Dit is onderzocht door specifiek te vragen naar het bezoek aan oorlogs-, verzets- en legermusea en daarnaast naar hun bezoek aan de vier bekendste plekken met een geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Bovendien kunnen mensen in een open vraag aangeven naar welke plekken met een Tweede Wereldoorlogverleden zij zijn geweest.

Algemene vragen rondom bezoek

Omdat SNMKA nooit eerder een publieksonderzoek heeft gedaan, zijn veel aspecten interessant om te weten voor het te voeren beleid, zoals het vervoermiddel, de combinatie van het bezoek, het gezelschap met wie mensen een bezoek brengen, de duur, hoe men van SNMKA weet en of dit het eerste bezoek is. De meeste antwoordopties zijn geformuleerd naar aanleiding van antwoorden uit de afgenomen interviews.

Ervaringen en verwachtingen

Ook de antwoordopties op de vraag naar het doel van het bezoek kwamen voort uit de antwoorden van de interviews. Daarnaast is er gevraagd naar de verwachtingen van het bezoek. Uit de interviews bleek al dat dit een zeer moeilijke vraag is. Hoewel veel mensen teleurgesteld waren toen zij zagen dat er geen barakken meer waren, gaven zij vaak aan met een voldaan

gevoel naar huis te keren door het zien van de documentaire of de deelname aan een rondleiding. Daarom is deze vraag deels open gelaten, zodat mensen hun antwoord eventueel kunnen beargumenteren. Bovendien is er de open vraag gesteld wat mensen zouden willen veranderen en toevoegen aan de huidige gedenkplaats.

Om de ervaringen en meningen te peilen, is er gevraagd cijfers te geven aan verschillende aspecten van het bezoek. De geënquêteerden konden daarnaast altijd een vraagteken omcirkelen wanneer zij geen antwoord wisten. Ook konden zij een cijfer geven aan de indruk die het op hen gemaakt heeft. Op deze manier krijg je het meest duidelijke beeld van wat mensen van alle aspecten vinden.

7.5. BEVINDINGEN, OBSERVATIES EN PRAKTISCHE PROBLEMEN TIJDENS DE DATAVERZAMELING

Vrijwel iedereen die benaderd is, wilde meewerken met het publieksonderzoek. Wanneer mensen geen tijd hadden om een enquête aan het eind van hun bezoek in te vullen, is er één mee gegeven, samen met een informatiebrochure met daarop het adres van SNMKA. Naar schatting zijn ongeveer de helft van deze meegegeven enquêtes teruggestuurd. Het is jammer dat hier waarschijnlijk een vrij grote groep non responses is ontstaan, dit was onvermijdelijk.

Na een paar weken enquêteren, zijn enkele vragen toegevoegd en aangepast. Hierdoor zijn er echter wel een aantal non responses ontstaan. Omdat het om een relatief klein aantal gaat, is dit niet hinderlijk voor mijn conclusies. De veranderingen betreffen de vraag naar de hoeveelheid bezoeken aan verschillende musea. In de eerste versie moesten mensen aangeven wat voor soort musea zij het meest bezochten, in de uiteindelijke versie moeten zij per type museum aangeven of zij er nooit, soms of vaak ernaartoe gaan. Daarnaast werd in de eerste versie gevraagd welk verhaal of welke plaats de meeste indruk gemaakt had tijdens het bezoek en in de tweede versie heb ik gevraagd om alle plaatsen en verhalen een cijfer te geven van 0 tot en met 10 om aan te geven hoeveel indruk het gemaakt heeft op de respondent. Tot slot heb ik aan het begin van de algemene enquête gevraagd naar de achtergrond van de respondent, met als antwoordopties oud-gevangene, nabestaande, direct betrokkene, of belangstellende in het algemeen.

Op advies van een aalmoezenier is er voor groepen scholieren, studenten en uniformdragers een verkorte enquête samengesteld door vragen met betrekking tot de opleiding en beroep en praktische vragen als het vervoer en de combinatie van het bezoek met ander bezoek, weg te laten. Oftewel, er zijn drie verschillende enquêtes uitgedeeld; één voor uniformdragers, één voor scholieren en studenten en één voor het overige publiek.

7.6. DATA- ANALYSE

Voordat de resultaten van het publieksonderzoek worden gepresenteerd, wordt er eerst iets gezegd over de dataverwerking en -analyse. De interviews zijn zo veel mogelijk letterlijk uitgetypt, zodat er citaten kunnen worden overgenomen in de conclusies over het kwalitatief onderzoek. Daarnaast heeft SNMKA door het letterlijk uittypen van de interviews een beter naslagwerk met het oog op een her-analyse, dan wanneer alleen de belangrijke punten waren uitgewerkt.

Niet alle interviews waren even interessant. Er is een interview afgenomen bij een twaalfjarige jongen die erg druk was. Evenwel zaten in dit korte gesprek enkele interessante punten, waaronder de belevingswereld van deze jongen. Verder is er een interview afgenomen bij een echtpaar uit Californië, dat vroeger in de buurt had gewoond en erg teleurgesteld was dat er zo weinig overblijfselen te zien waren. Ze waren nog erg boos op de Nazi's, dat er bijna geen gesprek mee gevoerd kon worden. Wat ze zeiden ging niet heel erg diep, maar het feit dat mensen nog zo geraakt worden door een plek, ondanks dat er zo weinig staat, is opmerkelijk. De interviews zijn geanonimiseerd door alleen de eerste letter van de voornaam of achternaam te gebruiken.

8. RESULTATEN PUBLIEKSONDERZOEK BIJ SNMKA

Voordat er per publieksgroep de resultaten van het publieksonderzoek worden besproken, worden eerst de conclusies van de geënquêteerden in totaal besproken. Bij de verschillende publieksgroepen zullen eerst een aantal citaten uit interviews worden opgenomen. Daarna zullen de resultaten van de enquête worden besproken met behulp van frequentietabellen of grafieken. Een overzichtstabel van alle scores per publieksgroep is te vinden in de bijlage. Aan het eind van dit hoofdstuk worden de resultaten van de verschillende publieksgroepen met elkaar vergeleken.

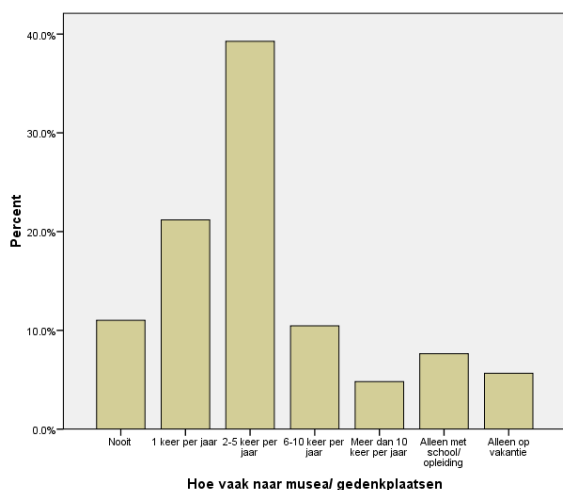
8.1. RESULTATEN ALLEN

Uiteindelijk zijn er 356 ingevulde enquêtes verzameld. 231 mannen en 125 vrouwen hebben een vragenlijst ingevuld. De jongste geënquêteerde is twaalf jaar en de oudste is 89 jaar. Deze man van 89 jaar is tevens de enige oud-gevangene die een vragenlijst schriftelijk heeft ingevuld. De gemiddelde leeftijd van de geënquêteerden ligt op 33 jaar. Deze lage gemiddelde leeftijd komt door het grote aantal uniformdragers dat een enquête heeft ingevuld. 41% van de geënquêteerden is niet gelovig en 54% is Christelijk. Volgens het CBS rekent in 2007 43% van de Nederlanders zich niet tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering en is 47% Christelijk. (Website van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 2009) Wanneer we de leeftijden van het meegekomen gezelschap (van maximaal 5 mensen) meenemen, ziet de verdeling er als volgt uit:

Tabel 1: Leeftijd alle geënquêteerden met gezelschap

Leeftijd in jaren	Percentage van geënquêteerden en gezelschap
5-11	1,6%
12-19	28,9%
20-34	20,2%
35-49	10,3%
50-64	21,7%
65-79	14,2%
80+	3,2%
Totaal:	100%

De verdeling in tabel 1 geeft een beter overzicht van de leeftijdsopbouw van het publiek van NMKA dan slechts de leeftijden van de geënquêteerden, omdat het om een groter gedeelte van de bezoekers gaat en ook kinderen jonger dan 12 jaar worden meegerekend.

Figuur 1: Aantal bezoeken aan musea en gedenkplaatsen per jaar in procenten, allen

Bijna 40% van de geënquêteerden gaat twee tot vijf keer per jaar naar musea of gedenkplaatsen, meer dan 10% geeft aan nooit naar musea of gedenkplaatsen te gaan.

Tabel 2: Statistieken bij frequentietabel van bezoek aan verschillende soorten musea, gedenkplaatsen, kastelen en kerken, allen

	Valide Aantallen	Gemiddelde
Geschiedenismusea	349	1.70
Leger-, oorlogs-, verzetsmusea	345	1.75
Natuurmusea	345	1.37
Oude kunstmusea	347	1.35
Moderne kunstmusea	346	1.29
Volkenkundig musea	344	1.16
Scheepvaartmusea	344	1.26
Kastelen	345	1.56
Kerken	345	1.66
Gedenkplaatsen	343	1.63

In tabel 2 kunt u aan het gemiddelde per type museum zien naar welke musea de bezoekers van NMKA het vaakst gaan. Hoe hoger het gemiddelde hoe vaker men naar het type musea gaat. De geënquêteerden gaan het vaakst naar oorlogs-/ verzets-/ legermusea en historische musea.

Tabel 3: Aantal geënquêteerden die een bezoek hebben gebracht aan vier Nederlandse erfgoedlocaties met Tweede Wereldoorlog(erfgoed (meerdere antwoorden mogelijk)

Erfgoed gebonden aan plek in Nederland	Aantal
Kamp Westerbork	140
Kamp Vught	78
Anne Frank Huis	163
Hollandsche Schouwburg	53
Totaal	434

Bijna de helft van de geënquêteerden geeft aan wel eens in het Anne Frank Huis te zijn geweest en 140 van de 356 mensen geeft aan een bezoek te hebben gebracht aan Kamp Westerbork. Kamp Vught en de Hollandsche Schouwburg zijn door beduidend minder mensen bezocht. In hoofdstuk 9 zullen we zien dat deze bevindingen overeenkomen met de bezoekersaantallen van deze instellingen.

Tabel 4: Top 10 meest bezochte plekken, allen

Erfgoed WO II	Aantal
Auschwitz	23
Theresiënstadt	22
Normandië	18
Bergen Belsen	17
Margraten	15
Buchenwald	11
Mauthausen	10
Natzweiler	9
Dachau	9
Grebbeberg	9

In Tabel 4 zijn de tien meest bezochte plekken te zien die de geënquêteerden hebben aangegeven op de open vraag welke voormalig concentratiekampen en andere gedenkplaatsen voor de Tweede Wereldoorlog ze in het binnen- en buitenland hebben bezocht. Ik ben niet bekend met de bezoekersaantallen van deze plekken, dus ik weet niet of de plekken in de top 3 ook meer bezoekers krijgen dan de laatste drie plekken. Er staan slechts twee plekken in Nederland in de top 10, namelijk Margraten en de Grebbeberg. Blijkbaar zijn de meest bezochte plekken met Tweede Wereldoorlog erfgoed al ondervangen met de vraag behorende bij tabel 3.

Een paar uitkomsten van mijn onderzoek voor SNMKA: 80% van de geënquêteerden geeft aan voor het eerst een bezoek te brengen aan Kamp Amersfoort, 80% geeft aan iets geleerd te hebben en 90% geeft aan dat het bezoek aan hun verwachtingen voldeed. Dit zijn vrij overtuigende uitkomsten. We zullen in hoofdstuk 9 zien of dit bij andere instellingen met erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog in Nederland ook het geval is.

Tabel 5: Doelen van bezoek, allen (meerdere antwoorden mogelijk)

Doel bezoek	Aantal	Percentage van de gevallen
Informatieverschaffing	153	43.1%
De slachtoffers herdenken	43	12.1%
Beleving hoe het moet zijn geweest	191	53.8%
Anders	81	22.8%
Total	468	131.8%

Als doel van het bezoek geeft 54% van de mensen aan te komen voor de beleving, 43 % voor informatieverschaffing en 12% om te herdenken. Dit is samen meer dan 100%, wat te verklaren is doordat het een vraag is waarop meerdere antwoorden aangekruist kon worden.

Tabel 6: Kruistabel. Verband tussen doel van bezoek en verwachtingen, allen

Doel van bezoek		Voldaan aan verwachtingen			
		Ja	Nee	Ja/nee	Totaal
Informatieverschaffing	Aantal	141	12	0	153
	Percentage	92.2%	7.8%	.0%	
De slachtoffers herdenken	Aantal	40	3	0	43
	Percentage	93.0%	7.0%	.0%	
Beleving hoe het moet zijn geweest	Aantal	177	11	1	189
	Percentage	93.7%	5.8%	.5%	
Anders	Aantal	72	9	0	81
	Percentage	88.9%	11.1%	.0%	
Total	Aantal	322	30	1	353
	Percentage	91.2%	8.5%	.3%	100.0%

Na verder onderzoek blijkt uit tabel 6, dat er geen verband is tussen de tevredenheid van de bezoekers en het doel van het bezoek. Onafhankelijk van het doel van bezoek is ongeveer 90% van de bezoekers tevreden over zijn of haar bezoek aan NMKA. Acht van de dertig mensen die aangeven dat het bezoek niet aan hun verwachtingen voldeed, geven aan dat zij het goed zouden vinden als er een barak zou worden herbouwd.

Tabel 7: Statistiek van frequentietabel van rapportcijfers aspecten en indruk, allen

Aspecten	Valide aantallen	Gem. cijfer
Gebouw; Overzichtelijkheid	334	7.8
Gebouw; Vormgeving	336	7.7
Gebouw; Sfeer	341	7.6
Klantvriendelijkheid medewerkers	345	8.8
Tentoongestelde objecten	338	7.7
Rondleiding	279	8.3
Documentaire	292	7.9
Indruk		
Het geheel, het feit dat dit heeft kunnen gebeuren	316	8.3
Documentaire	264	7.7
Rozentuin	279	7.7
Lijkenhuisje	244	7.2
Schietbaan en de Stenen Man	283	8.2
Wachttorens	287	7.3
Foto's	272	7.8

Zoals je bij het gemiddelde in tabel 7 kunt aflezen, antwoordt men op de vraag wat de meeste indruk heeft gemaakt 'het geheel, feit dat dit heeft kunnen gebeuren' en de Stenen Man/ de schietbaan. Het gebouw, de tentoongestelde objecten, de rondleiding en de documentaire worden alle beoordeeld met een 7,5 of hoger. Hierbij is geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende documentaires die op aanvraag vertoond worden. Klantvriendelijkheid van de medewerkers krijgt gemiddeld een 8,8. De cijfers zijn vrij hoog, maar we zullen zien dat voor verschillende aspecten, waaronder de klantvriendelijkheid, in musea in Nederland ook zulke hoge cijfers gegeven worden. Daarnaast moeten we in ons achterhoofd houden dat Kamp Amersfoort een beladen plek is, waardoor het misschien voor mensen moeilijk is om lage cijfers te geven. Kortom, we moeten de resultaten kritisch interpreteren.

8.2. RESULTATEN UNIFORMDRAGERS

Citaten uit een interview met een aalmoezenier (een geestelijke verzorger van de krijgsmacht) over het doel van het bezoek van uniformdragers:

'Dat ze aan den lijve hebben kunnen ondervinden hoe het mis kan gaan. Dat je dus onder groepsdruk of onder druk van autoriteit, dus toch over morele grenzen kunt gaan. Of door het feit dat je een mooi uniform aan hebt en dat je veel macht hebt over mensen en hoe verschrikkelijk mis het kan gaan.'

Over haar ervaringen: *'Wij evalueren de twee dagen in totaal. Daar lezen we vaak dingen over Kamp Amersfoort terug, zoals dat ze het bezoek zeer zinvol hebben gevonden, want meestal zijn ze nog niet op dit soort plekken geweest.'*

'Het gaat niet heel diep, ze zijn niet bewust aan het herdenken. Zo is de sfeer ook niet tijdens de rondleiding, maar het doet wel wat met hen. Je merkt dat ze stil worden als je over de schietbaan naar de Stenen Man loopt.'

Veranderen en/ of toevoegen: *'Wat ik van de groepen vaak hoor is dat ze het jammer vinden dat er zo weinig staat. Ze willen het graag zien, ze gaan er toch geen boekje over lezen.'*

'Ik zou willen dat de gidsen nog meer afstemmen op onze doelstellingen. Dus meer actualiteit, maar ook de groep actiever betrekken. Stel ze vragen en leg ze dilemma's voor. Sommige gidsen doen dat al.'

Predikant van een niet nader genoemde kazerne: 'Ik miste een beetje de link met onze doelgroep, een groep militairen. Bij de Stenen Man heeft de gids er een aantal woorden aan gericht, maar ik had de indruk dat hij de aansluiting met de doelgroep mist. Als leek was de rondleiding prima. Ik zou zelf de brug kunnen slaan met de actualiteit, maar dat kunnen doorgaans militairen niet. Er valt meer te zeggen dan in elk mens schuilt een beest. In mijn ogen kun je zoveel met een groep militairen.'

Er zijn 127 uniformdragers geënquêteerd, waaronder drie geestelijke verzorgers van Huize Beukbergen, 39 pupillen van de landmacht, 69 pupillen van de marine en zestien pupillen van de KLPD, ofwel de politieacademie. Huize Beukbergen is een vormingscentrum voor geestelijke verzorging voor de krijgsmacht. Hier volgen militairen een tweedaags programma over (on)macht, waarvan één dagdeel een bezoek aan NMKA omvat. Onder deze 127 geënquêteerden bevinden zich 105 mannen en 22 vrouwen.

Tabel 8: Doelen van bezoek, uniformdragers (meerdere antwoorden mogelijk)

Doel van bezoek	Aantal	Percentage van de gevallen
Informatieverschaffing	58	46.0%
De slachtoffers herdenken	10	7.9%
Beleving hoe het moet zijn geweest	67	53.2%
Anders	31	24.6%
Total	166	131.7%

53% van de geënquêteerde uniformdragers geeft aan dat men komt voor de beleving. Iets minder uniformdragers komen voor de informatieverschaffing en slechts tien uniformdragers komen om te herdenken. Een kwart geeft aan voor iets anders te komen, wat wordt omschreven als hoort bij de cursus/ opleiding met het thema (on) macht.

Tabel 9: Cijfers verschillende aspecten, uniformdragers

Aspecten	Gem. cijfer
Gebouw: overzichtelijkheid	7,6
Vormgeving	7,4
Sfeer	7,3
Klantvriendelijkheid	8,6
Tentoongestelde objecten	7,5
Rondleiding	8,2
Documentaire	7,8

Alle aspecten worden met een 7,3 of hoger gewaardeerd. De klantvriendelijkheid en de rondleiding scoren het hoogst. De klantvriendelijkheid heeft 31 keer een 10 gekregen en de rondleiding 23 keer. Slechts zeven mensen hebben een onvoldoende gegeven voor één van de aspecten. De documentaire die hier beoordeeld wordt, is de documentaire uit 2003. Het feit dat het heeft kunnen gebeuren, de Stenen Man en de schietbaan maken de meeste indruk en krijgen een 8,2. Voor 87% van de geënquêteerden voldeed het bezoek aan hun verwachtingen en 85% geeft aan iets geleerd te hebben.

Op de vraag wat men zou willen toevoegen of veranderen aan de huidige gedenkplaats, komt men met uiteenlopende ideeën:

- Gebouwen nabouwen in originele staat, zoals een barak of bunkercellen (ongeveer 15 keer)
- De bel op de originele plaats neerzetten
- De rozentuin echt namaken
- Loopgraven uitdiepen
- Langere rondleiding
- Meer beleving in het verhaal
- Meer foto's
- Slachtoffernamenlijst
- Meer spullen tentoonstellen
- Plattegrond van wat er nu nog over is

8.3. RESULTATEN SCHOLIEREN, STUDENTEN, DOCENTEN

Een geschiedenisleraar van een middelbare school in Amersfoort over het doel van het bezoek: *'Vanuit de overheid wordt nu voorgeschreven dat je iets aan burgerschapskunde doet. En volgens mij is een bezoek aan Kamp Amersfoort een uitstekend voorbeeld hiervan.'*

'Dat kinderen zien dat geschiedenis niet iets van vroeger is, maar dat het nog leeft en dat het nog mensen raakt. En dat ze begrip hebben voor mensen die er nog door geraakt worden.'

Ervaringen: *'Over het algemeen vindt men het indrukwekkend en zijn ze getroffen door wat ze gehoord hebben, maar dit hangt wel van de gids af.'*

'Ik vind het wel goed als er een actualiteitsslag gemaakt wordt maar dan moet je het wel als historicus blijven doen. Onder die voorwaarden. Als ik sociale vraagstukken behandel, praat ik ook over de Derde Wereld. Historisch is het niet hetzelfde, maar de houding van mensen die zij aanvankelijk innemen is wel hetzelfde.'

Toevoegen en/ of veranderen: *'Ik zie al dat er meer komt, bijvoorbeeld een maquette van een barak in het kantoor van Berg. Dat soort dingen, zoals maquettes, plattegrond en tekeningen vind ik goed en die mogen best worden uitgebreid.'*

Van 89 scholieren en studenten zijn er ingevulde enquête teruggekregen. Deze groep bestaat uit één docent van een basisschool, zeven docenten van een middelbare school, vijftien havo-leerlingen, dertig vwo-leerlingen, zestien mbo-leerlingen, 25 hbo-studenten en één hbo-docent. Omdat er onder de 25 hbo-studenten leraren zaten, zijn hun beide rollen meegenomen in de enquête.

Tabel 10: Doelen van bezoek scholieren/ studenten/ docenten (meerdere antwoorden mogelijk)

Doel van bezoek	Aantal	Percentage van de gevallen
Informatieverschaffing	42	47,2%
De slachtoffers herdenken	2	2.2%
Beleving hoe het moet zijn geweest	26	29.2%
Anders	35	39.2%
Total	105	118%

Bijna 50% van de geënquêteerde scholieren, studenten en docenten geeft aan te komen voor de informatie en bijna 30% voor de beleving. Slechts twee mensen komen om te herdenken. Diegene die 'anders' hebben aangegeven hadden als beargumentering 'moet voor school'.

Van de 89 geënquêteerden geeft 92% aan dat het bezoek voldeed aan de verwachtingen en 91% geeft aan iets te hebben geleerd.

Tabel 11: Cijfers verschillende aspecten scholieren/ studenten/ docenten

Aspecten	Gem. cijfer
Gebouw: overzichtelijkheid	7.6
Vormgeving	7.6
Sfeer	7.4
Klantvriendelijkheid	8.9
Tentoongestelde objecten	7.8
Rondleiding	8.5
Documentaire	7.6

De rondleiding krijgt 23 keer een 10 en slechts één keer een onvoldoende. Naast 'het geheel, het feit dat dit heeft kunnen gebeuren' en de schietbaan met de Stenen Man, maken ook de rozentuin en de foto's bij de scholieren, studenten en docenten veel indruk.

Op de vraag wat men zou willen toevoegen en of veranderen, antwoordt deze publieksgroep het volgende:

- Toneelstuk
- Barak (vijf keer)
- Straatstenen bunkercellen kloppen niet
- Meer film
- Iets kunnen achterlaten ter nagedachtenis
- Foto's van kampeiding
- Namenlijst overlevenden en overledenen

10.4. RESULTATEN OUD-GEVANGENEN, NABESTAANDEN, DIRECT BETROKKENEN

Een interview met een oud-gevangene over zijn ervaringen: *Meneer concludeert na het zien van de documentaire (2008) dat het toch veel moeite gekost heeft om al wat zich heeft plaats gevonden te verdringen. 'Het begon al met het gesprek met jullie. Dan komt er al veel meer boven dan als ik er normaal aan terug denk. Toen ik rondliep, herinnerde ik mij steeds meer, met als hoogtepunt de documentaire. Als sardientjes in een blik wordt er voorgeschoteld wat hier allemaal heeft plaatsgevonden. Alles komt dan weer boven. Het is goed en fijn. Ik ben goed opgevangen en misschien dat ik er makkelijker over kan gaan praten. Dat ligt aan de persoon die er naar vraagt.'*

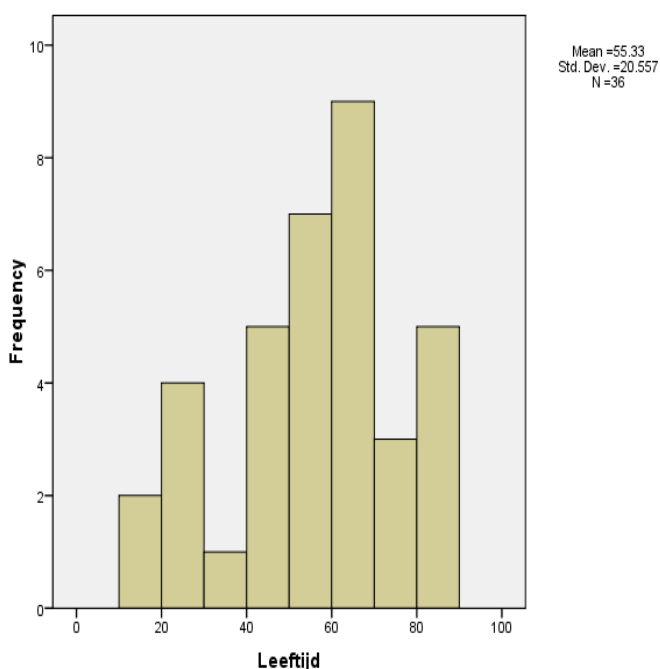
Toevoegen en/ of veranderen: *'Het is goed zo. Ook al had er nog een barak gestaan, dan had het nog geen totaalbeeld gegeven.'*

Andere oud-gevangene: *'Volgens mij zeggen de filmbeelden en mijn maquette in het andere gebouwtje genoeg over hoe een barak eruit zag, maar als mensen daar behoefte aan hebben en als dat meer informatie geeft, dan vind ik dat prima.'*

Ervaringen nabestaande: *'Ik heb een hoop kennis opgedaan. Buchenwald stond in de spotlights en Amersfoort is bij ons in de vergetelheid geraakt. Ik heb nu pas het besef dat het hier niet beter was dan in Buchenwald. Het was voor mijn vader een soort doorgangskamp maar in twee maanden tijd kan je hier ook nog 25 kilo achterlaten.'*

'Ik ben niet constant met mijn vader bezig geweest. Die klap heb ik dertien jaar geleden wel in Buchenwald gehad. Nu was het echt informatiewinning.'

Er is slechts één enquête afgenomen bij een oud-gevangene. Wel zijn er 29 nabestaanden geënquêteerd en zes andere betrokkenen, zoals schoonfamilie van oud-gevangenen of goede vrienden. Vrienden van oud-gevangenen zijn ook in deze publieksgroep onderverdeeld en niet in 'overig', omdat de mensen hoogstwaarschijnlijk met een reden deze relatie met een oud-gevangene hebben opgeschreven en omdat een vriendschap dieper kan gaan dan een familieband. Door deze personen onder deze categorie te scharen, wordt hier geen oordeel over gegeven.

Figuur 2: Leeftijd in jaren van nabestaanden, oud-gevangene en direct betrokkenen

De jongste geënquêteerde in deze publieksgroep is veertien jaar en de oudste 89 jaar. Deze meneer is tevens de enige oud-gevangene die een vragenlijst heeft ingevuld. De gemiddelde leeftijd is 55 jaar. 20% van de geënquêteerden uit deze publieksgroep geeft aan niet gelovig te zijn, 75% is Christelijk.

Tabel 12: Duur bezoek, nabestaanden, oud-gevangene en direct betrokkenen

Duur	Aantal	Percentage
0 tot 1 uur	2	5.6 %
1 tot 2 uur	16	44.4
2 tot 3 uur	13	36.1
3 uur of meer	5	13.9
Total	36	100.0

Zoals te zien in tabel 12 blijven de meeste mensen tussen één en twee uur op het terrein van SNMKA, een groot aantal mensen blijft een uur langer.

Een paar opvallende uitkomsten

Onder de nabestaanden, oud-gevangenen en nauw betrokkenen is voor 70% dit het eerste bezoek aan SNMKA. Van de elf mensen die vaker zijn geweest zijn, zijn drie mensen één keer eerder geweest, zeven mensen twee tot vijf keer eerder en één persoon meer dan tien keer eerder. Voor zes mensen is hun laatste bezoek een jaar of minder geleden.

Bijna de helft van de geënquêteerden komt als uitstapje met gezin/ familie/ vrienden, de rest omschrijft het bezoek als belangstelling, serieus geïnteresseerd en historisch inzicht. Het informatiebulletin, eerder bezoek en vrienden/ familie/ kennissen blijken een overtuigende informatiebron en aanleiding tot bezoek. Slechts twee mensen komen met het openbaar vervoer, de rest met de auto en heeft er gemiddeld een uur over gedaan om naar NMKA te komen. Twee derde komt speciaal van huis voor dit bezoek.

Tabel 23: Doelen van bezoek, nabestaanden, oud-gevangene, direct betrokkenen (meerdere antwoorden mogelijk)

Doel van bezoek	Aantal	Percentage van de gevallen
Informatieverschaffing	13	36.1%
De slachtoffers herdenken	10	27.8%
Beleving hoe het moet zijn geweest	25	69.4%
Anders	6	16.7%
Total	54	150.0%

Twee derde geeft aan dat zij komen voor de beleving, een derde voor de informatie en iets minder dan een derde om te herdenken.

97% van de geënquêteerde nabestaanden, oud-gevangene en direct betrokkenen geeft aan dat het bezoek aan hun verwachtingen voldeed. 78% wil nog een keer terugkomen, waarbij men vooral een herdenking interessant vindt.

Tabel 34: Cijfers voor verschillende aspecten nabestaanden, oud-gevangene en direct betrokkenen

Aspecten	Gem. cijfer
Gebouw: overzichtelijkheid	8.1
Vormgeving	8.4
Sfeer	8.2
Klantvriendelijkheid	9.0
Tentoongestelde objecten	7.9
Boeken/ Dvd's te koop	7.8
Rondleiding	8.7
Documentaire	8.5
Bereikbaarheid auto	8.2
Bereikbaarheid openbaar vervoer	7.6

Ook hier zien we de rondleiding en de klantvriendelijkheid als hoogst scorende. De documentaire wordt daarnaast ook zeer hoog beoordeeld. Het kan er mee te maken hebben dat veel mensen uit deze publieksgroep de nieuwe documentaire uit 2008 hebben gezien. Echter alle cijfers zijn hoger uitgevallen dan bij de uniformdragers en de studenten en scholieren. Er is slechts één onvoldoende gegeven voor tentoongestelde objecten en bereikbaarheid met de auto. De minste indruk maakt het lijkenhuisje met een 7,7 en de meeste de schietbaan en Stenen Man met een 8,8.

De volgende suggesties worden gegeven om toe te voegen of te veranderen:

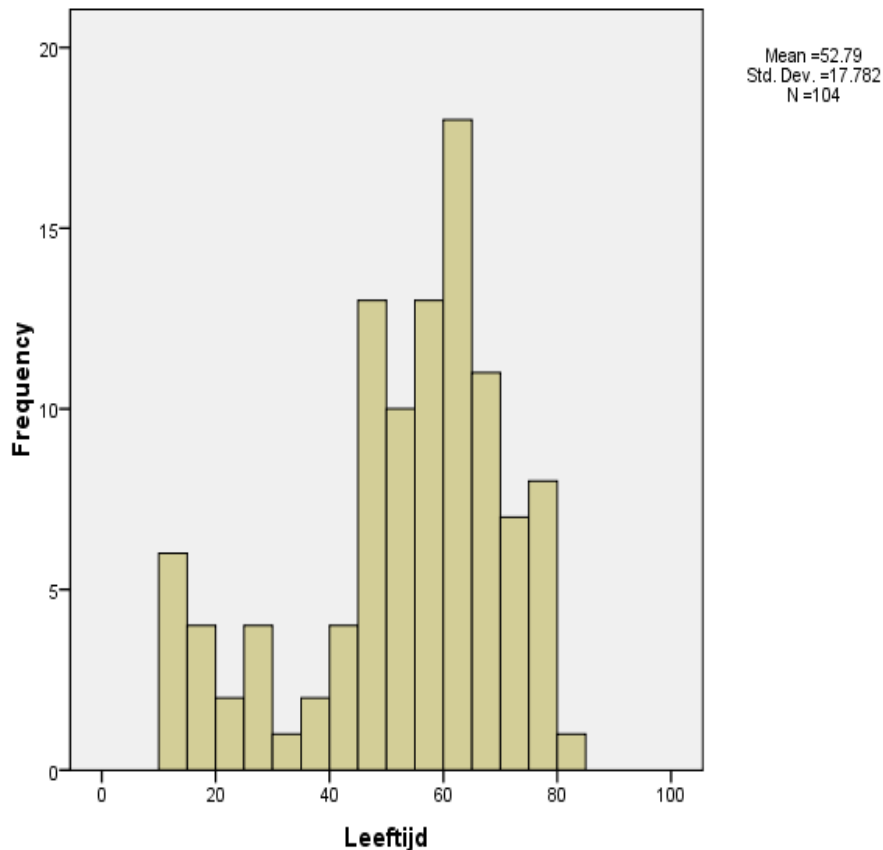
- Barak nabouwen (drie keer)
- Lijkenhuisje opbouwen
- Verbodsuitingen weghalen
- Uitzicht achter de Stenen Man over de schietbaan mogelijk maken
- Parkeerterrein eerder aangeven
- Afscherming politieschool
- Aparte ruimte voor documentaire

8.5. RESULTATEN OVERIG

Voordat er wordt begonnen met het bespreken van de resultaten van de overige geënquêteerden, wordt er een definitie gegeven van deze groep. Onder 'overig' verstaan we mensen die niet in georganiseerd groepsverband met school/ studie of de krijgsmacht een bezoek hebben gebracht aan NMKA en zonder nabestaanden en andere betrokkenen van en oud-gevangenen.

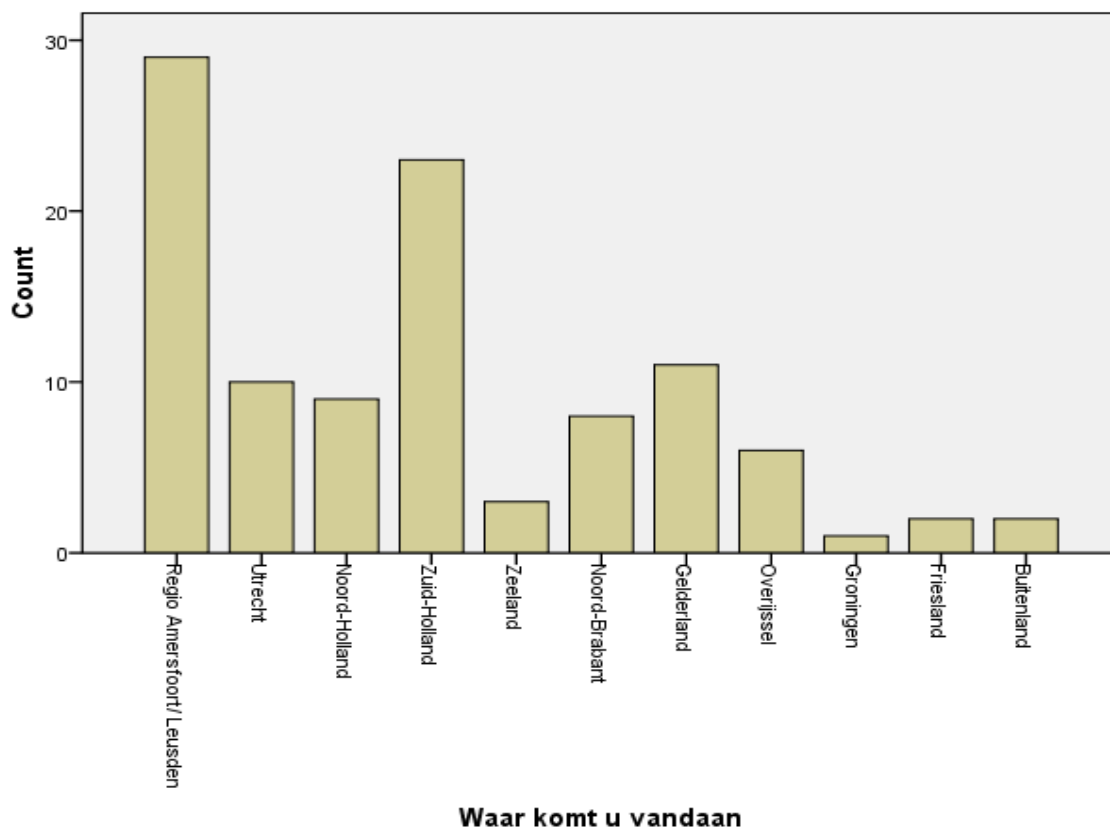
Ervaringen overig: *'De rozentuin heeft de meeste indruk op mij gemaakt, omdat het echt een plek is, een compacte locatie en je jezelf voor kunt stellen wat daar zich heeft afgespeeld en het echt mooi symbolisch is weergegeven. Ik was van tevoren bang. Ik ben in Auschwitz in die gaskamers geweest. En daar voelde ik verdichting in de lucht, ik heb daar fysiek gevoeld alsof de zielen daar nog geen rust hadden. Daar zag ik tegen op en daar heb ik nog jaren last van gehad, dat wilde ik niet meer. Nu was het in de openlucht en was het wel compact en indrukwekkend, maar geeft het je geen verstikkend gevoel waar je radeloos van wordt.'*

Deze groep omvat 104 mensen die een vragenlijst hebben ingevuld, waarvan 57 mannen en 47 vrouwen.

Figuur 3: Leeftijd in jaren van overige bezoekers

De jongste persoon die een vragenlijst heeft ingevuld is twaalf jaar en de oudste is tachtig jaar. De gemiddelde leeftijd is 53 jaar, terwijl de grootste staaf in het histogram, oftewel de modus, overduidelijk die van 60-65 jaar is.

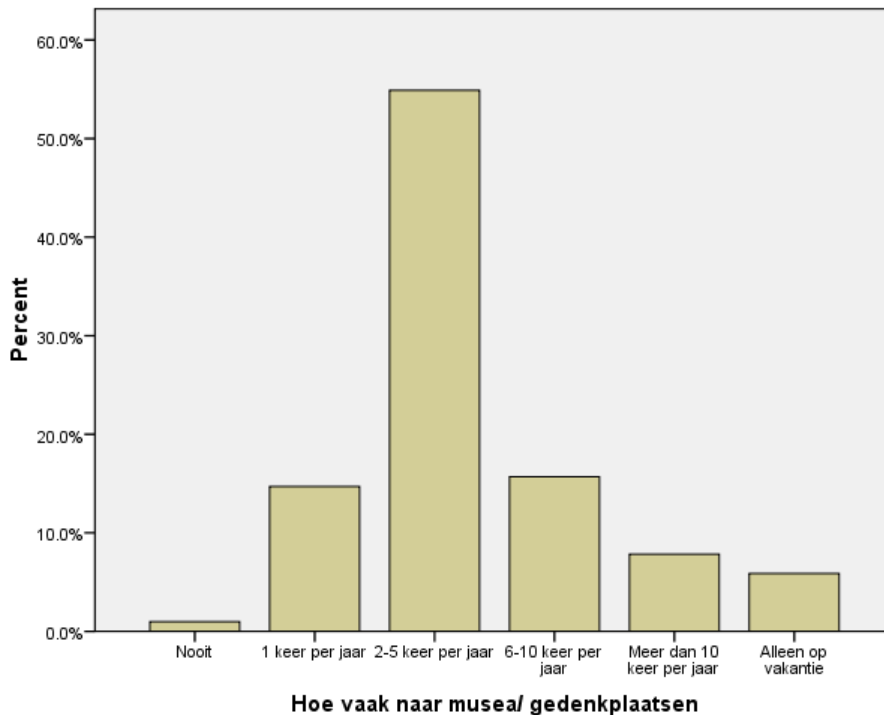

Figuur 4: Herkomst overige bezoekers

In figuur 4 is de herkomst van de overige bezoekers te zien. Opvallend is de grote hoeveelheid bezoekers uit de omgeving van SNMKA en uit Zuid-Holland. Er komen weinig mensen uit de noordelijkste en zuidelijkste provincies. Ook komen er van de 104 geënquêteerden maar twee mensen uit het buitenland, te weten België. Er is over nagedacht om een Engelstalige enquête te maken, maar dit was volgens de directeur en vaste medewerkers de moeite niet waard. 23% van de 104 mensen is niet gelovig, 72% Christelijk en 2% Joods.

Van deze publieksgroep heeft 30% een opleiding op het hbo-niveau (of gelijkstaand aan) afgerond of is daar nog mee bezig, 19% heeft een universitaire opleiding, 18% mbo-niveau en 18% heeft het voortgezet onderwijs afgemaakt of is er momenteel mee bezig. Als we kijken naar het beroep van de bezoekers kan ik het volgende zeggen: 22% geeft aan een beroep te hebben in de overige dienstverlening, 13% heeft een intellectueel of onderwijsgevend beroep, 12% heeft nooit een beroep gehad (zowel kinderen, jongeren als huisvrouwen en -mannen), 11% omschrijft zijn beroep als hoger intellectueel beroep/vrij beroep en 11% als kleine zelfstandige.

Het is een bekend fenomeen dat medewerkers in de culturele sector zelf zeer cultureel actief zijn. Volgens de MuseumMonitor 2007 bestaat 10% van de bezoekers van musea in Nederland uit mensen die in de kunst- en cultuursector werken. Het leek mij daarom interessant om te vragen of men werkt in de kunst- en cultuursector. Er blijken negen respondenten in deze sector te werken, oftewel 9% van de overige bezoekers. Dit is slechts 2,5% van alle respondenten. Daarnaast is er gekeken hoeveel 'gewone bezoekers' van NMKA werken in de krijgsmacht. Dit blijken er slechts zeven te zijn (7%), daarbij opgemerkt dat drie van de zeven mensen bij een georganiseerd uitje hoorden van de Nederlandse Officieren Vereniging.

Figuur 5: Aantal bezoeken aan musea en gedenkplaatsen per jaar van overige bezoekers in procenten

In figuur 5 is te zien dat het grootste deel (54%) van de bezoekers twee tot vijf keer per jaar naar musea en gedenkplaatsen gaat. Slechts één geënquêteerde van deze overige bezoekers gaat nooit en acht mensen gaan vaker dan tien keer. Men gaat vooral naar kerken, gedenkplaatsen, geschiedenismusea en oorlogs- en legermusea.

Bijna 60% van de overige bezoekers bezoekt NMKA één tot twee uur, 20% twee tot drie uur en 5% langer dan drie uur. Voor 72% is het hun eerste bezoek aan NMKA. Eén geënquêteerde is vaker dan tien keer geweest. Twaalf mensen zijn één keer eerder geweest en twaalf mensen 25 keer. Voor 22 mensen is hun laatste bezoek meer dan één jaar geleden en voor vijf mensen meer dan tien jaar geleden.

37% van de geënquêteerden overige bezoekers heeft NMKA met één ander persoon bezocht. 12% komt alleen en 10% komt met een groep groter dan tien personen. 68% omschrijft het bezoek als een uitstapje met vrienden/ familie/ kennissen en 23% als 'anders', zoals Armandoroute, een reünie, uitje met verenigingen etc. Naast eerder bezoek op eigen initiatief, de website en via familie/ vrienden/ kennissen, worden als informatiebron voornamelijk het bordje langs de weg en georganiseerde uitjes opgegeven. 78% komt met de auto en 14% met de fiets. Men heeft gemiddeld 52 minuten gereisd. 50% van de geënquêteerden komt niet rechtstreeks van huis. Hiervan komt 35% (zeventien mensen) van een vakantie- of logeersadres uit de omgeving, 30% (15 mensen) had een afspraak in de omgeving.

Tabel 15: Combinatie van activiteiten met bezoek aan NMKA, overige bezoeker

		Aantal	Percentage
Valide	Fietsen en/ of wandelen in de omgeving	18	17.3 %
	Een bezoek aan andere gedenkplaatsen in de omgeving	4	3.8 %
	Winkelen in de stad	4	3.8 %
	Met een bezoek aan familie of vrienden	11	10.6 %
	Anders	20	19.2 %
	Total	57	54.8 %
	Niet van toepassing	47	45.2 %
Totaal		104	100.0 %

Van de respondenten van de overige bezoekers die een bezoek combineert met een andere activiteit, doen veruit de meeste mensen dat met fietsen en/ of wandelen in de omgeving.

Tabel 16: Doelen van bezoek, overige bezoekers

Doel van bezoek	Aantal	Percentage van de gevallen
Informatieverschaffing	40	38.5%
De slachtoffers herdenken	21	20.2%
Beleving hoe het moet zijn geweest	73	70.2%
Anders	9	8.7%
Total	143	137.5%

Ruim 70% van de respondenten van de overige bezoekers geeft aan een bezoek te brengen aan NMKA met als doel om te beleven hoe het moet zijn geweest in het kamp. Beduidend minder mensen komen voor de informatieverschaffing en nog minder om te herdenken. 94% van de geënquêteerden vindt het bezoek voldoen aan hun verwachtingen en 63% zegt iets te hebben geleerd. Dit is aanzienlijk lager dan bij de andere publieksgroepen.

Tabel 17: Cijfers voor verschillende aspecten overige bezoekers

Aspecten	Gem. cijfer
Gebouw: overzichtelijkheid	8.0
Vormgeving	8.0
Sfeer	7.9
Klantvriendelijkheid	8.9
Tentoongestelde objecten	7.7
Boeken/ Dvd's te koop	7.8
Rondleiding	8.4
Documentaire	8.4
Bereikbaarheid auto	8.3
Bereikbaarheid openbaar vervoer	8.3

Ook onder deze respondenten krijgen de klantvriendelijkheid en rondleiding de hoogste cijfers. Daarnaast scoren de bereikbaarheid en documentaire ook heel hoog. Op de overige bezoekers maken de schietbaan en de Stenen Man ook de meeste indruk en het lijkenhuisje de minste. Tot slot geeft 78% aan nogmaals te willen komen en vindt daarbij de volgende activiteiten interessant (meerdere antwoorden mogelijk): tentoonstelling (61%), herdenking (47%), nieuwe documentaire (38%) en een lezing (29%).

Men zou het volgende willen toevoegen of veranderen aan de huidige gedenkplaats:

- Bewegwijzering vanaf de weg verbeteren
- Parkeerplaats en looproute duidelijker aangeven
- Getalsmatig meer duidelijkheid over hoeveelheid gevangenen
- Aandacht voor nalatigheid overheid na WOII

- Herbouwen (o.a. barak)
- Meer foto's
- Hoogste vitrineplaat lager
- Iets neer kunnen leggen als herdenking
- Meer scholen aanschrijven

8.6. CONCLUSIE PUBLIEKSONDERZOEK BIJ SNMKA

Met behulp van de overzichtstabel in de bijlage 7 zullen er conclusies worden getrokken door een vergelijking te maken tussen de verschillende publieksgroepen. Daarna worden er conclusies getrokken door de resultaten van het kwalitatieve onderzoek te vergelijken met de resultaten van het kwantitatieve onderzoek.

In elke publieksgroep van NMKA zijn mannelijke respondenten in de meerderheid, onder de uniformdragers is de verhouding bijna 1 staat tot 5.

Nabestaanden en direct betrokkenen komen uit het gehele land. Onder de geënquêteerde nabestaanden en betrokkenen kwam 22% uit Utrecht en 19% uit Zuid-Holland. Ook heb ik tijdens mijn onderzoeksperiode meerdere geëmigreerde oud-gevangenen en nabestaanden mogen ontvangen. Zij kwamen onder andere uit Canada, de Verenigde Staten en Australië. Van de overige bezoekers komt 28% uit de regio en 22% uit Zuid-Holland.

Onder de scholieren/studenten/ docenten is 17% van allochtone afkomst. Dit is aanzienlijk meer dan bij de andere publieksgroepen. Echter in de standaardenquête is de vraag over de nationaliteit van de respondent anders geformuleerd, waardoor hier mogelijk fouten zijn opgetreden.

27% van de uniformdragers heeft aangegeven Christelijk te zijn tegenover 64% van de scholieren/studenten/ docenten, 75% van de nabestaanden/direct betrokkenen en 74% van de overige bezoekers. De meeste scholieren die geënquêteerd zijn, zitten op een Christelijke scholengemeenschap. Bij mij is niet bekend of Christelijke scholen vaker dan openbare scholen een bezoek brengen aan NMKA.

Uit de enquête blijkt verder dat 39% van de nabestaanden en direct betrokkenen een hbo of universitaire opleiding heeft afgerond of daar momenteel mee bezig is. Onder de overige bezoekers is dit 50%.

Uniformdragers gaan het minst vaak naar musea en gedenkplaatsen. Nabestaanden en direct betrokkenen geven aan het meest cultureel actief te zijn op het gebied van musea en gedenkplaatsen. Alle publieksgroepen geven aan dat zij het vaakst gaan naar historische en leger- en oorlogs- en verzetsmusea. Nabestaanden, direct betrokkenen en overige bezoekers gaan ook regelmatig naar kerken en gedenkplaatsen. 67% van de nabestaanden en direct betrokkenen geven aan in het Anne Frank Huis te zijn geweest, tegenover 55% van de overige bezoekers. Van deze publieksgroep heeft meer dan de helft ook een bezoek gebracht aan Kamp Westerbork. Procentueel gezien hebben minder uniformdragers en scholieren/studenten/docenten een bezoek gebracht aan de bekendste erfgoedlocaties met Tweede Wereldoorlog erfgoed in Nederland dan de overige bezoekers van NMKA. Hierbij valt op te merken dat de publieksgroepen uniformdragers en scholieren/ studenten/ docenten aanzienlijk jonger zijn.

Nabestaanden en direct betrokkenen, en uit observatie ook oud-gevangenen, blijven gemiddeld langer op het terrein van NMKA dan andere publieksgroepen. Ook komt deze groep vaker (72%) speciaal van huis om een bezoek te brengen aan NMKA, terwijl de helft van de overige bezoekers speciaal van huis komt. De meeste mensen die niet speciaal van huis komen, komen van een vakantieadres.

Terwijl scholieren/studenten/docenten vooral voor de informatie een bezoek brengen, geven uniformdragers daarnaast aan ook voor de beleving te komen. Nabestaanden, direct betrokkenen en overige bezoekers geven vooral aan beleving als doel te hebben van hun bezoek.

Nabestaanden en direct betrokkenen geven iets hogere cijfers (0,2 gemiddeld) voor de waardering van de verschillende aspecten van hun bezoek dan overige bezoekers. Alleen de bereikbaarheid met de auto en het openbaar vervoer blijven hierbij achter. De cijfers van de uniformdragers en scholieren/ studenten/ docenten zijn lager dan van de overige bezoekers

voor de verschillende aspecten en de mate waarin de verhalen en plekken indruk hebben gemaakt. Daarentegen geeft 91% van de scholieren/studenten/docenten en 87% van de uniformdragers aan iets te hebben geleerd van hun bezoek, terwijl dit onder nabestaanden en direct betrokkenen 75% en onder overige bezoekers 63% is.

Zowel de geestelijke verzorgers als de militairen in opleiding vinden een bezoek aan NMKA van toegevoegde waarde voor hun opleiding. Wel lijken de geestelijk verzorgers kritischer over de rondleiding te zijn dan de militairen. Op de vragenlijsten hebben meerdere mensen erbij geschreven hoe interessant ze het bezoek vonden. De geestelijke verzorgers willen meer actualiteitsslag en nadruk op de beleving, door onder andere de rondleiding interactiever te maken door middel van dilemma's aan de militairen voor te leggen.

Sommige scholieren en studenten hebben net als een aantal uniformdragers meer behoefte aan visualisering. De beoordeling van de rondleiding en documentaire is echter goed. Hoewel er verschillende educatieprojecten door SNMKA worden aangeboden, maken sommige docenten daar geen gebruik van. Sommigen zetten zelf een opdracht in elkaar. De leraren in opleiding die een bezoek hebben gebracht als onderdeel van een vak over educatie over de Tweede Wereldoorlog, zagen vele mogelijkheden voor uitbreiding van educatieprojecten.

Nabestaanden en oud-gevangenen zijn zeer tevreden over de goede opvang bij NMKA. Ze geven veelal aan op zoek te zijn naar antwoorden en die doorgaans te krijgen, dit geeft rust. Velen betreuren de minimale overblijfselen maar zijn zeer blij met de aandacht voor de plek.

De overige bezoekers weten vaak weinig over de geschiedenis van Kamp Amersfoort, anderen hebben al veel boeken gelezen over de geschiedenis van het kamp. Soms staat een bezoek al lang in de planning, dikwijls komt een bezoek voort uit een toevallige passage langs het bordje aan de weg. De bezoekers zien NMKA als een geschikte plek voor kennisoverdracht met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog.

Op de vraag wat mensen zouden willen toevoegen aan de huidige gedenkplaats, worden veel antwoorden gegeven waar iets mee gedaan kan worden, zoals de hoogste vitrineplaat iets lager, verbodsuitingen weghalen en iets kunnen achterlaten. Er worden ook antwoorden gegeven die SNMKA zelf ook graag verbeterd ziet, maar niet één twee drie verbeteren kan, zoals een aparte documentaireruimte, meer objecten, meer foto's, volledige namenlijsten, getalsmatig meer duidelijkheid over de hoeveelheid gevangenen en de bewegwijzering verbeteren vanaf de weg en naar de parkeerplaats. Tot slot schrijft bijna 10% van de geënquêteerden dat ze het liefst een barak zouden willen zien. Dit blijft een discutabel punt, omdat er felle voor- en tegenstanders zijn en een reproductie van een barak een radicale ingreep zou zijn die niet in lijn ligt met de gehele gedenkplaats. Desalniettemin moet opgemerkt worden dat een groot gedeelte van deze 10 % aangeeft het bezoek zonder barak als zeer indrukwekkend te ervaren.

9. RESULTATEN PUBLIEKSONDERZOEKEN TWEDE WERELDOORLOGERFGOED

Van de resultaten van de publieksonderzoeken van de verschillende instellingen met Tweede Wereldoorlogergegoed is een tabel gemaakt en opgenomen in de bijlage. Zoals te zien is, is er bij de ene instelling veel meer bekend van het publiek dan bij de andere. Door de gegevens in een tabel te plaatsen is er een goed overzicht ontstaan. In dit hoofdstuk wordt er onder andere gekeken naar de bezoekersaantallen, man- vrouwverhouding, leeftijd, herkomst, opleidingsniveau, culturele participatie, verdeling incidentele bezoekers en regelmatige bezoekers, verdeling individuele en educatieve bezoekers, waardering, de combinatie met en behoefte aan andere activiteiten. We beginnen met het vergelijken van het publiek van de drie kleine oorlogs- en verzetsmusea, vervolgens vergelijken we het publiek van grote oorlogs- en verzetsmusea en tot slot van het erfgoed gebonden aan een plek.

9.1. EEN VERGELIJKING TUSSEN KLEINE OORLOGS- EN VERZETSMUSEA

Bij veel kleine oorlogs- en verzetsmusea is weinig bekend over het publiek. Het Oorlogs- en verzetsmuseum in Rotterdam is het enige kleine museum met Tweede Wereldoorlogergegoed, dat op mijn oproep heeft gereageerd met resultaten van een uitgebreid publieksonderzoek.

Er is een groot verschil tussen de bezoekersaantallen en de professionaliteit tussen de drie musea. De Johannes Postschool en het Oorlogs- en verzetsmuseum Rotterdam hebben beide meer dan 7.000 bezoekers per jaar, terwijl het Maas en Waal Museum 1939-1945 slechts iets meer dan 1.500 bezoekers per jaar ontvangt. Ongeveer 70% van de bezoekers van kleine oorlogsmusea komt uit de regio. Er zijn verschillen te zien tussen de spreiding van de leeftijd. Zo is het publiek van het Maas en Waal Museum jonger dan van het Oorlogs- en verzetsmuseum in Rotterdam, zelfs wanneer de schoolbezoeken meegerekend worden van het Oorlogs- en verzetsmuseum in Rotterdam. Een verklaring kan zijn dat veel gezinnen een bezoek brengen aan het Maas en Waal Museum. Ongeveer 20% van de bezoekers heeft het museum vaker bezocht en een bezoek duurt gemiddeld tussen de anderhalf en twee uur.

9.2. GROTE OORLOGS- EN VERZETSMUSEA

Net als bij de kleine oorlogs- en verzetsmusea, zijn er ook grote verschillen qua bezoekersaantallen tussen de geselecteerde grote musea met Tweede Wereldoorlogergegoed. Zo ontvangen het Legermuseum en het Verzetsmuseum ongeveer 50.000 bezoekers per jaar, terwijl het Joods Historisch Museum tweeënhalve keer zo veel mensen per jaar ontvangt. Zowel het Verzetsmuseum als het Joods Historisch Museum uit Amsterdam stellen dat de helft van de individuele bezoekers uit het buitenland komt. Het Legermuseum in Delft spreekt niet uitgebreid over zijn buitenlandse bezoekers in zijn jaarverslag. Bij het Verzetsmuseum bestaat 28% van het totale museumbezoek uit schoolbezoek, waarvan het voortgezet onderwijs het grootste deel uitmaakt. Bij het Joods Historisch Museum bestaat slechts 8% van het totale museumbezoek uit schoolbezoek. Hier is de verhouding tussen basisscholen en het voortgezet onderwijs niet bekend. Het Legermuseum heeft in 2007 725 groepen ontvangen, waarvan grotendeels basisscholen en in mindere mate voortgezet onderwijs en militaire groepen. Het educatief bezoek omvat 14% van het totale museumbezoek. Er zijn dus verschillen op het gebied van cultuureducatie. Het Joods Historisch Museum ontvangt relatief gezien het minste educatief bezoek, terwijl het veruit het grootste bezoekersaantal heeft.

9.3. ERFGOED GEBONDEN AAN EEN PLEK

Ook tussen de verschillende erfgoederen gebonden aan een plek zitten grote verschillen in het bezoekersaantal. Zo komen bij Kamp Amersfoort en de Hollandsche Schouwburg ongeveer 40.000, bij Kamp Westerbork ongeveer 100.000 en bij het Anne Frank Huis een miljoen bezoekers per jaar. Opvallend is bij het Anne Frank Huis dat 88% van de bezoekers uit het buitenland komt en relatief veel bezoekers (66%) een hbo of universitaire studie hebben

gedaan. Bovendien is het bezoek voor 91% van de mensen het desbetreffende bezoek, het eerste bezoek aan het Anne Frank Huis. Blijkbaar is het Anne Frank Huis een instelling die je één keer gezien moet hebben, maar waar je niet jaarlijks heen gaat, ondanks dat er wisselende tentoonstellingen en andere activiteiten georganiseerd worden, zodat het interessant wordt om nogmaals een bezoek te brengen. Het hoge percentage eerste bezoekers is ook te verklaren door het grote aantal buitenlandse bezoekers.

Van de bezoekers van Kamp Westerbork komt slechts 4 % uit de provincie Drenthe. Uit het publieksonderzoek blijkt ook dat bijna 80% van de bezoekers van een vakantieadres komt. Dit is tevens een mogelijke verklaring voor het feit dat 20% van de bezoekers uit Zuid-Holland komt.

9.4. PUBLIEK TWEDE WERELDOORLOGERFGOED VERSUS TOTALE MUSEUMPUBLIEK

Net als bij andere kleine musea komt een grote hoeveelheid bezoekers van kleine oorlogs- en verzetmusea uit de regio. Wel lijkt de leeftijd lager onder het publiek van kleine oorlogs- en verzetmusea in vergelijking met het totale museumpubliek. Volgens Letty Ranshuysen trekken kleine musea meer mensen van 65+ dan grote musea. Omdat in de verschillende publieksonderzoeken niet dezelfde leeftijdsklassen zijn gemaakt en het niet bij elk onderzoek duidelijk is of schoolklassen mee zijn genomen in het onderzoek, is het moeilijk om hier uitspraken over te doen. Daarnaast komen in vergelijking met het publiek van gewone musea, veel mensen voor de eerste keer.

De bezoekersaantallen van de grote oorlogs- en verzetsmusea liggen ver boven het gemiddelde bezoekersaantal van de totale musea door het SCP gemeten in 2005. Volgens de MuseumMonitor komt 10% van het totale museumpubliek uit het buitenland. Zoals we in de vorige twee paragrafen hebben gezien, geldt dit niet voor de musea in Amsterdam. Naar deze musea en erfgoedlocaties gebonden aan een plek komen veel meer buitenlandse bezoekers. In het totale museumpubliek zijn meer vrouwen dan mannen vertegenwoordigd. Dit lijkt bij oorlogserfgoed ook zo te zijn, met uitzondering van het Legermuseum en Kamp Amersfoort, waar meer mannen dan vrouwen een bezoek lijken te brengen. Dit zijn tevens de enige instellingen waar militaire groepen een bezoek brengen in het kader van hun opleiding. Bij het Legermuseum wordt net als bij andere musea de klantvriendelijkheid en informatie bij de kassa het hoogst en de bereikbaarheid en de bewegwijzering als het minst beoordeeld. Wel ontvangt het Legermuseum opmerkelijk veel basisschoolgroepen als we dit vergelijken met andere musea uit de MuseumMonitor.

Kamp Westerbork en het Anne Frank Huis hebben enorm hoge bezoekersaantallen. Het Anne Frank Huis ontvangt tevens een zeer jong publiek in vergelijking met het totale museumpubliek. Verder valt op dat de bezoekers van Kamp Westerbork minder hoog opgeleid zijn dan het gemiddelde museumpubliek. Ook bij oorlogserfgoed gebonden aan een plek worden dezelfde aspecten goed en minder goed beoordeeld als bij de totale musea.

Tweede Wereldoorlogserfgoed lijkt aantrekkelijk te zijn voor toeristen. De grote oorlogsmusea en erfgoedlocaties in Amsterdam trekken veel buitenlandse toeristen en Kamp Westerbork trekt veel binnenlandse toeristen. Hoewel Kamp Amersfoort onbekender is, trekt ook deze erfgoedlocatie toeristen. Blijkbaar is oorlogserfgoed een interessant uitstapje tijdens de vakantie en is er ook in Nederland min of meer sprake van Dark Tourism.

9.5. PUBLIEK NMKA EN HET TOTALE MUSEUMPUBLIEK

Bij de helft van de ondervraagden van de MuseumMonitor is dit niet het eerste keer dat men het betreffende museum bezoekt. Bij NMKA heeft slechts 20% het bezoekerscentrum eerder bezocht. Dit betekent dat NMKA een kleinere vaste groep bezoekers heeft dan andere musea en relatief gezien een grotere nieuwe groep mensen aantrekt. Naast de conclusies dat er meer mannen dan vrouwen en groepen uniformdragers komen, er onder de bezoekers meer Christenen zijn dan gemiddeld in Nederland en minder hoger opgeleiden dan onder het totale museumpubliek, wijkt het publiek van NMKA niet sterk af van het totale museumpubliek in Nederland.

Als we naar de bezoekersaantallen van de verschillende erfgoedlocaties kijken, zou je kunnen zeggen dat SNMKA een kleine erfgoedlocatie is. Nu is het interessant om te analyseren of de uitkomsten van het publieksonderzoek van SNMKA aansluiten bij de bevindingen van Letty Ranshuysen op het gebied van kleine versus grote musea. De hoge cijfers voor de verschillende aspecten van een bezoek aan NMKA komen volgens de resultaten van de MuseumMonitor overeen met de beoordeling van deze aspecten bij alle musea in Nederland. De informatie verleent door medewerkers (met of zonder rondleiding) en de klantvriendelijkheid worden zowel bij het NMKA als in de MuseumMonitor als het hoogst beoordeeld. De beoordelingen van deze aspecten liggen bij NMKA echter een stuk hoger dan bij de MuseumMonitor. Volgens Letty Ranshuysen zijn de hoge beoordelingen op de persoonlijke service een kenmerk van kleine musea in Nederland.

In hoofdstuk 8 hebben we kunnen zien, dat de bezoekers van NMKA, naast enkele buitenlandse bezoekers, uit heel Nederland komen. Er kwam echter ook naar voren dat er relatief veel mensen uit de omgeving komen. Dit aspect was echter moeilijk te onderzoeken. Wat is 'uit de omgeving'? Naast de optie Leusden/ Amersfoort heb ik gekeken naar de bezoekers uit de provincie Utrecht. Echter de mensen uit het westen van Gelderland en het zuidoosten van Noord-Holland kunnen even ver van de locatie wonen als mensen uit zuidwest Utrecht. Naast individuele inwoners, komen er veel basis- en middelbare scholen uit de omgeving en de uniformdragers die een bezoek brengen, bevinden zich op die bewuste dag ook in de buurt van Amersfoort. Samenvattend zouden we kunnen zeggen dat een groot gedeelte van de bezoekers van NMKA uit de omgeving komt, waarmee de stichting naast een nationale, een regionale functie heeft.

10. CONCLUSIE

De inleiding begint met de vraag of de Tweede Wereldoorlog in 2010 met pensioen gaat en op welke manier dat zal gebeuren. Na deze onderzoeksperiode kan ik concluderen dat de pensioensleeftijd van de oorlog verhoogd dient te worden. In Nederland leeft de Tweede Wereldoorlog nog bij veel mensen. Naast de uitkomsten van het onderzoek van het Nationaal Comité 4 en 5 mei naar de waardering van 4 en 5 mei, waar men concludeert dat 80% van de Nederlanders waarde hecht aan deze dagen, de tientallen boeken en films die door het grote publiek gelezen en bekeken worden en de hoge bezoekersaantallen van de verschillende instellingen met Tweede Wereldoorlogserfgoed, zijn er ook binnen een instelling als NMKA ontwikkelingen waaruit op te merken valt dat de oorlog nog niet voorbij is. Zoals gezegd komen bij SNMKA nog dagelijks verzoeken binnen van nabestaanden voor informatie over familieleden die in Kamp Amersfoort hebben gezeten. Er wordt daarnaast nog regelmatig nieuwe informatie ontdekt, zoals het archief in Duitsland met een uitgebreide administratie van duizenden gevangenen, waardoor nieuwe inzichten kunnen ontstaan. Bovendien worden er nieuwe (her)onderzoeken opgezet naar nabestaanden en stoffelijke resten van oud-gevangenen. (Website over onderzoek naar Russische gevangenen, 2009) (Website met regionaal nieuws van Amersfoort, 2009)

Tot slot wordt nu antwoord gegeven op de vraagstelling en deelvragen, deze luiden:

Hoe groot is de belangstelling voor cultureel erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog in Nederland en hoe is dit publiek samengesteld?

- *Hoe groot is de receptieve deelname aan kleine en grote oorlogs- en verzetsmusea en erfgoedlocaties uit de Tweede Wereldoorlog? Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen het publiek?*
- *Zijn er verschillen tussen het publiek van instellingen met erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog en het totale museumpubliek?*

De theorieën over Les Lieux de Mémoire en Dark Tourism zijn zeer bruikbaar als verklaringen voor de aanhoudende interesse in de Tweede Wereldoorlog en de hoge bezoekersaantallen voor Tweede Wereldoorlogserfgoed. Ook was het goed om over Les Lieux de Mémoire te lezen aangezien deze term zowel in het beleid van SNMKA als het beleidskader voor oorlogserfgoed van het Ministerie van VWS meerdere keren voor kwam. Bij het onderzoek bleek het erg moeilijk om de motivatie van de bezoekers aan NMKA te onderzoeken en het is interessant om te lezen dat de motivatie van bezoek misschien niet als een individuele beweegreden, maar als een ontwikkeling in deze samenleving gezien moet worden. De globaliserende wereld en andere ontwikkelingen in de huidige samenleving kunnen al dan niet bewust van invloed zijn op het terug vallen op de vaderlandse geschiedenis, waarvan de Tweede Wereldoorlog een gewichtige periode is geweest waar nu nog een groot aantal mensen over kan vertellen.

De belangstelling voor Tweede Wereldoorlogserfgoed is de laatste decennia toegenomen. De oprichtingen van stichtingen, bezoekerscentra en musea over de Tweede Wereldoorlog vonden voornamelijk plaats in de jaren tachtig. Hoewel instellingen met erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog niet onder de verantwoordelijkheid vallen van het ministerie van OCW maar van het ministerie van VWS, hebben we kunnen zien dat zij daarentegen veel overeenkomsten vertonen met andere musea op het gebied van beleidsvoering en publieksopbouw. Er moeten de komende jaren belangrijke besluiten worden genomen op het gebied van oorlogserfgoed. We hebben bijvoorbeeld kunnen zien, dat er pas onlangs richtlijnen zijn opgesteld voor de gemeentes om de zorg voor gedenktekens die zijn opgezet na de Tweede Wereldoorlog in betere banen te leiden.

Veel onderzochte instellingen zien de bezoekersaantallen stijgen. Soms komt dit door verhuizing naar een betere locatie, zoals bij het Oorlogs- en verzetsmuseum in Rotterdam, soms door een betere spreiding van bezoekers ter voorkoming van afschrikwekkende wachtrijen door online kaartverkoop en ruimere openingstijden, zoals het Anne Frank Huis.

Eén van de belangrijkste conclusie is dat niet alleen kleine oorlogs- en verzetsmusea, maar ook kleine erfgoedlocaties met Tweede Wereldoorlogserfgoed vergelijkbare resultaten

hebben uit hun publieksonderzoeken als andere kleine musea in Nederland. Dit is bijvoorbeeld het geval bij SNMKA. Zo zijn er overeenkomsten in de hoge percentage bezoekers uit de regio, de hoge waardering voor het persoonlijke contact met het personeel, informatieverstrekking en de aspecten die minder goed beoordeeld worden, zoals de parkeergelegenheid en de bewegwijzering naar het museum en het herinneringscentrum.

Ook hebben we in paragraaf 9.5. gezien dat een aanzienlijk gedeelte van het publiek van oorlogs- en verzetsmusea en erfgoedlocaties uit toeristen bestaat, waaronder Nederlandse en buitenlandse toeristen. Met andere woorden, Dark Tourism is ook in Nederland een feit. Dit sluit aan bij mijn eigen bevindingen. Tijdens mijn presentatie van de resultaten bij SNMKA had een gids kritiek op mijn woordkeuze 'uitstapje' en 'toeristische excursie' in de enquête. Tijdens mijn drie maanden van enquêteren heeft geen enkele geënquêteerde over deze woordkeuze geklaagd en is deze antwoordoptie veelvuldig aangekruist.

Kortom, zowel de resultaten uit het kwalitatieve als het kwantitatieve gedeelte van het publieksonderzoek van SNMKA sluiten aan bij wetenschappelijke analyses van het veld van Tweede Wereldoorlogserfgoed en ontwikkelingen van het publiek in de museumsector. Door de verschillende publieksgroepen apart te onderzoeken, hebben we een goed beeld van de herkomst, verwachtingen en ervaringen van elke publieksgroep. Doordat er daarnaast resultaten zijn over het publiek als geheel, zijn de resultaten goed vergelijkbaar gebleken met de publieksonderzoeken van de andere instellingen.

10.1. AANBEVELINGEN BELEID EN VERVOLGONDERZOEK

Deze masterthesis heeft enkele inzichten gegeven waar adviezen voor het toekomstige beleid uit voortvloeien. In de vorige paragraaf concludeer ik dat er ook in Nederland in lichte mate sprake is van Dark Tourism. Hier zou SNMKA nog meer op kunnen inspelen, door ervoor te zorgen dat bij elke instelling met Tweede Wereldoorlogserfgoed informatie te vinden is over NMKA en door meer samen te werken met de VVV's, vakantieparken en campings in de omgeving. Daarnaast heb ik in paragraaf 9.5. reeds geconcludeerd dat het publiek van NMKA in veel gevallen lijkt op het publiek van kleine musea in Nederland. Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen maakt een onderscheid tussen kleine musea met een collectie gebonden aan de regio, met een aantrekkelijke omgeving voor toeristen en geschiktheid voor kinderen. NMKA ligt in een aantrekkelijk omgeving voor toeristen met veel natuurschoon en veel bezienswaardigheden met en zonder geschiedenis gerelateerd aan de Tweede Wereldoorlog. Het verhaal van Kamp Amersfoort wordt zeer geschikt geacht voor kinderen vanaf tien jaar. Omdat er weinig overblijfselen zijn, hoeft het kind niet alle gruwelijkheden uit de geschiedenis van het kamp te zien of te horen en kan het verhaal afgestemd worden aan de behoeftes van het kind. Zo is SNMKA momenteel bezig met een informatieboekje voor kinderen van ongeveer twaalf jaar. Dit is een stap die in lijn ligt met de uitkomsten van mijn onderzoek. Tot slot onderscheidt Letty Ranshuysen kleine musea met een collectie gebonden aan de regio. Het verhaal van Kamp Amersfoort is deels een nationaal verhaal. De gevangenen kwamen uit heel Nederland. Hier wordt in rondleidingen en documentaires veelal de nadruk op gelegd. Het verhaal van Kamp Amersfoort staat echter niet geheel op zichzelf en zou verbonden kunnen worden met de stad Amersfoort ten tijden van de Tweede Wereldoorlog. (zie bijlage 2) Omdat er in het bezoekerscentrum momenteel weinig ruimte is voor tentoonstellingen, moet er vooral gebruik worden gemaakt van de bestaande samenwerkingsverbanden met instellingen in de omgeving, zoals Museum Flehite, het Cavaleriemuseum en Archief Eemland. Te denken valt aan documentaires, informatiebrochures en speciale lespakketten, zowel digitaal als in papiervorm, en het aantrekkelijker maken van gecombineerde bezoeken aan deze instellingen. De doelgroepen waarvan Letty Ranshuysen aangeeft dat ze interessant zijn voor kleine musea, worden al aangetrokken met de huidige beleidsvoering en promotie. Als SNMKA nog meer bezoekers zou willen trekken, zou het nog actiever moeten profileren in kranten en tijdschriften voor 65+ers, jonge ouders, cultureel actieve en oudere cultuurtoeristen en de onervaren cultuurbezoekers moeten overtuigen van de laagdrempeligheid. Ook zouden er nog meer scholen aangeschreven kunnen worden. Van januari tot de zomervakantie is het echter al vrij druk bij NMKA met schoolbezoeken. Door de beperkte ruimte van de gedenkplaats kan er op dit

moment een beperkt aantal groepen tegelijkertijd ontvangen worden. Wanneer de gedenkplaats wordt uitgebreid met de aanwezige plannen voor het gebied naast de schietbaan, het uitgraven van de loopgraven en het uitbreiden van het bezoekerscentrum, kunnen er meer groepen tegelijkertijd worden ontvangen. Hierbij valt op te merken dat zowel in de literatuur, als in de praktijk, weinig aanwijzingen zijn te vinden voor een afname in de belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog. Om deze redenen adviseer ik SNMKA te richten op de lange termijn en niet te zoeken naar tijdelijke oplossingen, zoals de plaatsing van de portakabines.

Voor verder onderzoek zou ik SNMKA aanraden een soortgelijk onderzoek te doen in de maanden april en mei. Omdat in deze maanden meerdere herdenkingen plaatsvinden en er waarschijnlijk een ander publiek naar het bezoekerscentrum komt dan de rest van het jaar. Tevens kom je in deze drukke periode vrij snel aan een groot aantal onderzoekseenheden.

Daarnaast zou het goed zijn om, nu het nog kan, een gesprek aan te gaan met oud-gevangenen, om te vragen wat zij graag op deze plek zouden willen zien. Ik heb slechts met twee oud-gevangenen gesproken over mijn onderzoek en één oud-gevangene geënquêteerd. Er zijn nog ongeveer driehonderd oud-gevangenen van Kamp Amersfoort in leven. Mijn ervaring is dat de oud-gevangenen ontzettend blij zijn met de erkenning vanuit de overheid voor de gebeurtenissen op deze plek en alle kennisoverdracht naar jongere generaties. Toch zou ik adviseren een goede inventarisatie maken van hun wensen voor de gedenkplaats. De twee oud-gevangenen die ik gesproken heb, waren sceptisch over het nabouwen van een barak, maar niet per definitie tegen dit idee. Uit mijn onderzoek blijkt echter, dat veel (veelal jonge) bezoekers behoefte hebben aan visualisatie. Misschien hebben oud-gevangenen ideeën over hoe het kampeven kan worden gevisualiseerd.

Ook komen in de maanden april en mei gewoonlijk veel schoolbezoeken, waaronder basisscholen die niet zijn geënquêteerd. Het zou goed zijn om meer in gesprek te gaan met docenten om gericht te inventariseren waar behoefte aan is.

Verder zou er onderzocht kunnen worden welke eisen de krijgsmacht en de KLPD stellen om standaard in hun opleidingsprogramma opgenomen te worden, aangezien SNMKA en het Legermuseum de enige onderzochte instellingen zijn waar deze publieksgroepen een bezoek aan brengen. Door het interview met een aalmoezenier weet ik dat Nationaal Monument Kamp Vught ook uniformdragers ontvangt. Daarom zou het de moeite waard zijn om de resultaten van een publieksonderzoek van Nationaal Monument Kamp Vught te vergelijken met die van NMKA, om te kijken waar de kracht van NMKA ligt. Een andere optie is om te vragen om inzage in de vragenlijsten die uniformdragers moeten invullen na hun tweedaagse verblijf in Huize Beukbergen.

NAWOORD

Ter afsluiting wil ik kort stil staan bij mijn ervaringen van het afgelopen jaar. Daarnaast wil ik een aantal kanttekeningen maken bij enkele keuzes die ik gemaakt heb voor deze masterthesis.

Op 11 december 2008 heb ik de resultaten van het publieksonderzoek gepresenteerd in het bezoekerscentrum van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Op deze presentatie waren naast de vaste medewerkers, ongeveer 25 gidsen afgekomen. Directeur Maurits Nibbering was blij met de resultaten en vond het onderzoek erg nuttig. Sommige vermoedens zijn bevestigd en de resultaten worden meegenomen bij keuzes die gemaakt dienen te worden bij het toekomstige beleid. De gidsen en medewerkers waren overwegend positief, maar daarnaast vrij kritisch. Vooral de vragen 'hoe moeten we dit lezen en wat gaan we nu met deze resultaten doen?' kwamen naar voren. De resultaten van het kwalitatieve en het kwantitatieve onderzoek zijn op zichzelf een enorme waardevolle databron. Bovendien zal door de vergelijking met de resultaten van de andere onderzochte instellingen, een nieuw licht schijnen op de uitkomsten van het publieksonderzoek van SNMKA en zullen de resultaten beter te interpreteren zijn. Door deze vergelijking komt naar voren waarin SNMKA verschilt van andere instellingen, wat de unieke selling points zijn en waar nog aan gewerkt kan worden.

Hoewel enkele aspecten beter hadden gekund qua planning, dataverzameling en -analyse, zijn SNMKA en ik zeer tevreden met de onderzoeksperiode en -resultaten. Ik heb in de vier maanden van onderzoek ontzettend veel geleerd over het opzetten van een publieksonderzoek, het veld van Tweede Wereldoorloggergoed, beleidsvoering en erg veel interessante mensen ontmoet. Ook heeft een zelf opgezet en uitgevoerd publieksonderzoek als voordeel dat de onderzoeksresultaten van andere instellingen met Tweede Wereldoorloggergoed minder belangrijk zijn geworden voor de beantwoording van mijn onderzoeksvragen. Een gehele masterthesis schrijven met behulp van aangeleverde onderzoeksresultaten, zou lastig zijn geweest omdat veel factoren van deze onderzoeken niet bekend zijn bij mij. Zo weet ik van een aantal instellingen niet precies hoeveel mensen zijn geënquêteerd en of het groepsbezoek is meegenomen in het onderzoek. Dit heeft als gevolg dat ik in deze masterthesis bovenal conclusies heb getrokken uit mijn eigen onderzoek bij SNMKA.

Op 19 april 2009 heb ik meegeholpen bij de herdenking van Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Ik heb deze dag als zeer indrukwekkend ervaren. Van tevoren dacht ik dat het een zeer trieste dag zou worden met veel treurende mensen. Het werd echter een vrij vrolijke dag, waar naast de geschiedenis van de plek, juist de erkenning van de gebeurtenissen en de inzet van alle mensen om deze geschiedenis nooit te doen vergeten, centraal stond. Ook was het mooi om de vele familieleden en vrienden van oud-gevangenen te zien. Bij het uitdelen van de plattegronden en het 1^e en 6^e couplet van het Wilhelmus op de parkeerplaats van de oud-gevangenen en nabestaanden, kwam een gezin naar mij toe om te vragen hoe het ging met mijn studie. Ze waren verrast toen ik hen herkende en hen bedankte voor het terugsturen van de enquêtes. Deze mensen waren mij bijgebleven, nadat zij op een regenachtige middag met ongeveer tien personen het bezoekerscentrum binnen kwamen lopen om het handvat van de wandelstok van hun grootvader vast te houden, die op de schietbaan is gefusilleerd (evenals zijn twee zoons) tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit handvat was enkele weken eerder opgestuurd naar Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort door Canadese familieleden, die in de zomer een bezoek hadden gebracht aan de gedenkplaats. Toevallig was dat de eerste dag waarop de nieuwe documentaire 'Kamp Amersfoort. Getuigenissen van overlevenden' vertoond werd, waarin een tante over het oorlogsverleden van de familie Rijper vertelde. Aan het einde van het bezoek heb ik deze Canadese meneer en mevrouw mogen interviewen over hun familiegeschiedenis en de beleving van hun bezoek aan de gedenkplaats. Terug naar 19 april 2009. Later in de middag liep ik mevrouw Rijper tegen het lijf die mee had gewerkt aan de documentaire. Omdat haar verhaal mij enorm had geraakt, voelde ik de behoefte om dit tegen haar te zeggen. Mevrouw Rijper vertelde dat ze erg blij was dat de familiegeschiedenis nu mooi vastgelegd is in de documentaire en ze vond het erg fijn dat ze de herdenking nog met haar man en familie kon meemaken. Voor mij is de cirkel nu rond.

BIBLIOGRAFIE

- Citroen, H. (2005/2006). Dood spoor. Zestig jaar na de bevrijding van Auschwitz wordt de 'Judenrampe' alsnog een monument. In M. Halbertsma, *Theorie, Geschiedenis en Praktijk van Cultureel Erfgoed* (pp. 89-99). Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Conferentie: Oorlog, erfgoed en herinnering. (19 december 2007). Amsterdam.
- Erfgoed van de oorlog. Beleidskadervoor subsidiëring*. Den Haag: Ministerie VWS en Eenheid oorlogsgetroffenen en herinnering WOII (OHW).
- Foley, M., & Lennon, J. (2007). *Dark Tourism. The attraction of death and disaster*. Londen: Thomson.
- Grever, M. (2006/2007). Visualisering en collectieve herinnering. In M. Grever, B. Kester, H. Klemann, & C. Vos, *Historische beeldvorming: representatie en herinnering* (pp. 51-74). Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Haan, J. d., & Huysmans, F. (2007). *Het bereik van het verleden*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Halbertsma, M. (2005/2006). Cultureel erfgoed. Een inleiding. In M. Halbertsma, *Reader: Theorie, Geschiedenis en Praktijk van Cultureel Erfgoed* (p. 42). Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- ICOM Definition of Museum*. (sd). Opgehaald van <http://icom.museum/definition.html>
- (2008). *Jaarverslag 2007. Kleur Bekennen*. Delft: Legermuseum Delft.
- Knoop, R. (2006). *Tussen ooggetuigen en erflaters. Denken over het erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog*. Amsterdam: Pallas Publications.
- Laarse, v. d. (2005). *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Pots, R. (2002). *Cultuur, koningen en democraten. Overheid & cultuur in Nederland*. Amsterdam: SUN.
- Ranshuysen, L. (2008). *MuseumMonitor 2007*. Rotterdam: Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen.
- Ranshuysen, L. (2001). *Samenvatting: Het publiek van kleine musea*.
- Ranshuysen, L. (2001). Verschillen publiek tussen kleine en grote musea. *Museumvisie*.
- Stone, P. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*, 2006, 145-160.
- Tollebeek, J. (2006/2007). Vanuit een aangrenzende kamer. Over geschiedenis, traditie en geheugen. In M. Grever, B. Kester, H. Klemann, & C. Vos, *Historische Beeldvorming: representatie en herinnering* (pp. 15-24). Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Vree, F. v. (1995). *In de schaduw van Auschwitz*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Website Maas en Waal museum 1939-1945*. (2009). Opgehaald van <http://www.maasenaalmuseum1939-1945.nl>

Website met regionaal nieuws van Amersfoort. (2009). Opgehaald van http://www.regiowebgidsamersfoort.nl/nieuws/zoektocht_met_radar_naar_stoffelijke_resten_kamp_amersfoort/529

Website ministerie OCW. (2009). Opgehaald van <http://www.minocw.nl>

Website over onderzoek naar Russische gevangenen. (2009). Opgehaald van <http://www.russisch-ereveld.nl/nieuws.html>

Website Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten. (2009). Opgehaald van <http://www.racm.nl>

Website van de Hollandsche Schouwburg. (2009). Opgehaald van http://www.hollandscheschouwburg.nl/site_nl/main/index.html

Website van de Johannes Postschool. (2009). Opgehaald van <http://www.planetariumrotterdam.nl>

Website van de Nederlandse Museumvereniging. (2009). Opgehaald van <http://www.museumvereniging.nl>

Website van het Anne Frank Huis. (2009). Opgehaald van <http://www.annefrank.org/content.asp?pid=1&lid=1>

Website van het Centraal Bureau voor de Statistiek. (2009). Opgehaald van <http://www.cbs.nl>

Website van het Joods Historisch Museum. (2009). Opgehaald van <http://www.jhm.nl/>

Website van het Legermuseum in Delft. (2009). Opgehaald van <http://www.legermuseum.nl>

Website van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. (2009). Opgehaald van <http://www.4en5mei.nl>

Website van het Oorlogs- en verzetsmuseum Rotterdam. (2009). Opgehaald van <http://www.ovmrotterdam.nl>

Website van Kennisinstituut sociale en psychische gevolgen van oorlog, vervolging en geweld. (2009). Opgehaald van http://www.cogis.nl/Onderzoek/Lopend_onderzoek.aspx?pgId=244

Website van Nationaal Monument Kamp Amersfoort. (2009). Opgehaald van <http://www.kampamersfoort.nl>

Website van Nationaal Monument Kamp Westerbork. (2009). Opgehaald van <http://www.kampwesterbork.nl/>

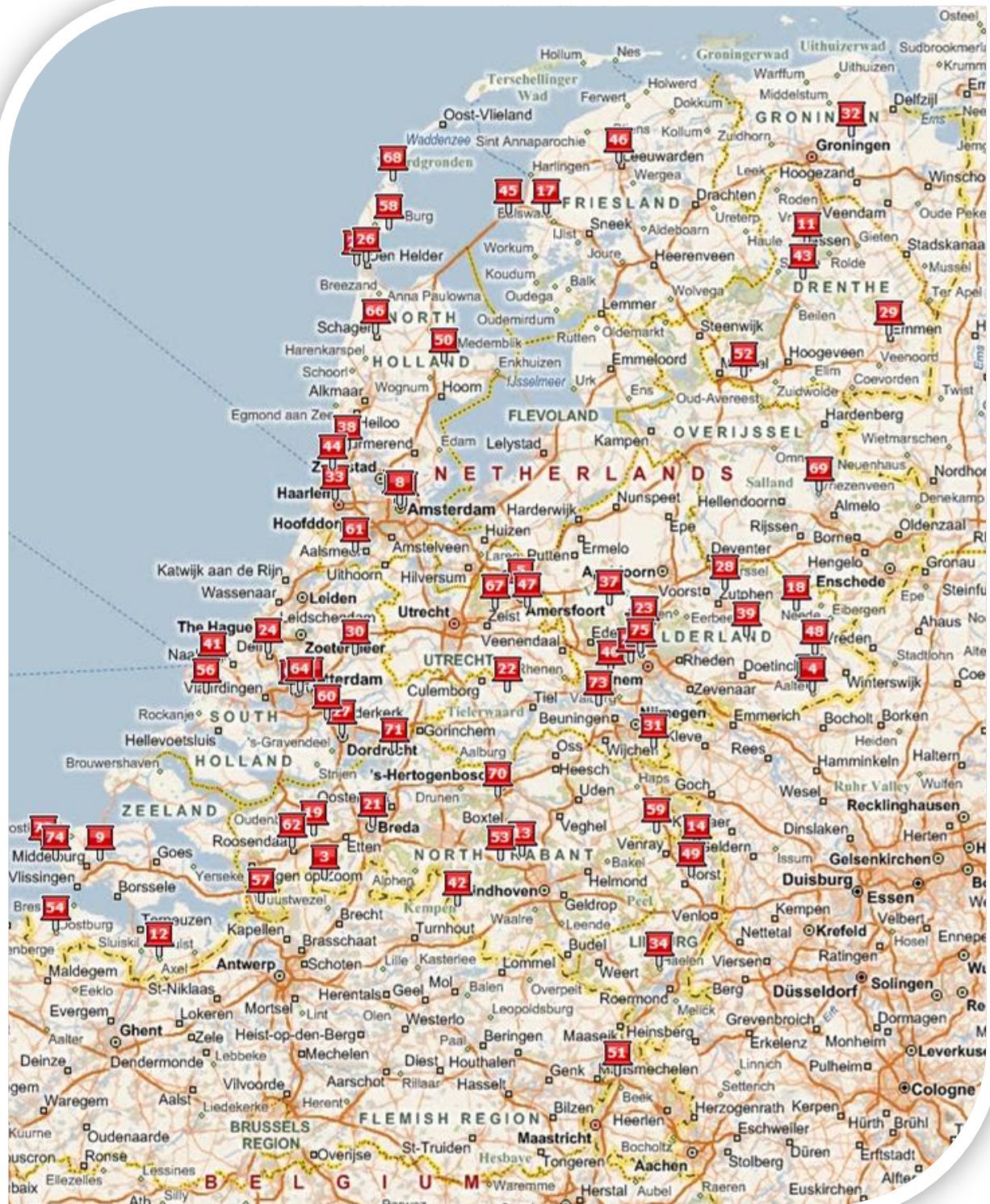
Website Verzetsmuseum Amsterdam. (2009). Opgehaald van <http://www.verzetsmuseum.org>

Wesseling, H. (2005). *Plaatsen van herinnering: een historisch succesverhaal*. Amsterdam: Bert Bakker.

Zeijden, A. v. (2006/2007). Inleiding (uit: Katholieke identiteit en historisch bewustzijn). In M. Grever, B. Kester, H. Klemann, & C. Vos, *Historische beeldvorming: representatie en herinnering* (pp. 35-50). Rotterdam: Erasmus Universiteit.

BIJLAGE 1: OVERZICHTSKAART TWEEDE WERELDOORLOGERFGOED

BIJLAGE 2: GESCHIEDENIS KAMP AMERSFOORT

In Kamp Amersfoort hebben in de oorlogsjaren naar schatting 35.000 gevangenen gezeten. Dagelijks komen er nabestaanden van oud-gevangenen voor informatie over een familielid. Soms is er iets bekend bij SNMKA. Wanneer de familie informatie heeft, wordt dit genoteerd. Ook wordt er altijd contact opgenomen met het Rode Kruis voor verdere informatiewinning. Sinds enkele maanden is SNMKA ervan op de hoogte gesteld dat in Bad Arolsen bij Kassel, gegevens bekend zijn van meer dan 27.000 gevangenen uit Kamp Amersfoort. Naast ontberingen, zijn er ongeveer even veel mensen gefusilleerd. Het dodental lag na 3,5 jaar op ongeveer 450 mensen. In deze bijlage wordt de geschiedenis van Kamp Amersfoort van de jaren dertig tot eind jaren veertig beschreven. Voor de latere geschiedenis, verwijs ik u naar hoofdstuk 8.

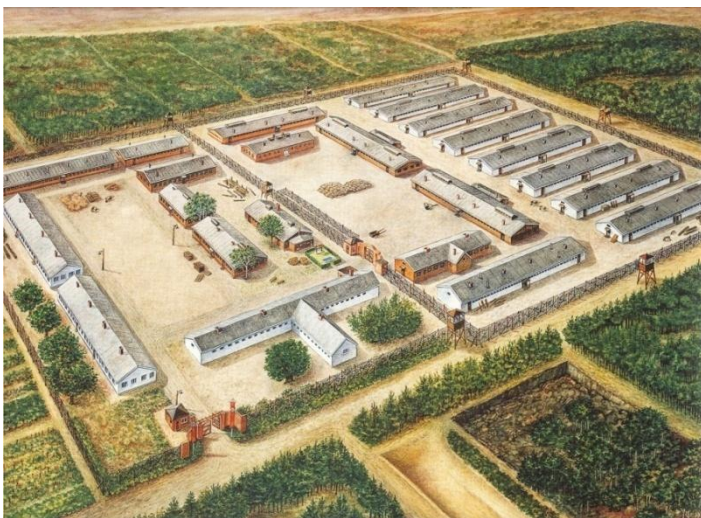
Voor de Tweede Wereldoorlog

Door de centrale ligging is Amersfoort al van oudsher een stad met een centrumfunctie. Met de komst van het spoor was het de ideale plek voor het leger. Amersfoort werd in de jaren dertig de grootste garnizoensstad van Nederland. In de jaren voor de oorlog heerste er spanning. Er waren veel soldaten in de stad en na de mobilisatie werden soldaten in oude schoolgebouwen gehuisvest. In oktober 1939 werden er voedselbonnen ingevoerd en de geruchten van een naderende vijand werden luider.

In en rond Amersfoort werden in 1939 verscheidene eenvoudige barakkenkampen gebouwd om ruimte te bieden aan het Nederlandse gemobiliseerde leger. Deze kampen kregen de namen kamp Bokkeduinen, kamp Waterloo, kamp De Boskamp en kamp Amsvorde. In juli 1927 was er reeds een huurovereenkomst gesloten tussen de eigenaar van het terrein van De Boskamp en het Ministerie van Defensie. Op dit terrein werd een sportveld gebouwd en een springterrein voor de paarden van de cavalerie. Op het terrein van kamp Amsvorde werden zes houten barakken gebouwd, één voor de kampadministratie, één eetzaal en vier slaapzalen.

Op 10 tot en met 13 mei 1940 vertrokken 43.400 Amersfoortse burgers naar Noord-Holland. Na de capitulatie op 15 mei keerden de meeste burgers terug. Duitsland besloot een verplichte Arbeidsdienst in te stellen. Ongeveer 3000 militairen verleenden vrijwillig hun dienst. De Boskamp werd al snel door de Duitsers in beslaggenomen, eerst door het Nederlandse leger om op adem te komen, later voor de personen in opbouwdienst. Op 1 oktober 1940 werd het huurcontract door het Ministerie van Defensie opgezegd.

Het inzetten van kampen werd als oplossing gezien voor de volle gevangenissen. Omdat sommige kampen niet onder inspectie stonden van een concentratiekampbewaker werden zij niet als concentratiekamp gezien, maar als Arbeitserziehungslager, Polizeiliches

Durchgangslager en Kriegsgefangenenlager, die onder het toezicht vielen van de Sipo/SD (Sicherheitspolizei/Sicherheitsdienst). In Nederland werd als eerste uitgeweken naar kamp Schoorl in Noord-Holland. In het najaar van 1941 werd Kamp Schoorl opgeheven en vanaf augustus werden de eerste groepen gevangenen naar Kamp Amersfoort getransporteerd.

(Website van Nationaal Monument Kamp Amersfoort, 2009)

2. Schets a.d.h.v. de muurschildering. Hans van Oosterom, 1994

Tijdens de Tweede Wereldoorlog

In Kamp Amersfoort heeft vele bewakers en meerdere commandanten gehad. In april 1942 nam Karl Peter Berg de algemene leiding over van Walther Heinrich. De rechterhand van Berg was Kotälla, die bekend staat als één van de ergste kampbeulen uit de Tweede Wereldoorlog met een psychiatrische stoornis, waar hij voor en tijdens de oorlog voor is opgenomen. Hij was berucht om zijn trap in het kruis en zijn deelname aan vuurpelotons.

Zoals u ziet bestaat het kamp uit twee delen. Het linkerdeel was voor de SS'ers met een enkele rij prikkeldraad en het rechtergedeelte voor de gevangenen. De meest rechtse rij barakken zijn pas in mei 1943 gebouwd. Om het kamp stonden wachttorens. Inclusief buitenbewaking waren er twaalf wachttorens waar er nu één van over is. Gevangenen kwamen door de poort linksonder binnen, lieten zich administreren in het kantoor van Berg en liepen daarna door de poort naar het gevangengedeelte. Soms werden de nieuwkomers direct in de rozentuin gezet, dit is het rechthoekige gedeelte omgeven door prikkeldraad tussen de twee gedeeltes van het kamp.

De diversiteit onder de gevangenen was enorm. In Kamp Amersfoort zaten onder andere communisten, zigeuners, homoseksuelen, Joden, Jehova getuigen, asocialen, Amerikanen, gijzelaars, verzetslieden, criminelen, Russische krijgsgevangenen, politieagenten en predikanten. Vanaf april 1942 gaven verschillende driehoeken en stippen op de kampkleding de achtergrond van de gevangenen weer. Hier werd op ingespeeld door het gehanteerde rangen-en-standensysteem. De gevangenen kregen oude uniformen, een stel klompen en een pet. Naar kledingmaat werd niet gekeken door diegene die de kleding uitdeelde.

Er zaten ook vrouwen en kinderen in het kamp. Zij werden meestal in één van de bunkercellen geplaatst. In de bunkercellen werden naast de vrouwen en kinderen, de in de ogen van de SS'ers zware criminelen, de voortvluchtigen en in overtreding zijnde SS'ers geplaatst. Deze cellen waren slechts enkele vierkante meters groot en lagen half onder de grond. Het was er erg vochtig en koud en slechts een klein raampje met tralies. Er stonden een bed en een emmer. Uit deze bunkercellen schijnt slechts één persoon te zijn ontsnapt, namelijk Gerrit Kleinveld. Een SS'er die voor hem in de cel had gezeten was een lepel vergeten mee te nemen toen hij de cel mocht verlaten. Kleinveld heeft de lepel tot kartels geschuurd, daarmee na een aantal dagen zijn boeien doorgezaagd en de tralies losgewrikt. 's Nachts is hij door de overgebleven tralies gekropen, heeft de wachttorens afgeleid en is door het prikkeldraad gekropen. Gerrit Kleinveld heeft zich later ingezet bij de opgravingen, identificatie van de overledenen en de oprichting van SNMKA.

Elke dag werden er drie appèls op de appèlplaats gehouden om de gevangenen te tellen en te vernederen. Wanneer er een fout werd gemaakt, moesten de gevangenen blijven staan tot het goed was verlopen. Dit kon soms uren duren in weer en wind. Ook was de appèlplaats een plek waar veel gevangenen flink zijn vernederd door eindeloos te moeten marcheren, over de grond te moeten kruipen en petjes op en af te zetten. In interviews met oud-gevangenen worden vaak de vele stokslagen en trappen in het kruis, en de uren staan op de appèlplaats en de rozentuin genoemd. Deze plek heeft haar naam te danken aan het verhaal dat gevangenen de hoop niet wilden laten varen voor een betere toekomst. Daarom fantaseerden zij dat het prikkeldraad eigenlijk doornen van rozen waren en dat er boven de doornen mooie bloemen zaten. Een roos met een boog prikkeldraad, is later het symbool voor NMKA geworden.

Hoewel gevangenen negen uur per dag, zes dagen per week hard moesten werken in de verschillende commando's (van aardappelen schillen, uitbreiding van het kamp, het rooien van bomen tot uitgraven van de schietbaan) mochten gevangenen één keer per week douchen. Dekens werden nauwelijks verschoond en er was een open riolering. Met andere woorden, de hygiëne was erbarmelijk. In het kamp was vrijwel vanaf het eerste uur een goede kok aanwezig, genaamd Frans van den Berg. Hij kreeg echter eenzijdige en weinig ingrediënten. Volgens oud-gevangenen was het eten desondanks vaak prima te eten, alleen veel te weinig voor mensen die zware arbeid moeten verrichten. Met als gevolg dat er vele doden vielen door ziektes en uithongering. Daarnaast werden ook velen gefusilleerd, waaronder een groep Russische krijgsgevangenen. Deze 101 Russen kwamen op 27 september 1941 in Amersfoort aan en moesten vanaf het station door Amersfoort lopen, zodat de inwoners van Amersfoort konden

zien wat voor Untermenschen het waren. De Amersfoortse inwoners hadden medelijden met de Russische krijgsgevangenen en gooiden ze voedsel. Hier waren de SS'ers totaal niet blij mee en lieten de krijgsgevangenen drie dagen zonder eten of drinken op een gedeelte van de appèlplaats overnachten. Daarna hebben ze enkele maanden tussen de andere gevangenen geleefd. Eind december kregen ze een eigen barak en werden ze nog meer verwaarloosd. Begin april waren er nog 77 Russische krijgsgevangenen in leven en die werden op 9 april 1942 in de vroege ochtend doodgeschoten.

Er zijn ook groepen mensen doodgeschoten als represailles voor 'misdaden' die anderen hadden gepleegd. Zo werd er op 6 maart 1945 een aanslag gepleegd op een Duitse auto door de Binnenlandse Strijdkrachten. De inzittenden werden gedood, waaronder 'SS-Obergruppenfuhrer und General der Waffen-SS und der Polizei' Hanns Rauter. Op 8 maart 1945 volgden de represailles. Nu gaat het verhaal, dat uit elk kamp vijftig gevangenen moesten worden gefusilleerd. Deze werden willekeurig gekozen. Uiteindelijk bleken er bij Kamp Amersfoort slechts 49 te zijn dood geschoten, waarop de volgende dag een bericht kwam dat het er één te weinig was, waarop vervolgens een willekeurige gevangene werd gefusilleerd op de schietbaan.

Er waren ook lichtpuntjes in de duisternis. Vanaf de zomer 1943 werden wekelijks voedselpakketten en medicijnen van het Rode Kruis toegelaten. Zo kregen de gevangenen elke week ongeveer twaalf dikbelegde boterhammen en kregen zij iets extra's met Sinterklaas en Kerstmis. Vanaf 18 september 1944 kwam een delegatie, waaronder Loes van Overeem, blijvend in het kamp. Dit had een verzachtende werking op de bewakers. Op 19 april 1945 werd officieel het kamp met de circa vijfhonderd gevangenen aan mevrouw van Overeem overgedragen. Een dag later vertrok de kampleiding en werd de Rode Kruisvlag gehesen. Loes van Overeem hield een toespraak en een minuut stilte voor de overledenen. (Website van Nationaal Monument Kamp Amersfoort, 2009)

Geschiedenis na mei 1945

In deze paragraaf zal ik uiteenzetten wat er na de oorlog in grote lijnen met het terrein van Kamp Amersfoort is gebeurd.

Nadat op 7 mei 1945 de Canadese en Britse troepen het kamp hadden bevrijd, moesten de Duitse militairen hun wapens inleveren, werden slachtoffers geïdentificeerd en opnieuw begraven en werd er een onderzoek opgezet naar het gedrag van de voormalige kampbewaking. Tegelijkertijd diende het kamp als repatriëring voor voormalig gevangenen van Kamp Amersfoort en kampen in Duitsland. De verzorging was in handen van het Rode Kruis. Deze periode duurde drie maanden. Eind mei werd het kamp tevens een gevangenkamp voor oorlogsmisdadigers en collaborateurs. Zo heeft het archief Eemland een foto waarop te zien is, dat op de met golfplaten gescheiden appèlplaats NSB-vrouwen staan te wachten terwijl aan de andere kant van de platen repatrianten lopen.

Direct na de oorlog werden naar schatting 150.000 Nederlanders opgepakt voor samenwerking met de Nazi's, zoals NSB'ers, collaborateurs en Duitse en Nederlandse SS'ers. Het ging hier zowel om lichte als zware gevallen. Deze werden in internerings- en verblijfkampen gestopt in afwachting van hun proces. Deze internerings- en verblijfkampen waren vaak oude gevangnissen en voormalige kampen, die onder leiding stonden van militairen en oud verzetsstrijders. Er zijn naar schatting na de oorlog tussen de 130 en 180 van zulke kampen geweest in Nederland. In internerings- en bewaringkamp Laan 1914 hebben naar schatting 3500 mensen (mannen, vrouwen en kinderen) gezeten. Door het enorme aantal werden de 'lichte gevallen' al snel vrijgelaten. De anderen werden voorgeleid bij de Bijzondere Gerechtshoven en Tribunaal. Op 1 januari 1946 ging de verantwoordelijkheid voor de internerings- en verblijfkampen over naar het Ministerie van Justitie. Vanaf maart werd de leiding in het kamp overgenomen door gekwalificeerd personeel en gingen de militairen weg uit het kamp. De bewakingsploeg bestond uit ongeveer 400 mensen en er zaten bewakers bij die net zo sadistisch waren als de kampbewaking in de oorlogsjaren. In augustus werd het kamp overgedragen aan het Ministerie van Defensie. Een maand later waren de laatste geïnterneerden vertrokken naar interneringskamp 'De Harskamp' in Millingen. In de ziekenbarak bleven vrouwelijke gedetineerden tot april 1947. Eerder, op 1 september 1946, werd de kazerne 'De Boskamp'

heropend en vond er een opleiding infanterie (Grenadiers) plaats voor uitzending naar Indië. Tussen 1949 en 1951 werd het kamp ook nog in gebruik genomen als opleidingscentrum Genie. Bij een opknapbeurt van De Boskamp in 1951, wordt de muurschildering weg getimmerd. De Tweede Wereldoorlog moest vergeten worden, er was immers een nieuwe oorlog, namelijk de Koude Oorlog. (Website van Nationaal Monument Kamp Amersfoort, 2009)

BIJLAGE 3: INTERVIEWVRAGEN

Door de interviewer in te vullen

1. Datum
2. Tijd
3. Heeft de geïnterviewde vandaag het monument bezocht?
4. Geslacht
5. Stemt de geïnterviewde ermee in dat dit gesprek wordt opgenomen?

Gegevens

1. Wat is uw naam?
2. Wat is uw leeftijd?
3. Waar woont u? Waar bent u geboren?
4. Wat is uw nationaliteit?
5. Bent u gelovig?
  - Welk geloof?
6. Wat voor beroep hebben uw vader en moeder?
7. Wat is de hoogste opleiding die u hebt afgemaakt?
8. Wat doet/deed u in het dagelijks leven (beroep)?
9. Waarom bent u dit beroep gaan uitoefenen?
10. Hoe vaak gaat u per jaar naar musea en gedenkplaatsen?
  - En wat voor soort?
11. Hebt u ooit een bezoek gebracht aan oorlogsmusea in Nederland of het buitenland? Bijvoorbeeld het Anne Frankhuis of het Nationaal Oorlogsmuseum in Overloon
  - Ja: welke, hoe vaak, hoelang geleden?
12. Hebt u ooit een bezoek gebracht aan Nationaal Monument Kamp Westerbork, Vught, de Hollandsche Schouwburg of voormalig concentratiekampen in het buitenland?
  - Ja: hoe vaak en hoelang geleden?
13. Hoe kijkt u tegen oorlog in de wereld aan en wat weet u van de Tweede Wereldoorlog?
14. Hebt u een persoonlijke relatie met Kamp Amersfoort?

Bezoek aan Nationaal Monument Kamp Amersfoort- praktisch

15. Is dit de eerste keer dat u een bezoek brengt aan Kamp Amersfoort?
  - Nee: Hoe vaak bent u hier eerder geweest?
  - En hoelang geleden was uw laatste bezoek?
16. Hoelang heeft uw bezoek aan Kamp Amersfoort geduurd?
17. In wat voor verband bent u gekomen? (school, studie, toeristen, familie en voorbijgangers)
18. Bent u met andere mensen naar Kamp Amersfoort gekomen?
  - Hoe valt het gezelschap het beste te omschrijven?
  - Wie kwam met het idee om naar Kamp Amersfoort te gaan?
19. Bent u speciaal van huis gekomen voor het bezoek aan Kamp Amersfoort?
  - Nee: met welke activiteit combineert u het bezoek?
20. Met welk vervoermiddel bent u gekomen?
21. Wat vindt u van de bereikbaarheid en de bewegwijzering?
22. Hoe wist u van het bestaan van Kamp Amersfoort af?
23. Welke informatie gaf aanleiding tot het uiteindelijke bezoek?

Verwachtingen en ervaringen

24. Wat verwachtte u van het bezoek aan Kamp Amersfoort?
25. Voldeed het bezoek aan Kamp Amersfoort aan uw verwachtingen?
  - Wat vond je van je bezoek?
26. Wat vindt u van het herinneringscentrum, de uitstraling, indeling, hoe komt het op u over?

27. *Hoe voelt u zich na het bezoek aan Kamp Amersfoort?*
28. *Hebt u iets geleerd van uw bezoek? Is het op een bepaalde manier een eyeopener geweest of was het een bevestiging van wat u al wist?*
29. *Wat heeft de meeste indruk op u gemaakt?*
30. *Wat was het belangrijkste doel waarvoor u naar Kamp Amersfoort bent gekomen?*
31. *Hebt u aan een rondleiding deelgenomen? Wat vond u van de rondleiding? Heeft de gids voldoende informatie gegeven?*
32. *Hebt u één van de documentaires gezien? Wat vond u van deze documentaire?*
33. *Wat vindt u van de tentoongestelde voorwerpen?*
34. *Is er een aspect uit de geschiedenis van Kamp Amersfoort dat wat u betreft onderbelicht is gebleven? Waar mag meer nadruk op liggen?*
35. *Vindt u Kamp Amersfoort relevant voor de huidige bezoeker?*
  - *Op welke manier?*
36. *Zou u nogmaals naar Kamp Amersfoort komen als er interessante activiteiten werden geprogrammeerd?*
  - *Welke activiteiten lijken u interessant en met welke onderwerpen?*
37. *Heeft u nog vragen of opmerkingen over uw bezoek aan Kamp Amersfoort?*
38. *Mag ik nogmaals contact met u opnemen als ik later nog vragen heb?*

BIJLAGE 4: ENQUÊTE STANDAARD

Enquête publieksonderzoek Nationaal Monument Kamp Amersfoort

Deze enquête is opgesteld om een beeld te krijgen van het publiek van Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Wij zijn geïnteresseerd in uw culturele deelname en uw verwachtingen en ervaringen van uw bezoek aan Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

De gegevens zullen vertrouwelijk worden behandeld. Uw naam is voor de administratie. De gegevens zullen voor derden anoniem worden doorgevoerd.

Op de meerkeuzevragen is slechts één antwoord mogelijk, tenzij er specifiek staat vermeld dat er meerdere antwoorden aangekruist mogen worden.

BASISVRAGEN

1. **Datum:** ___-___-___
2. **Tijdstip:** ___-___ uur
3. **Naam:** .....
4. **Geslacht:**
  - Man
  - Vrouw
5. **Wat is uw leeftijd?**
___ jaar
6. **Waar komt u vandaan?**
  - Regio Amersfoort/ Leusden
  - Provincie Utrecht
  - Noord-Holland
  - Zuid-Holland
  - Zeeland
  - Noord-Brabant
  - Limburg
  - Gelderland
  - Flevoland
  - Overijssel
  - Drenthe
  - Groningen
  - Friesland
  - Het buitenland, namelijk:.....
7. **Nationaliteit:**
  - Nederlands
  - Anders, namelijk:.....
8. **Tot welke religie behoort u?**
  - Ik ben niet gelovig
  - Christendom
  - Jodendom
  - Islam
  - Anders, namelijk:.....
9. **Wat is de hoogste opleiding die u hebt afgemaakt/ indien u studeert; met welke opleiding bent u op dit moment bezig?**
  - Lagere- of Basisschool
  - Lager Beroeps Onderwijs
  - Middelbaar Beroeps Onderwijs
  - Middelbaar Voortgezet Onderwijs
  - Hoger Beroeps Onderwijs
  - Wetenschappelijk onderwijs
  - Anders, namelijk:.....

10. Hoe (was) is uw (laatste) beroep het beste te typeren?

- Niet van toepassing, (nog) nooit een beroep gehad
- Semigeschoolde handarbeid of ongeschoolde en geoefende handarbeid
- Geschoolde en leidinggevende handarbeid
- Kleine zelfstandige
- Overige dienstverlenende beroepen
- Leidinggevende dienstverlenende beroep
- Onderwijsgevend of intellectueel beroep
- Hogere leidinggevende in het bedrijfsleven
- Hoger intellectueel of vrij beroep
- Anders, namelijk: .....

11. Werkt of studeert u in de kunst- of cultuursector?

- Ja
- Nee

12. Werkt of studeert u bij de marine of land- / luchtmacht?

- Ja
- Nee

VRAGEN OVER BEZOEK AAN MUSEA EN GEDENKPLAATSEN

13. Hoe vaak gaat u per jaar naar musea of gedenkplaatsen?

- Nooit
- Eén keer per jaar
- Twee tot vijf keer per jaar
- Zes tot tien keer per jaar
- Meer dan tien keer per jaar
- Alleen op vakantie

14. Naar wat voor soort musea gaat u vooral (meerdere antwoorden mogelijk) en hoe vaak?

	<u>Nooit</u>	<u>Soms</u>	<u>Vaak</u>
☐ Geschiedenis	x	x	x
☐ Leger, oorlogs- en verzetmusea	x	x	x
☐ Natuur	x	x	x
☐ Oude kunst	x	x	x
☐ Moderne kunst	x	x	x
☐ Volkenkundig	x	x	x
☐ Scheepvaart	x	x	x
☐ Kastelen	x	x	x
☐ Kerken	x	x	x
☐ Gedenkplaatsen	x	x	x
☐ Anders, namelijk:			

15. Welke plekken met een geschiedenis gerelateerd aan de Tweede Wereldoorlog hebt u ooit bezocht (meerdere antwoorden mogelijk)?

- Kamp Westerbork
- Kamp Vught
- Het Anne Frankhuis
- Hollandsche Schouwburg
- Andere voormalig concentratiekampen of gedenkplaatsen in het binnen- en buitenland, namelijk: .....

VRAGEN OVER UW BEZOEK AAN NATIONAAL MONUMENT KAMP AMERSFOORT

16. Wat is uw achtergrond?

- Oud-gevangene
- Nabestaande van oud-gevangene
- Anders betrokken, namelijk:.....
- Belangstellende in het algemeen

17. Hoeveel tijd hebt u vandaag op deze gedenkplaats doorgebracht?

- 0 tot 1 uur
- 1 tot 2 uur
- 2 tot 3 uur
- 3 uur of meer

18. Is het de eerste keer dat u hier komt?

- Ja (vraag 19 en 20 overslaan)
- Nee

19. Hoe vaak bent u hier eerder geweest?

- 1 keer
- 2-5 keer
- 6-10 keer
- Meer dan 10 keer

20. Weet u nog (bij benadering) hoe lang geleden het is dat u hier voor het laatst was?

___ jaar en/ of ___ maanden geleden

21. Hoe groot is het gezelschap waarmee u hier bent gekomen (uzelf meegeteld)?

- Ik ben hier alleen (vraag 22 t/m 24 overslaan)
- Met ___ personen

22. Indien u hier samen met maximaal vijf personen bent, hoe oud zijn de anderen?

Persoon 1: ___ jaar

Persoon 2: ___ jaar

Persoon 3: ___ jaar

Persoon 4: ___ jaar

Persoon 5: ___ jaar

23. Hoe is uw gezelschap het beste te omschrijven?

- Uitstapje met gezin/ familie/ vrienden/ kennissen
- Een bezoek in verband met school of studie (niet in groepsverband)
- Een bezoek in verband met school of studie (wel in groepsverband)
- Toeristische excursie
- Bedrijfsuitstapje
- Anders, namelijk:.....

24. Wie kwam met het idee voor dit bezoek?

- Ikzelf
- Een andere volwassene uit het gezelschap
- Eén van de meegekomen kinderen
- Dit bezoek is een onderdeel van een groepsexkursie

25. Op grond van welke informatie bent u hier gekomen?

- De website van Nationaal Monument Kamp Amersfoort
- Eerder bezoek in verband met studie of school
- Eerder bezoek op eigen initiatief
- Van vrienden, familie, kennissen
- De regionale media
- De landelijke media
- De VVV
- Anders, namelijk:.....

26. Met welk vervoermiddel bent u gekomen?

- Met de auto
- Met het openbaar vervoer
- Met de fiets
- Met de taxi
- Met de touringcar
- Anders, namelijk:.....

27. Hoelang hebt u vandaag gereisd om hier te komen?

___uur en/ of ___minuten

28. Bent u speciaal van huis gekomen voor het bezoek aan Nationaal Monument Kamp Amersfoort?

- Nee
- Ja (vraag 29 overslaan)

29. Waar komt u vandaan als u niet speciaal van huis ging voor dit bezoek?

- Van mijn werk in de omgeving
- Ik had een afspraak in de omgeving
- Van een vakantie- of logeeraadres in de nabije omgeving
- Ik ben op doorreis
- Anders, namelijk:.....

30. Combineert u het bezoek met andere activiteiten?

- Nee (vraag 31 overslaan)
- Ja

31. Met welke van de onderstaande activiteiten combineert u dit bezoek?

- Met fietsen en/ of wandelen in de omgeving
- Een bezoek aan andere gedenkplaatsen in de omgeving
- Met winkelen in de stad
- Met een bezoek aan familie of vrienden
- Anders, namelijk:.....

32. Wat was het belangrijkste doel waarvoor u vandaag naar Nationaal Monument Kamp Amersfoort bent gekomen?

- Informatieverschaffing
- De slachtoffers te herdenken
- Beleving hoe het moet zijn geweest
- Anders, namelijk:.....

33. Voldeed het bezoek aan uw verwachtingen?

- Ja, ...
- Nee,.....

34. Als u iets mocht veranderen of toevoegen aan de huidige gedenkplaats, wat zou dat dan zijn?

.....

.....

.....

35. Hieronder wordt een aantal aspecten van Nationaal Monument Kamp Amersfoort aangegeven. We vragen u een rapportcijfer (1-10) te geven. Omcirkel het vraagteken indien u geen antwoord kan geven.

	<u>Rapportcijfer</u>	<u>Onbekend</u>
a. Het gebouw: overzichtelijkheid	_____	?
b. Het gebouw: de vormgeving	_____	?
c. Het gebouw: de sfeer	_____	?
d. Klantvriendelijkheid medewerkers	_____	?
e. De tentoongestelde objecten	_____	?
f. De boeken en dvd's die te koop zijn (zie vitrine bij de ingang)	_____	?
g. De rondleiding	_____	?
h. De documentaire	_____	?
i. De bereikbaarheid met de auto	_____	?
j. De bereikbaarheid met het openbaar vervoer	_____	?

36. Kunt u per aspect aangeven hoeveel indruk het op u hebt gemaakt? (1= weinig, 10 is ontzettend veel)

	<u>Rapportcijfer</u>	<u>Onbekend</u>
a. Het geheel, het feit dat dit heeft kunnen gebeuren	_____	?
b. De documentaire	_____	?
c. De rozentuin	_____	?
d. Het lijkenhuisje	_____	?
e. De schietbaan & de Stenen Man	_____	?
f. De wachttorens	_____	?
g. De foto's	_____	?
h. Anders, namelijk:.....	_____	?

37. Hebt u vandaag iets nieuws geleerd?

- Nee
- Ja, namelijk:.....

38. Zou u nogmaals naar Nationaal Monument Kamp Amersfoort komen als er een activiteit werd geprogrammeerd?

- Ja
- Nee (vraag 39 overslaan)

39. Welke activiteiten vindt u daarbij interessant?

- Herdenking
- Tentoonstelling
- Lezing
- Debat
- Nieuwe documentaire
- Anders, namelijk:.....

40. Hebt u nog vragen of opmerkingen?

.....

.....

.....

41. Indien u geïnteresseerd bent in de uitslagen van dit onderzoek, kunt u uw (email)adres hier opschrijven. Dan krijgt u het opgestuurd.

.....

.....

.....

~Hartelijk dank voor uw medewerking~

BIJLAGE 5: ENQUÊTE UNIFORMDRAGERS

Enquête publieksonderzoek Nationaal Monument Kamp Amersfoort; Uniformdragers

Deze enquête is opgesteld om een beeld te krijgen van het publiek van Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Wij zijn geïnteresseerd in uw culturele deelname en uw verwachtingen en ervaringen van uw bezoek aan Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

De gegevens zullen vertrouwelijk worden behandeld. Uw naam is voor de administratie. De gegevens zullen voor derden anoniem worden doorgevoerd.

Op de meerkeuzevragen is slechts één antwoord mogelijk, tenzij er specifiek staat vermeld dat er meerdere antwoorden aangekruist mogen worden.

BASISVRAGEN

1. **Datum:** ____-____-____
2. **Tijdstip:** ____-____ uur
3. **Naam:** .....
4. **Geslacht:**
  - Man
  - Vrouw
5. **Wat is uw leeftijd?**
____ jaar
6. **Nationaliteit:**
  - Mijn vader en moeder zijn in Nederland geboren
  - Anders, namelijk:.....
7. **Tot welke religie behoort u?**
  - Ik ben niet gelovig
  - Christendom
  - Jodendom
  - Islam
  - Anders, namelijk:.....
8. **Wat doet u in het dagelijks leven?**
  - Ik werk bij Beukbergen: in functie.....
  - Ik werk bij de:
    - Landmacht
    - Luchtmacht
    - Marechaussee
    - Marine
    - Politie
  - Anders, namelijk:.....

VRAGEN OVER BEZOEK AAN MUSEA EN GEDENKPLAATSEN

9. **Hoe vaak gaat u per jaar naar musea of gedenkplaatsen?**
  - Nooit
  - Eén keer per jaar
  - Twee tot vijf keer per jaar
  - Zes tot tien keer per jaar
  - Meer dan tien keer per jaar
  - Alleen met school/ opleiding
  - Alleen op vakantie

10. Naar wat voor soort musea gaat u vooral (meerdere antwoorden mogelijk) en hoe vaak?

	<u>Nooit</u>	<u>Soms</u>	<u>Vaak</u>
☐ Geschiedenis	x	x	x
☐ Leger, oorlogs- en verzetmusea	x	x	x
☐ Natuur	x	x	x
☐ Oude kunst	x	x	x
☐ Moderne kunst	x	x	x
☐ Volkenkundig	x	x	x
☐ Scheepvaart	x	x	x
☐ Kastelen	x	x	x
☐ Kerken	x	x	x
☐ Gedenkplaatsen	x	x	x
☐ Anders, namelijk:.....			

11. Welke plekken met een geschiedenis gerelateerd aan de Tweede Wereldoorlog hebt u ooit bezocht (meerdere antwoorden mogelijk)?

- Kamp Westerbork
- Kamp Vught
- Het Anne Frankhuis
- Hollandsche Schouwburg
- Andere voormalig concentratiekampen of gedenkplaatsen in het binnen- en buitenland, namelijk:.....

VRAGEN OVER UW BEZOEK AAN NATIONAAL MONUMENT KAMP AMERSFOORT

12. Is het de eerste keer dat u hier komt?

- Ja (vraag 13 en 14 overslaan)
- Nee

13. Hoe vaak bent u hier eerder geweest?

- 1 keer
- 2-5 keer
- 6-10 keer
- Meer dan 10 keer

14. Weet u nog (bij benadering) hoe lang geleden het is dat u hier voor het laatst was?

___ jaar en/ of ___ maanden geleden

15. Wat was het belangrijkste doel waarvoor u vandaag naar Nationaal Monument Kamp Amersfoort bent gekomen?

- Informatieverschaffing
- De slachtoffers te herdenken
- Beleving hoe het moet zijn geweest
- Anders, namelijk:.....

16. Voldeed het bezoek aan uw verwachtingen?

- Ja
- Nee

17. Hieronder wordt een aantal aspecten van Nationaal Monument Kamp Amersfoort aangegeven. We vragen u een rapportcijfer (1-10) te geven. Omcirkel het vraagteken indien u geen antwoord kan geven.

	<u>Rapportcijfer</u>	<u>Onbekend</u>
k. Het gebouw: overzichtelijkheid	_____	?
l. Het gebouw: de vormgeving	_____	?
m. Het gebouw: de sfeer	_____	?
n. Klantvriendelijkheid medewerkers	_____	?
o. De tentoongestelde objecten	_____	?
p. De rondleiding	_____	?
q. De documentaire	_____	?

18. Kunt u per aspect aangeven hoeveel indruk het op u hebt gemaakt? (1= weinig, 10 is ontzettend veel)

	<u>Rapportcijfer</u>	<u>Onbekend</u>
i. Het geheel, het feit dat dit heeft kunnen gebeuren	_____	?
j. De documentaire	_____	?
k. De rozentuin	_____	?
l. Het lijkenhuisje	_____	?
m. De schietbaan & de Stenen Man	_____	?
n. De wachttorens	_____	?
o. De foto's	_____	?
p. Anders, namelijk:.....	_____	?

19. Hebt u vandaag iets nieuws geleerd?

- Nee
- Ja

20. Als u iets zou mogen toevoegen of veranderen aan de huidige gedenkplaats, wat zou dat dan zijn?

.....

21. Hebt u nog vragen of opmerkingen? Als u geïnteresseerd bent in de resultaten van dit onderzoek, kunt u hieronder uw (email)adres opschrijven. Dan krijgt u het opgestuurd.

.....
 .....
 .....

~Hartelijk dank voor uw medewerking~

BIJLAGE 6: ENQUÊTE SCHOLIEREN, STUDENTEN EN DOCENTEN

Enquête publieksonderzoek Nationaal Monument Kamp Amersfoort; Scholen/ universiteit

Deze enquête is opgesteld om een beeld te krijgen van het publiek van Nationaal Monument Kamp Amersfoort. Wij zijn geïnteresseerd in uw culturele deelname en uw verwachtingen en ervaringen van uw bezoek aan Nationaal Monument Kamp Amersfoort.

De gegevens zullen vertrouwelijk worden behandeld. Uw naam is voor de administratie. De gegevens zullen voor derden anoniem worden doorgevoerd.

Op de meerkeuzevragen is slechts één antwoord mogelijk, tenzij er specifiek staat vermeld dat er meerdere antwoorden aangekruist mogen worden.

BASISVRAGEN

1. **Datum:** ___-___-___
2. **Tijdstip:** ___-___ uur
3. **Naam:** .....
4. **Geslacht:**
  - Man
  - Vrouw
5. **Wat is uw leeftijd?**
___ jaar
6. **Nationaliteit:**
  - Mijn vader en moeder zijn in Nederland geboren
  - Anders, namelijk:.....
7. **Tot welke religie behoort u?**
  - Ik ben niet gelovig
  - Christendom
  - Jodendom
  - Islam
  - Anders, namelijk:.....
8. **Wat doet u in het dagelijks leven?**
  - Ik ben docent/ medewerker op een basisschool
  - Ik ben docent/ medewerker op een middelbare school: vmbo/ havo/ vwo
  - Ik ben leerling op een middelbare school: vmbo/ havo/ vwo
  - Ik ben docent/ medewerker in het middelbaar beroeps onderwijs
  - Ik studeer aan het middelbaar beroeps onderwijs
  - Ik ben docent/ medewerker in het hoger beroeps onderwijs
  - Ik studeer aan het hoger beroeps onderwijs
  - Ik ben docent/ medewerker op een universiteit
  - Ik studeer aan de universiteit
9. **Waar staat deze school/ universiteit?** .....

VRAGEN OVER BEZOEK AAN MUSEA EN GEDENKPLAATSEN

10. **Hoe vaak gaat u per jaar naar musea of gedenkplaatsen?**
  - Nooit
  - Eén keer per jaar
  - Twee tot vijf keer per jaar
  - Zes tot tien keer per jaar
  - Meer dan tien keer per jaar
  - Alleen met school/ opleiding
  - Alleen op vakantie

11. Naar wat voor soort musea gaat u vooral (meerdere antwoorden mogelijk) en hoe vaak?

	<u>Nooit</u>	<u>Soms</u>	<u>Vaak</u>
☐ Geschiedenis	x	x	x
☐ Leger, oorlogs- en verzetmusea	x	x	x
☐ Natuur	x	x	x
☐ Oude kunst	x	x	x
☐ Moderne kunst	x	x	x
☐ Volkenkundig	x	x	x
☐ Scheepvaart	x	x	x
☐ Kastelen	x	x	x
☐ Kerken	x	x	x
☐ Gedenkplaatsen	x	x	x
☐ Anders, namelijk:.....			

12. Welke plekken met een geschiedenis gerelateerd aan de Tweede Wereldoorlog hebt u ooit bezocht (meerdere antwoorden mogelijk)?

- Kamp Westerbork
- Kamp Vught
- Het Anne Frankhuis
- Hollandsche Schouwburg
- Andere voormalig concentratiekampen of gedenkplaatsen in het binnen- en buitenland, namelijk:.....

Vragen over uw bezoek aan Nationaal Monument Kamp Amersfoort

13. Is het de eerste keer dat u hier komt?

- Ja (vraag 14 en 15 overslaan)
- Nee

14. Hoe vaak bent u hier eerder geweest?

- 1 keer
- 2-5 keer
- 6-10 keer
- Meer dan 10 keer

15. Weet u nog (bij benadering) hoe lang geleden het is dat u hier voor het laatst was?

___ jaar en/ of ___ maanden geleden

16. Wat was het belangrijkste doel waarvoor u vandaag naar Nationaal Monument Kamp Amersfoort bent gekomen?

- Informatieverschaffing
- De slachtoffers te herdenken
- Beleving hoe het moet zijn geweest
- Anders, namelijk:.....

17. Voldeed het bezoek aan uw verwachtingen?

- Ja
- Nee

18. Hieronder wordt een aantal aspecten van Nationaal Monument Kamp Amersfoort aangegeven. We vragen u een rapportcijfer (1-10) te geven. Omcirkel het vraagteken indien u geen antwoord kan geven.

	<u>Rapportcijfer</u>	<u>Onbekend</u>
r. Het gebouw: overzichtelijkheid	_____	?
s. Het gebouw: de vormgeving	_____	?
t. Het gebouw: de sfeer	_____	?
u. Klantvriendelijkheid medewerkers	_____	?
v. De tentoongestelde objecten	_____	?
w. De rondleiding	_____	?
x. De documentaire	_____	?

19. Kunt u per aspect aangeven hoeveel indruk het op u hebt gemaakt? (1= weinig, 10 is ontzettend veel)

	<u>Rapportcijfer</u>	<u>Onbekend</u>
q. Het geheel, het feit dat dit heeft kunnen gebeuren	_____	?
r. De documentaire	_____	?
s. De rozentuin	_____	?
t. Het lijkenhuisje	_____	?
u. De schietbaan & de Stenen Man	_____	?
v. De wachttorens	_____	?
w. De foto's	_____	?
x. Anders, namelijk:.....		

20. Hebt u vandaag iets nieuws geleerd?

- Nee
- Ja

21. Als u iets zou mogen toevoegen of veranderen aan de huidige gedenkplaats, wat zou dat dan zijn?

.....

22. Hebt u nog vragen of opmerkingen? Als u geïnteresseerd bent in de resultaten van dit onderzoek, kunt u hieronder uw (email)adres opschrijven. Dan krijgt u het opgestuurd.

.....
.....
.....

~Hartelijk dank voor uw medewerking~

BIJLAGE 7: OVERZICHTSTABEL PUBLIEKSONDERZOEK SNMKA

Publieksgroepen	Allen	Uniformdragers	Scholieren/ studenten/ docenten	Oud-gevangenen/ nabestaanden	Overig
Aantal respondenten	356	127	89	36	104
Geslacht	231 man 125 vrouw	105 man 22 vrouw	48 man 41 vrouw	21 man 15 vrouw	57 man 47 vrouw
Leeftijd	Met gezelschap: 5-11j 1,6% 12-19j 28,9% 20-34j 20,2% 35-49j 10,3% 50-64j 21,7% 65-79j 14,2% 80+ 3,2%	Gem. 21 jaar Jongste 17 jaar Oudste 50 jaar	Gem. 18 jaar Jongste 13 jaar Oudste 53 jaar	Gem. 55 jaar Jongste 14jaar Oudste (een oud-gevangene) 89 jaar	Resp. overig 6-11j 2,8% 12-19j 12,8% 20-34j 4,6% 35-49j 17,9% 50-64j 35,3% 65-79j 24,3% 80+ 2,8%
Herkomst	Regio Utrecht Noord-Holland Zuid-Holland Zeeland Noord-Brabant Limburg Gelderland Flevoland Overijssel Drenthe Groningen Friesland			3% 22% 14% 19% 6% 3% 14% 3% 3% 11% 3%	28% 10% 9% 22% 3% 8% 11% 6% 1% 2%
Nationaliteit		Van 91% is vader en moeder in NL geboren	Van 83% is vader en moeder in NL geboren	97% NLS Buitenlandse toeristen hebben geen enquête ingevuld	97% NLS Buitenlandse toeristen hebben geen enquête ingevuld
Religie	niet gelovig 41% Christelijk 54% Moslim 1% Joods 1% anders 3%	69% 27% 1% 3%	31% 64% 3% 2%	19% 75%	23% 74% 2% 1%
Opleiding	LO LBO MBO MVO HBO WO			6% 11% 25% 19% 25% 14%	2% 11% 18% 18% 31% 19%
Beroep	-N.v.t. -Handarbeid -Kl. Zelfstandige -Overig dienst -Leidinggevende/ Dienstverlenende ber. -Onderwijs/ intellectueel -Hoog leidinggevende bedrijfsleven -Hoog intellectueel / vrij beroep			14% 14% 3% 28% 14% 11% 14% 3%	12% 14% 11% 23% 10% 13% 3% 11%
Werk in kunst- en cult sector				0	9 mensen

Publieksgroepen	Allen	Uniformdragers	Scholieren/studenten/ docenten	Oud-gevangenen/ nabestaanden	Overig
Werk in land- luchtmacht				0	7 mensen
Hoe vaak naar musea/ gedenkplaatsen Per jaar	Nooit 11% 1x 21% 2-5 39% 6-10 11% >10 5% School 8% Vakantie 6%	22% 20% 28% 6% 3% 15% 8%	12% 28% 34% 9% 3% 9% 5%	0% 28% 50% 17% 6% 0% 0%	1% 15% 55% 16% 8% 0% 6%
Welk type musea		Gem.			
	Hist. 1,70	1,51	1,78	2,00	1,78
	Leg.oor,verz 1,75	1,74	1,64	2,00	1,77
	Nat. 1,37	1,20	1,35	1,62	1,53
	Oud k. 1,35	1,12	1,33	1,76	1,50
	Mod. K. 1,29	1,10	1,35	1,56	1,37
	Volk. 1,16	1,06	1,11	1,36	1,26
	Scheep. 1,26	1,22	1,28	1,42	1,23
	Kastelen 1,56	1,43	1,47	1,97	1,65
	Kerken 1,66	1,36	1,73	2,00	1,85
	Gedenkpl. 1,63	1,44	1,49	2,09	1,82
WO2 erfgoed bezoekt	Westerbork 39% Vught 22% AFH 46% Holl. Schouw. 15%	33% 17% 34% 2%	34% 22% 43% 28%	44% 22% 67% 19%	51% 27% 55% 18%
Duur bezoek	< 1 uur 1-2 uur 2-3 uur >3 uur			6% 44% 36% 14%	16% 60% 20% 5%
Eerste bezoek?	80% ja	91% ja	78% ja	69% ja	72% ja
Omschrijving bezoek	-Uitstapje fam./ vrienden -Anders -School/ studie -Toeristische excursie			57% 40% 6%	68% 23% 6%
Wiens idee	Ikzelf Andere volw. Kind Groepsexcursie			33% 53% 7% 7%	57% 33% 4% 6%
Informatie	-Website -Eerder bezoek -Vrienden, familie, kennissen -Landelijke media -Regio media -Anders (m.n. bordje langs weg)			6% 11% 34% 6% 43%	14% 18% 17% 5% 43%
Vervoermiddel				94% auto	78% auto 3% o.v. 14% fiets
Hoe lang gereisd				Gem. 1 uur gereisd	Gem. 52 minuten
Waar vandaan	Speciaal van huis Ja= 100% dan: -Van werk -Afspraak omgeving -Vakantieadres -Anders			72% ja 28% nee 11% 11% 22% 56%	50% ja 50% nee 6,1% 31% 35% 25%

Publieksgroepen	Allen	Uniformdragers	Scholieren/studenten/ docenten	Oud-gevangenen / nabestaanden	Overig
Combinatie welke	-Fietsen/ wandelen -Andere gedenkplaats -Winkelen -Bezoek fam./ vrienden -Anders			5 mensen combineren het bezoek aan bezoek aan fam. / vrienden	17% 4% 4% 11% 19%
Doel	Info 43% Herdenken 12% Beleving 54% Anders 23%	46% 8% 53% 25%	47% 2% 29% 39%	36% 28% 69% 17%	39% 20% 79% 9%
Verwachtingen	91% voldaan	87% voldaan	92% voldaan	97% voldaan	94% voldaan
Aspecten	Gem. Overzicht 7,8 Vormg. 7,7 Sfeer 7,6 Klantv. 8,8 Tentoon. 7,7 Rondl. 8,3 Docu. 7,9 Merchandise Bereikb. Auto Bereikb. O.v.	7,6 7,4 7,3 8,6 7,5 8,2 7,8	7,6 7,6 7,4 8,9 7,8 8,5 7,6	8,1 8,4 8,2 9,0 7,9 8,7 8,5 7,8 8,2 7,6	8,0 8,0 7,9 8,9 7,7 8,4 8,4 7,8 8,3 8,3
Indruk	Gem. Het geheel 8,3 Docu. 7,7 Rozent. 7,7 Lijkenh. 7,2 Schietb. 8,2 Wachttorenen 7,3 Foto's 7,8	8,3 7,5 7,4 7,0 8,2 6,9 7,7	8,1 6,8 7,5 7,0 7,7 7,1 7,4	8,6 8,3 8,4 7,7 8,8 8,3 8,3	8,3 8,4 8,0 7,8 8,5 8,1 8,1
Geleerd	81% ja	87% ja	91% ja	75% ja	63% ja
Herhaling bezoek				78% ja	78% ja
Waarvoor?	Herdenking Tentoonstelling Documentaire Lezing Debat			34% 23% 19% 17% 6%	47% 61% 38% 29%

BIJLAGE 8: OVERZICHTSTABEL RESULTATEN PUBLIEKSONDERZOEKEN

Onderzoeksmethoden en -eenheden	
Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	42 musea, 9.193 respondenten
SCP *	
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	350 respondenten enquête en kassaregistratie
Johannes Postschool	
Maas en Waal	
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	350 bezoekers
JHM	
Legermuseum	
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	50 respondenten enquête
Anne Frank Huis	
Kamp Westerbork	320 respondenten enquête
Kamp Amersfoort	24 interviews en 356 respondenten enquête

Bezoekersaantal	
Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	
SCP *	2005: gemiddeld 25.400 bezoekers per museum
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	2004-2006: 5000 2007: >7400
Johannes Postschool	2007: 7400
Maas en Waal	2008: 1800
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	2007: 51.519
JHM	2007: 134.315
Legermuseum	2007: 59.000
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	2007: 39.670
Anne Frank Huis	2007: 1.002.900
Kamp Westerbork	2007: 117.336
Kamp Amersfoort	2007: 37.500 (bezoekerscentrum) 60.000 (gedenkplaats)

Gemiddeld aantal personen per bezoek	
Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	
SCP *	3
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	
Johannes Postschool	
Maas en Waal	
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	3
JHM	
Legermuseum	3
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	
Kamp Westerbork	3,7
Kamp Amersfoort	

Man- / Vrouwverhouding	
Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	Mannen < Vrouwen
SCP *	2003: 80 – 85
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	
Johannes Postschool	
Maas en Waal	45% man 55% vrouw
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	
JHM	
Legermuseum	55% man 45% vrouw
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	44% vrouw 56% man
Anne Frank Huis	44% man 56% vrouw
Kamp Westerbork	37% man 63% vrouw
Kamp Amersfoort	Mannen > Vrouwen

Leeftijd		
Totaal Museumpubliek		
MuseumMonitor 2007	Meer dan 50% 10%	50+ <27 j
SCP *	6-11j= 112 12-19j= 81 20-34j= 54 35-49j= 80 50-64j= 105 65-79j= 93 >80j= 47	
Kleine oorlogs- en verzetsmusea		
OV-museum R'dam	Incl. Schoolbezoek: <25j= 40% 25-60j= 25% >60j= 35%	Individueel bezoek: <25j= 10%
Johannes Postschool		
Maas en Waal	0-6j= 5% 7-12j= 38% 15-25j= 21% 25-50j= 14% >50j= 22%	
Grote oorlogs- en verzetsmusea		
Verzetsmuseum A'dam		
JHM	0-5j= 2,3% 6-12j= 9,5% 13-17j= 5,1% 18-65j= 67,3% >65j= 15,8%	
Legermuseum	Gemiddeld 30-50 jaar oud	
Erfgoed gebonden aan plek		
Hollandsche Schouwburg	20-30j= 12% 30-40j= 14% 40-50j= 24% 50-60j= 34% 60-70j= 18%	
Anne Frank Huis	Gemiddeld 31 jaar oud	
Kamp Westerbork	13-18j= 4% 19-26j= 12% 27-49j= 42% 50-64j= 30% >65j= 12%	
Kamp Amersfoort	Respondenten gemiddeld 33 jaar	
	Overige individuele bezoeker(respondenten): 6-11j= 2,8% 12-19j= 12,8% 20-34j= 4,6% 35-49j= 17,9% 50-64j= 35,3% 65-79j= 24,3% >80j= 2,8%	Allen inclusief gezelschap: 5-11j= 1,6% 12-19j= 28,9% 20-34j= 20,2% 35-49j= 10,3% 50-64j= 21,7% 65-79j= 14,2% >80j= 3,2%

Etniciteit	
Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	2% anders dan NLS
SCP *	Autochtoon= 82 Turks/ Marokkaans= 42 Surinaams/ Antilliaans/ Arubaans= 63 Overig 97
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	
Johannes Postschool	
Maas en Waal	
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	
JHM	
Legermuseum	
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	
Kamp Westerbork	2% anders dan NLS
Kamp Amersfoort	Vrijwel alleen onder scholieren en uniformdragers aangegeven
Religie	
Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	
SCP *	
CBS	43% niet gelovig 47% Christelijk
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	
Johannes Postschool	
Maas en Waal	
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	
JHM	Joods, Moslim, Christelijk
Legermuseum	
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	
Kamp Westerbork	
Kamp Amersfoort	41% niet gelovig 54% Christelijk

Herkomst		
Totaal Museumpubliek		
MuseumMonitor 2007	4/10 ^{de} uit de provincie 5/10 ^{de} rest NL 1/10 ^{de} buitenland	
SCP *		
Kleine oorlogs- en verzetsmusea		
OV-museum R'dam	60% uit Rotterdam 27% Zuid-Holland 10% rest NL 3% buitenland Van schoolbezoek komt 75% uit Rotterdam	
Johannes Postschool	75% uit regio 10% rest NL 15% buitenland m.n. Amerika	
Maas en Waal	70% uit regio 25% rest NL 5% buitenland	
Grote oorlogs- en verzetsmusea		
Verzetsmuseum A'dam	Van individueel bezoek 50% uit het buitenland	
JHM	50% buitenland	
Legermuseum	De meeste mensen uit Zuid-Holland	
Erfgoed gebonden aan plek		
Hollandsche Schouwburg	38% uit Amsterdam 52% rest van NL 10% buitenland	
Anne Frank Huis	12% NLS 20 Verenigde Staten 15% Groot-Brittannië 8% Spanje 4% Canada en Duitsland	Van de 12% Nederlanders komt: 9% uit Amsterdam 35% uit west NL 24% uit zuid NL 21% oost NL 11% noord NL
Kamp Westerbork	4% provincie 20% Zuid-Holland 16% Gelderland 12% Noord-Holland	
Kamp Amersfoort	Overige bezoekers: 1/3 ^{de} uit omgeving	

Opleiding		
Totaal Museumpubliek		
MuseumMonitor 2007	66% = hbo of wo	
SCP *	Basisschool= 29 vmbo= 54 havo/vwo/ mbo= 76 hbo/ wo= 144	
Kleine oorlogs- en verzetsmusea		
OV-museum R'dam		
Johannes Postschool		
Maas en Waal		
Grote oorlogs- en verzetsmusea		
Verzetsmuseum A'dam		
JHM		
Legermuseum	60%= hbo / wo	
Erfgoed gebonden aan plek		
Hollandsche Schouwburg		
Anne Frank Huis	66% hbo/ wo	
Kamp Westerbork	40% hbo/wo	
Kamp Amersfoort	Overige bezoekers: 50% hbo/ wo	

Beroep bijzonderheden

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007

SCP *

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam 2,4% = veteraan

Johannes Postschool

Maas en Waal

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam

JHM

Legermuseum 4,5%= oud defensie

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg

Anne Frank Huis

Kamp Westerbork

Kamp Amersfoort

Aantal museumbezoeken per jaar

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007 10% nooit
50% meer dan 4

SCP * Gemiddeld 2,2

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam

Johannes Postschool

Maas en Waal

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam

JHM

Legermuseum

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg

Anne Frank Huis

Kamp Westerbork 4,4

Kamp Amersfoort 40% 2-5 keer
10% nooit

Eerste bezoek

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007 Voor 50% is dit het eerste bezoek aan het betreffende museum

SCP *

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam 83%

Johannes Postschool

Maas en Waal 80%

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam

JHM

Legermuseum

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg 66%

Anne Frank Huis 91%

Kamp Westerbork 84%

Kamp Amersfoort 80%

Duur bezoek (in uren)

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007	1-2
SCP *	

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam	
Johannes Postschool	2
Maas en Waal	1,5

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam	
JHM	
Legermuseum	2

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	
Kamp Westerbork	1-2
Kamp Amersfoort	2

Waardering gemiddeld

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007	7,8
SCP *	

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam	85% >8
Johannes Postschool	
Maas en Waal	

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam	
JHM	
Legermuseum	8

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	
Kamp Westerbork	7,5 - 8,5
Kamp Amersfoort	7,9

Beste waardering

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007	Klantvriendelijkheid
SCP *	

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam	
Johannes Postschool	
Maas en Waal	

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam	
JHM	
Legermuseum	Klantvriendelijkheid en informatie bij de kassa

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	
Kamp Westerbork	Klantvriendelijkheid, parkeergelegenheid en informatie bij de kassa
Kamp Amersfoort	Klantvriendelijkheid, rondleiding

Slechtste waardering

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007 Parkeermogelijkheden en bewegwijzering

SCP *

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam

Johannes Postschool

Maas en Waal

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam

JHM

Legermuseum Bereikbaarheid auto, bewegwijzering naar gebouw en parkeermogelijkheid

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg

Anne Frank Huis

Kamp Westerbork

Kamp Amersfoort Sfeer gebouw, tentoongestelde objecten en merchandise

Combinatie van bezoek met andere activiteiten

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007

SCP *

1 culturele activiteit= 22
 2 culturele activiteiten = 3
 Erfgoed= 17
 Buitenrecreatie= 38
 Uitgaan= 33
 Winkel= 21
 Attractie= 18
 Evenement= 18

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam

Johannes Postschool

Maas en Waal

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam

JHM

Legermuseum

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg 30% met het JHM
 16% met het Hollandsche Schouwburg

Anne Frank Huis

Kamp Westerbork 79% komt van een vakantieadres

Kamp Amersfoort Fietsen, wandelen, vakantie en bezoek aan vrienden/ familie

Interesse in andere activiteiten

Totaal Museumpubliek

MuseumMonitor 2007	50% rondleiding 33% kinderactiviteiten 33% stadswandeling 25% natuurwandeling 25% lezing 20% fietsroute
--------------------	--

SCP *

Kleine oorlogs- en verzetsmusea

OV-museum R'dam

Johannes Postschool

Maas en Waal

Grote oorlogs- en verzetsmusea

Verzetsmuseum A'dam

JHM

Legermuseum

Erfgoed gebonden aan plek

Hollandsche Schouwburg 96% lezingen en discussie

Anne Frank Huis

Kamp Westerbork

Kamp Amersfoort 33% tentoonstelling, daarna herdenking en documentaire

Verhouding individueel / educatie / groepen

Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	17% basisonderwijs 10% vmbo 50% havo/ vwo
SCP *	
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	51% individueel bezoek 33% educatief 15% groepen en acties
Johannes Postschool	
Maas en Waal	
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	66% individueel bezoek 5% evenementen en groepsbezoek volwassenen 10% basisonderwijs 18% voortgezet onderwijs
JHM	8% educatie 6% I Amsterdam Card
Legermuseum	14% educatie 8% evenementen 725 groepen: 125 basisonderwijs 75 voortgezet onderwijs 60 militaire groepen 120 overige groepen 320 verjaardagsfeestjes
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	772 educatieve groepen 242 basisonderwijs 120 voortgezet onderwijs
Kamp Westerbork	
Kamp Amersfoort	2007: 58% algemene bezoekers 11% speciale gelegenheden 31% educatie, waarvan: 49% scholen 17% uniformdragers

Op grond van welke informatie bent u gekomen?

Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	Eerder bezoek van familie, vrienden en kranten en tijdschriften
SCP *	
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	Eerder bezoek van familie, vrienden en kranten en tijdschriften
Johannes Postschool	
Maas en Waal	
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	
JHM	
Legermuseum	
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	
Kamp Westerbork	
Kamp Amersfoort	Eerder bezoek van familie en vrienden, website en bordje langs de weg

Verklaring groei	
Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	
SCP *	
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	Enorme toename basisschoolbezoek
Johannes Postschool	
Maas en Waal	
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	
JHM	
Legermuseum	Ongeveer 100 verjaardagsfeestjes meer dan in 2005
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	Online kaartverkoop en ruimere openingstijden
Kamp Westerbork	
Kamp Amersfoort	

Overig	
Totaal Museumpubliek	
MuseumMonitor 2007	
SCP *	
Kleine oorlogs- en verzetsmusea	
OV-museum R'dam	
Johannes Postschool	
Maas en Waal	
Grote oorlogs- en verzetsmusea	
Verzetsmuseum A'dam	Komst kindermuseum Wandelroute tussen het Anne Frank Huis en het Verzetsmuseum trekt niet veel extra bezoekers
JHM	
Legermuseum	63% met de auto 13% met de trein
Erfgoed gebonden aan plek	
Hollandsche Schouwburg	
Anne Frank Huis	108 groepen Duitstalig programma 110 groepen Engelstalig programma Amsterdam subsidieert schoolbezoek
Kamp Westerbork	
Kamp Amersfoort	

* SCP: van de desbetreffende groep zijn 100 mensen ondervraagd.